

GERIAUSIŲ
RAŠTO DARBŲ
ALMANA-
CHAS

2023–2024 m.

GERIAUSIŲ
RAŠTO DARBŲ
ALMANA-
CHAS
—
2023–2024 m.

VILNIAUS
UNIVERSITETO
LEIDYKLA

2025

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto Studentų mokslinė draugija (VU TSPMI SMD) džiaugiasi galėdama pristatyti 2023–2024 metų Geriausių rašto darbų almanachą. Kartu su instituto bendruomene tęsiame 2003 metais pradėtą draugijos tradiciją atrinkti ir publikuoti geriausius įvairių VU TSPMI dėstomų dalykų rašto darbus, rekomenduotus instituto dėstytojų. Prie iniciatyvos šiemet prisidėjo ne tik ilgamečiai leidinio partneriai *Corp! RePublica*, bet ir VU SA TSPMI nariai. Almanachu siekiame viešinti kokybiškiausius ir kūrybiškiausius rašto darbus, parengtus per akademinį metus, pasidžiaugti ir susipažinti su studentų keltais klausimais, naujomis idėjomis, įžvalgomis bei atradimais. Tikimės, kad leidinys bus įdomus!

Almanachui rašto darbų rekomendacijas pateikę dėstytojai (-os):

Prof. dr. Natalija Arlauskaitė	Dr. Rosita Garškaitė-Antonowicz
Prof. dr. Alvydas Jokubaitis	Dr. Linas Jokubaitis
Prof. dr. Margarita Šešelgytė	Dr. Gintas Karalius
Prof. dr. Ramūnas Vilpišauskas	Dr. Ieva Petronytė-Urbonavičienė
Doc. dr. Algimantas Jankauskas	Dr. Liucija Vervečkienė
Doc. dr. Laurynas Jonavičius	Rasa Bortkevičiūtė
Dr. Mariusz Antonowicz	Jūratė Kavaliauskaitė
Dr. Vainius Bartasevičius	Vaida Pukinaitė
Dr. Valentinas Beržiūnas	Ieva Skurdauskaitė

Almanachą rengę (-usios) VU TSPMI bendruomenės nariai (-ės):

Gabija Januškaitė	Greta Latvėnaitė
Skirmantė Sakalauskaitė	Deivydas Mickus
Ineta Aleknavičiūtė	Ugnė Misevičiūtė
Martyna Banytė	Benas Putrimas
Justinas Baliukevičius	Rūta Marija Remeikaitė
Ugnė Bičkauskaitė	Vaiva Šileikytė
Kotryna Dacytė	Ugnė Širmenytė
Austėja Dūdonytė	Laurynas Tomelaitis
Karolis Kindurys	Greta Valtaitė
Kirill Kochanin	

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*

ISSN 1822-5195 / eISSN 3030-0002

© Vilniaus universitetas, 2025

TURINYS

BAKALAURO STUDIJŲ DALYKŲ DARBAI

Lietuvos politinės minties istorija

Ugnė Petraitytė. Kazio Pakšto Baltoskandijos geopolitinis kodas: svetimas ir savas / 5

Tarptautinių santykių teorijos

Gabija Januškaitė. Tarptautinės bendruomenės reakcija į genocidą: Srebrenicos ir uigūrų atvejai / 16

Tarptautinė politika

Adomas Bareikis, Viktorija Vingirevičiūtė, Domas Katinas, Ignotas Grūnovas. Grumtynės dėl Arkties / 32

Medijų politika

Marius Danilevičius, Emilija Zubrickaitė, Skaistė Gužaitė, Arnas Balčiūnas. Beržų sula irgi yra *halal*: musulmoniškų Vilniaus bendruomenių gastronomija ir teisė į miestą / 64

Neortodoksinė politinė teorija

Martynas Kazlauskas. Reinharto Kosellecko asimetrinių sąvokų aktualumas šių dienų politiniame kontekste / 88

Viešosios politikos analizė

Aleksandras Andrejevas, Gabija Januškaitė, Ugnė Lastauskaitė. Tarpiniai patikrinimai – norėta gero, o išėjo kaip visada? / 103

Qualitative Research Methods

Ariane Brachmann, Eglė Liumparaitė, Rūta Marija Remeikaitė, Olga Taluntienė. Perceptions of Long-Term Migrants in an Occurrence of Belarusian-Lithuanian Migration 'Crisis' in 2021 / 125

Public Policy: From Foundations to Contemporary Challenges

Anastasiia Dobrianska, Eglė Liumparaitė, Rūta Marija Remeikaitė, Žiedė Balsytė. The EU AI Act: the aspect of military / 144

MAGISTRO STUDIJŲ DALYKŲ DARBAI

Diplomatijos organizacija

Rugilė Katinaitytė. Daugiašalė diplomacija – JAV Baltųjų rūmų įsteigta iniciatyva prieš išpirkos reikalaujančius kibernetinius nusikaltėlius / 160

Politinė medių teorija

Rytis Stankevičius. *Semplinimo* reikšmė (pop)muzikai – savinaikinimas ar turtinimas? / 172

Vizualumas: Praktikos, technikos, ideologijos

Rugilė Zmitrevičiūtė. Miesto „kitų“ vaizdavimas V. Alesiaus fotografijoje / 186

Migration and Citizenship

Iryna Huliuk. Successful Integration and its Impediments: Perceptions of Ukrainian Refugees in Lithuania / 203

Global Issues and the EU

Ignas Bernotas. Russian Migration to Georgia: Explaining Government's Response and its Impact on EU Accession / 224

Kazio Pakšto Baltoskandijos geopolitinis kodas: svetimas ir savas

Ugnė Petraitytė

Doc. dr. Algimanto Jankausko komentaras:

Įdomi ir originali Prof. Kazio Pakšto geopolitinio palikimo interpretacija. Ji pateikiama platesniame teoriniame ir erdviniam lauke ir paliudija savitą pačios autorės geopolitinę jauseną. O tai yra aiškus intelektualinio brandumo požymis.

IVADAS

Politika ar politiškumas apskritai yra suvokiamas kaip niekas kitas tik kalbos aktas, diskursas, išreiškiantis vertybinį, ideologinį modelį ar net pragmatizmo siekius. Toks politikos ontologijos atramos taškas slypi sąmonės – politinės minties – lygmeniu. Tačiau politinis mąstymas niekada nebus plėtojamas be erdvės – minties turinys ir pobūdis priklauso nuo nacionaliniu ar tarptautiniu lygmeniu besiplėtojančio mąstymo spektro. Šio tyrimo analizuojamo objekto erdvinis matas – tarpukario Lietuva, kurioje vyravo aiški minties trajektorija: valstybingumo tąsa, tautiškumo ir kultūros raida, inovatyvios visuomenės projektai, korporacinių bendrijų paskatos.

Tarpukario Lietuva, pasirinkusi Kauną kaip laikinąją sostinę (o ne Klaipėdą), tampa mažąja kontinentine (ne jūrine) valstybe. Tuomet ir iškyla naujoji politinio mąstymo atšaka – geopolitinis Lietuvos trapumas. Pavyzdžiui, Stasio Šalkauskio veikale „Geopolitinė Lietuvos padėtis ir lietuvių kultūros problema“ komplikuotą

geopolitinę Lietuvos padėtį persmelkia kultūriškumo svarba, dažnai jo argumentai paremti kultūros filosofija, civilizacijos raida ir atitrūksta nuo realios politikos problemos¹. Pratešiant šią valstybės vidaus ribas peržengiančią politinės minties atšaką, iškyla Kazio Pakšto (1893–1960) asmenybė. Profesionaliosios politinės geografijos pradininkas, aktyvus tarpukario ir išeivijos visuomenininkas šių dienų kontekste dažnai iškyla kaip fantastikas, siurrealistas, keistuolis, kartais šios asmenybės poveikslas įgyja ir ironijos braižą – Mariaus Ivaškevičiaus trijų dalių pjesėje iškyla „Pokšto“ personažas, kuris yra „sumeninto“ Kazio Pakšto asmens atitikmuo. Drąsios, inovatyvios profesoriaus idėjos, įerdvintos tarpukariu, kyla iš kelionių, praktinio pažinimo, sujungto į teorinius straipsnius, knygas bei paskaitas. Tai yra Pakšto plėtojamos geopolitinės minties ypatumas – jis grindžia savo idėjas ne tik kultūriniu, istoriniu, bet ir grynai geografiniu, praktiniu parametru.

Utopiniai projektai neatsiejami nuo geopolitikos bei tikslo grąžinti lietuvių tautai kadaise jos turėtą didybę. Vienas iš jų yra plačiai žinoma ir dažniausiai siejama su profesoriaus mokslinė veikla – atsarginės Lietuvos idėja. Tačiau istoriografijoje mažai tyrinėta Kazio Pakšto Baltoskandijos idėja, kurios įgyvendinimą sąlygiškai galime sieti su Baltijos Asamblėjos, Baltijos Ministrų Tarybos įsteigimu. Taip pat verta paminėti ir 1991 metais Silvestro Gaižiūno įkurtą Baltoskandijos akademiją, pratešiant Baltijos ir Šiaurės šalių tyrimo trajektoriją bei glaudesnių ryšių paiešką. Šiuolaikiniuose tyrimuose Baltoskandijos idėja pateikiama kaip teorinis modelis, kylantis iš Kazio Pakšto geopolitinės minties, ištirti dabartinius Baltijos ir Šiaurės šalių santykius². Taip pat šis projektas aka-

1 Alvydas Jokubaitis, „Stasys Šalkauskis and Antanas Maceina as political philosophers“, *Lithuanian political science yearbook* (2000), 16.

2 Mindaugas Jurkynas, „WHAT DO WE TALK ABOUT WHEN WE TALK ABOUT NORTHERN EUROPE: REGIONAL IDENTITIES IN LITHUANIA“, *Političė*, 51/6 (2017), 214. <https://www.jstor.org/stable/26564310>.

deminiam lauke naudojamas reflektuoti bei išskirti susidariusias stereotipines Lietuvos geopolitikos sroves³. Rekonstruojama Pakšto geopolitinė mintis pateikiama kaip kultūrinių aspektų analizė⁴. Tačiau šiame tyrime prieiga tirti Baltoskandijos idėjos aspektus yra „savas“ ir „svetimas“ perskyra, remiantis Kazio Pakšto straipsniu „The Baltoscandian Confederation“, parašytu 1936 metais, išleistu 1942 metais. Analizuojamas Kazio Pakšto Šiaurės ir Baltijos šalių vienijimas remiantis bendrais skirtumais nuo kitų, ne grynaisiais bendrumais tarp šalių, nes tokių gali būti per mažai pagrįsti didelio geopolitinio junginio projektą.

VEIDU Į ŠIAURĘ

Kazys Pakštas aukštino tautinio atgimimo kultūrinį aspektą, tačiau į gajausias Lietuvos problemas žvelgė platesniu profesionalaus geopolitiko žvilgsniu⁵. Pakštas suteikia *a priori* Lietuvai mažosios valstybės vaidmenį geopolitinėje arenoje, o tokios valstybės *raison d'être* gali būti laikomas tik tautiškumas, todėl horizontalioji valstybės plėtra nera tinkama. Profesorius tarpukariu pateikė naują valstybingumo sampratą: pereinama nuo horizontaliosios ekspansijos į vertikaliąją. Horizontalumas čia suvokiamas kaip seniai suformuota vizija – didinga Vytauto laikų Lietuvos teritorija nuo jūros iki jūros arba kitaip – judėjimas pietryčių link. Pažymėtina,

- 3 Egidijus Vareikis, „Kelyje į antrąjį šimtmetį. Geopolitinė Baltijos valstybių ateitis politikų ir politologų vizijose“. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga* 16 (2018): 13–31. J.04~2018~1545899462733.pdf (lituanistika.lt)
- 4 Arūnas Bliūdžius, „Cultural aspects of Kazys Pakštas' Baltoscandian idea“. Kn. *Comparative studies*, 1, 2008, 55–58. https://old.du.lv/wp-content/uploads/2016/02/Comparative_studies_Vol_I.pdf
- 5 Vygintas Bronius Pšibilskis, „Kazys Pakštas ir atsarginė Lietuva“. Antrasis pataisytas ir atnaujintas leidimas. ed. Vilniaus universitetas visiems. (Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2021), 169.

kad tokia tendencija vyrauja, nes kuriamas Vytauto Didžiojo kaip vienvaldžio, sprendžiant valstybės reikalus, netgi despotiško valdovo paveikslas, puikiai tiko stiprinant autoritarinį Antano Smetonos režimą. Tačiau profesoriui ši idėja buvo abejotina ir nepriimtina. Vienintelis išeities taškas bei valstybingumo tąsų trajektorijos išsaugojimas – pridėti vertikalumo elementą (kultūros autonomija, švietimo skatinimas, tautiškumas). Pakštas teigia, jog kultūrinis tapatumas ne mažiau svarbus nei nacionalinis saugumas. Tik mokslo ir kultūros pažanga gali pakreipti Lietuvą pažangos link, anot Pakšto: „pasukti atsilikusio Lietuvos gyvenimo laikrodį šimtą metų į priekį“. Šimto metų laikotarpis atitinka visą amžių, Pakštas tarsi siūlo vertikalųjį šalies persitvarkymą kultūriniu, tautiniu pagrindu. Mokslininkų, visuomenininkų teorinis ir praktinis indėlis yra išeitis kompensuoti Lietuvos atsilikimą Vakarų ir Šiaurės valstybių kontekste.

Svarbu tinkamai suvokti, kad Pakštas nesiūlo visiškai atmes-
ti horizontalumo, jis teigia, jog reikia keisti kryptį iš pietryčių į
šiaurę. Rodos, supopuliarintas Pakšto jūrinės valstybės (gamtinės
geografijos argumentas, jog Baltijos jūra – katalizatorius mūsų eko-
nominiam būviui) apibrėžimas „veidu į jūrą“ turėtų paaiškinti pa-
sirinktą šiaurės kryptį. Tačiau galima daryti prielaidą, kad nauja in-
tegracijos kryptis iškyla tam, jog vienintelė mažosios kontinentinės
valstybės *raison d'être* – kultūrinė autonomija, tautiškumas – būtų
tarsi „užkonservuota“ bei nepažeista didžiųjų kaimyninių grėsmių.
Pietryčiai tampa *svetimu*, o kaip *savas* pateikiamas Baltijos jūros
šalių regionas. *Savu* darbe laikomi nebūtinai tie patys šalių kultūri-
niai, istoriniai ar geografiniai bruožai, bet ir tokie, kurie nepažeis-
tų, neprieštarautų bei neiškreiptų siekiamos kultūros autonomijos
Lietuvoje. O *svetimu* tampa didžiosios grėsmės – Sovietų Rusija ir
Vokietija. Rytų pasaulis laikomas svetimu dėl geopolitinės grėsmės,
istorinių nuoskaudų, taip pat stiprėjančios įtampos visoje Europoje
kelia susirūpinimą dėl šalies trapumo. Kazys Pakštas, kaip ir pro-
fesorius Stasys Šalkauskis, Lietuvos viziją suvokė tik kaip priklaus-

symą federacijai. Taip susiformuoja geopolitinio mąstymo srovė – etninis izoliacionizmas. Šią srovę galima laikyti šalies kultūrinės autonomijos apsauga – svarbu jungtis į didesnius geopolitinius darinius, kad būtų užtikrinta apsauga nuo besivystančių didžiųjų grėsmių, tačiau šalies vidus turi likti autentiškas, gyvas.

Kazio Pakšto plėtotą Baltoskandijos idėja nėra originali profesorius mintis – jis jos pradmenį yra modifikavęs. Pirmasis federacijos projektą pateikia švedas profesorius Sten de Geer. Tai tarsi pirmasis bandymas geografiškai atskirti rytų Baltijos šalis nuo Rusijos lygumų ir įtraukti jas į Skandinavijos regioną⁶. Teigiama, kad didelis geografinis regionas negali būti sujungtas tik pagal vieną bendrumą, čia turi susipinti bent keli, o kartais ir ne visai tie patys, tik vienas kitam neprieštaraujantys bendrumai ir panašumai. Ideali riba, kai bruožas negali būti pastebėtas kitoje – šiuo atveju didžiųjų valstybių pusėje. Tačiau iškyla ribų braižymo problema – atsiranda reliatyvios ribos, kurios gali kisti pagal bruožų dinamiką. Sten de Geer nurodo devynis aspektus, pagal kuriuos ir pagrindžia Baltoskandijos projektą⁷. Geografinės ypatybės, susijusios su Baltoskandija, tinka tik Fenoskandijai, kuriai priklauso Norvegija, Švedija ir Suomija. Danijos ir Estijos atveju iš devynių veiksnų randame septynis, Latvijos – šešis, o Lietuvos – tik du⁸. Toks Baltoskandijos konstruktas suponuoja, jog Pakštui iškyla uždavinys, nes Lietuva pagal pirminį federacijos projektą nėra įtraukta į šalių sąrašą. Tikslaus argumento, kodėl Lietuva neįtraukta, nėra, tačiau visų kitų valstybių bendras bruožas – jos jūrinės valstybės. Pakštas kaip pirmąjį argumentą, kodėl Lietuva turėtų priklausyti Baltoskandijai, nurodo tai, jog, atgavusi Klaipėdos kraštą, valstybė sukūrė mažą ir efektyvų prekybos laivyną, kuris gali peraugti į ekonominį variklį,

6 Kazys Pakštas, *The Baltoscandian Confederation*. Vilnius: Versus aureus, 2005, 34.

7 *Ibidem*, 35.

8 Bliūdžius, „Cultural aspects of Kazys Pakštas' Baltoscandian idea“, 56.

tuomet šalis ir taps jūrine valstybe. Rodos, Pakšto straipsnio tikslas ir yra įrodinėti Lietuvos atskirumą nuo Rytų ir galimą integralumą į Šiaurę. Pagal tokią funkciją kyla ir prielaida, kad bandoma įrodyti bendrus skirtumus nuo Rytų.

BALTOSKANDIŠKAS GEOPOLITINIS KODAS

Akivaizdi šio regiono koncepcijos varomoji jėga buvo Sovietų Sąjungos ir Vokietijos keliama grėsmė ir vėlesnis bandymas įveikti mažos valstybės statusą susivienijant su panašioje padėtyje esančiomis kaimynėmis⁹. Tokia geopolitinė įtakų sfera – didžiųjų ir mažųjų valstybių santykiai – gali būti paaiškinta teoretiko Frydricho Ratzelio mintimi. Jis teigia, kad didelė valstybė susideda iš daugelio smulkių ir apskritai tarptautiniai santykiai veikia kaip natūrali gamta: kaip ir visi gyvi organizmai, valstybės yra glaudžiai susijusios su teritorija, dėl jos konkuruoja, todėl gyvybinė erdvė yra būtina jų gyvavimo sąlyga. Norėdamos išlikti, jos turi sutriuškinti silpnesnius politinius vienetus – vidutines ir mažąsias valstybes¹⁰. Susidariusi tokia tarptautinė politinė mintis tuo metu ir daro įtaką baltoskandiško geopolitinio kodo formavimui. Federacijos reikalingumui ir validumui pagrįsti ieškoma ne tiek šalių tarpusavio bendrumų, bet bendrų skirtumų nuo kitų: „Religinę ir kultūrinę Baltoskandijos ribą reikėtų pastumti toliau į rytus iki stačiatikių regiono ribų“ (angl. *Therefore, the religious and cultural Baltoscandian boundary should be pushed further east to the limits of the orthodox region*)¹¹. Čia konfigūruoja svetimas „kitas“ – ortodoksiškieji rytai. Vakarietiška krikščionybė, apimanti abi atšakas – katalikybę

9 Pärtel Piirimäe, „The Baltic“. *European Regions and Boundaries* (2017): 57. external_content.pdf (oopen.org).

10 Pšibilskis, „Kazys Pakštas ir atsarginė Lietuva“, 168.

11 Pakštas, 39.

ir protestantizmą – nekelia jokių kliūčių bendradarbiavimui¹². Religija kaip aspektas atskleidžia individo ir kolektyvo santykį. Protestantizmas apskritai yra labiau orientuotas į individualybę, kuri yra laisvė visomis prasmėmis. Tačiau Lietuvos katalikybė yra kaip kolektyvą vienijanti prigimtis, kuri yra tautinės tapatybės pagrindas. Atrodo, tautinio atgimimo procesui liuteroniška individualybė kiek prieštarauja ir yra netinkama, tačiau tai yra itin svarbus elementas sprendžiant savivokos bei tautinės sampratos problemas atkūrus valstybę – toks į asmenį orientuotas tikėjimas nulemia vidinį pasirinkimą. Vadinasi, protestantiškoji Baltoskandijos pusė neprieštarauja lietuviškajam *raison d'être* – tautiškumui, kultūros autonomijai.

Federacijos valstybinių kalbų proporcingumas – vienintelis aspektas, kuris tiesiogiai sieja Lietuvą ir Baltoskandiją. Pakštas pateikia 3+2+2 schema apibrėždamas tris kalbines grupes – skandinavų (švedų, norvegų, danų), fino–ugrų (estų, suomių) ir baltų (lietuvių–latvių). Vėlgi straipsnyje pabrėžiama, kad už šių grupių ribų yra labiau dominuojančios kalbos. Dėl pastarųjų išplitusio vartojimo kyla grėsmė – svetimumas autentiškai vietos šnektai. Net ir Švedijai bei Norvegijai, kurios geografiškai yra labiau izoliuotos, būtų pravartu turėti draugiškas kaimynes rytuose, nes kalbinė asimiliacija gali plisti itin skvarbiai.

Praktinis gamtinės geografijos argumentas, kad regione vyrauja panašios uolienos, taip pat gali būti interpretuojamas kaip bendras atskirumas nuo svetimų rytų. Šis aspektas pritaikomas ne tiesiogiai, o perkeliamas į ekonominį, socialinės lygybės lygmenį. Teigiama, kad Baltoskandijos regionas dėl labai panašaus klimato bei dirvožemio yra tinkamas auginti bulves, miežius, avižas¹³. Tačiau toks argumento konstruktas nėra pagrindinis, o labiau šalutinis. Esmė – nedideli ūkiai skatina žmonių prisirišimą prie žemės.

12 *Ibidem*, 45.

13 Pakštas, 44.

O tai yra dvasinis privačios nuosavybės pagrindas, kuris taip pat mažina nelygybę tarp socialinių klasių. Aiškus ir tikslus yra pasakymas – „Baltoskandijos regione nėra vietos komunizmui“ (angl. *There is no place for Communism in the Baltoscandian region*). Komunistinį kelią pasirinkę Rytai yra svetimi, nes žemės nusavinimas prieštarauja Lietuvos ekonominei bei ūkinei santvarkai. Baltoskandijos šalių geografiniai bruožai kaip ir Lietuvos yra tinkami vystyti ūkį, o svarbiausia – privatų. Kadangi lietuvių tautos prigimtinis bruožas – agrokultūra, prisirišimas prie savos žemės tampa ne tik ekonomišku, bet ir dvasiniu akcentu. Taigi geografinis panašumas tarp šalių perkeliamas ne tik į ūkio santvarkos, ekonomikos, bet ir į tautiškumo ugdymo lygmenį. Svetimų rytų propaguojama nuosavybės nacionalizacija iš esmės prieštarautų ir kenktų lietuviškam agrokultūriniam būdai. Štai *savas* Baltoskandijos regionas suteikia sąlygas plėtoti privatų ūkį, vadinasi, neprieštarauja ir tautinei prigimčiai.

Aptardamas dar vieną argumentą skirsnioje apie ekonomiką, autorius išskiria dvi tuo metu vyravusias teorijas: mikrolostatizmą, kurio esminis teiginys – mažosios valstybės palaiko harmoniją pasaulyje, ir makrolostatizmą – didelė valstybė susideda iš daugelio smulkių. Pabrėžiama, kad makrolostatizmas pelnė daugiau dėmesio tarpukariu bei didžiųjų šalių lyderiai – Italijos, Vokietijos ir Sovietų Rusijos – pradėjo naudoti šią teoriją ir fizinėms represijoms, ir propagandai pateisinti bei konstruoti¹⁴. Tokiu būdu mažosios demokratinės valstybės diktatorių retorikoje tampa kolonijinės – į šią grupę K. Pakštas įtraukia ir Lietuvą. Mažosios demokratinės valstybės kaip jungtinis frontas yra atsvara didžiosioms grėsmėms. Pakštas be abejonės teigia, jog Lietuva ir Latvija taip pat priklauso mažųjų demokratinių šalių, kurios pagal makrolostatizmo teoriją yra tapusios kolonijinėmis bei pagalbos stokojančiomis, grupei, nes taip teigiama Valstybės departamentui Vašingtone pateiktame

14 *Ibidem*, 53.

jų legitimacijų pareiškime¹⁵. Bandomas sukonstruoti elementas, kodėl Baltoskandijos šalys turėtų jungtis į federaciją, tačiau svarbiausia argumento dalis yra ne pačios šalys, sudarančios atsvaros grupę, o jų praktikuojama santvarka – demokratija. Čia išauga perskyra tarp Lietuvos ir Rytų ne tik dėl valstybės dydžio, bet ir vidaus konstrukto – Rytai suvokiami kaip svetimi dėl grėsmės, teritorijos ir svarbiausia – totalitarinės santvarkos. Pastaroji, priešingai nei demokratija, formuoja iškreiptą kultūrą, politinę sistemą, kurioje balsavimas klastojamas, todėl tauta tampa antraeile šalies komponente. Demokratinė santvarka užtikrina žmogaus laisves, kultūrinį gyvenimą, tautiškumą – tauta įtraukiama į valdymą. Visi šie elementai ir yra svarbiausi užtikrinti Lietuvos *raison d'être*.

Visa rasinė, kalbų, religijos įvairovė ne trukdo, o skatina vienyti. Formuojamas Baltoskandijos regiono konstruktas dėl kultūrinės įvairovės, kuri neprieštarina kiekvienos šalies savitumui, bei dėl išsidėstymo aplink jūrą yra vadinamas moderniu Viduržemio jūros atitikmeniu.

IŠVADOS

Geografinis diskursas apie Baltoskandijos regioną neapsiribojo vien tik moksliniais klausimais – šio vieneto reikšmę ir svarbą buvo galima rasti ne tik geografiniame diskurse, bet ir nacionalistiniame diskurse¹⁶. Kazio Pakšto išleisto straipsnio tikslas buvo pakoreguoti Sten de Geer pirminį projektą, įtraukti Lietuvą į federaciją ir svarbiausia – sukonstruoti Lietuvos, kaip apsaugotos nuo didžiųjų grėsmių, viziją. Kadangi Lietuva į originalų projektą nebuvo įtraukta, geografui taip pat svarbu įrodyti jos atskirumą nuo Rytų

15 *Ibidem*, 54.

16 Marko Lehti, „Non-reciprocal Region-building“, 1998, 23. <https://edoc.huberlin.de/bitstream/handle/18452/8370/lehti.pdf?sequence=1>

bei pasukti plėtrą į Šiaurę. Susidarius tokioms sąlygoms, geopolitinė mintis straipsnyje plėtojama ne tik remiantis panašumais tarp šalių, bet ir bendrais skirtumais nuo kitų valstybių, kurių kultūra yra prieštaraujanti bei griauianti lietuvių tautinę prigimtį. Nors profesoriaus darbų ypatumas – geografinis, praktinis parametras, tačiau straipsnyje dominuoja persmelkiantys kultūriniai atskirumo nuo Rytų aspektai. Vartojama perskyra „svetimas“ ir „savas“ darbe tarsi įrėmina Pakšto siekį parodyti, jog Baltoskandija gali būti natūraliai suformuotas regionas, o svarbiausia – Lietuva atskirta nuo Rytų. Darbe aprašyti bruožai, kurie interpretuoti kaip bendri atskirumai nuo svetimo „kito“: dvi – protestantų ir krikščionių – religinės grupės, kurios yra įtrauktos į vakarietiškos krikščionybės koncepciją; Lietuvos bei regiono šalių uolienu panašumas, kuris lemia privataus ūkio plėtrą, ir šalių vidaus santvarkų perskyra, kur totalitarizmas *svetimas*, o demokratija *sava*. Vienintelis šalis tiesiogiai siejantis aspektas – kalba. Pagal grupes lietuvių kalba proporcingai įsilieja į regiono šnektas, tarsi papildanti prieš tai buvusią vienintelę latvių kaip baltų grupę. Tačiau ir šioje vietoje Pakštas teigia, kad geriau didžiosioms regiono valstybėms – Švedijai ir Norvegijai – turėti draugiškas jūros kaimynes nei grėsmingą agresorių¹⁷. Vėlgi regionas tarsi apibrėžia ribas nuo svetimo – Rytų. Bendras regiono apibrėžimas įgyja Viduržemio jūros kaip civilizacinės raidos įvaizdį – idealizuojama, kad Baltoskandija yra Šiaurės jūros modernios civilizacijos epicentras.

Kazys Pakštas išlieka vienas iškiliausių Lietuvos geografijos mokslų atstovų, tačiau svarbu tirti ir jo geopolitinę mintį, kuri originali savo praktiniu parametru – geografiniais matavimais. Vis dėlto profesoriaus tikslas, konstruojant Baltoskandijos projektą, yra Lietuvos atskyrimas nuo Rytų bei išsaugoti vidinį, kultūrinį autentiškumą. Plėtojant šią viziją, tapo aišku, kad Baltoskandijos regionas turi apimti tik aplink Baltijos jūrą esamas mažas ir vidu-

17 Pakštas, 44.

tinio dydžio valstybes, be didžiųjų valstybių dominavimo, nes tai gali būti kliūtis taikiam Baltoskandijos regionui susiformuoti. Apie tai nebuvo plačiai diskutuojama iki 1990-ųjų, kai Baltijos šalys paskelbė nepriklausomybę ir įgijo galimybę prisijungti prie Šiaurės kaimynų¹⁸. Šiuolaikiniame diskurse Baltoskandijos idėja tapatinama su Baltijos Asamblėjos, Baltijos Ministrų Tarybos įsteigimu bei Baltoskandijos akademija. Kazio Pakšto formuotas geopolitinis skandinaviškas kodas padėjo pamatus ateities integracijai bei diplomatiniams, draugiškiems santykiams su Šiaurės šalimis. Drąsios, veržlios idėjos, įprasminotos teoriniuose darbuose, atveria šalių suartėjimą per jau sukurtą bendrą viziją.

18 Bliūdžius, 58.

Tarptautinės bendruomenės reakcija į genocidą: Srebrenicos ir uigūrų atvejai

Gabija Januškaitė

Dėstytojos Ievos Skurdauskaitės komentaras:

Tyrime nagrinėjamas kompleksiškas tarptautinės bendruomenės reakcijos į bosnių ir uigūrų genocido atvejus klausimas. Nors nedidelė darbo apimtis itin apriboja tyrėją, autorė sugeba itin sklandžiai analizuoti suvereniteto klausimą, aptarti du empirinius atvejus ir tam teisingai pritaikyti Anglų mokyklos teoriją. Šis darbas yra puikus trumpos apimties tarptautinių santykių rašto darbo pavyzdys – logiška ir nuosekli struktūra, vartojama akademinė kalba, atlikta puiki literatūros analizė, analizuojamas aktualumo nepraradęs klausimas.

IVADAS

Terminas „genocidas“ suformuluotas Rafaelio Lemkino 1944 m., po pasauliui siaubą savo mastu sukėlusių Holokausto žudynių¹. Jo genocido apibrėžimą perėmė ir Jungtinių Tautų Organizacija – Konvencijos dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį (angl. *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*) antrame straipsnyje numatyta, kad genocidas reiškia „veiką, kuria siekiama visiškai ar iš dalies sunaikinti kokią nors nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę“². Vis dėlto su Ho-

1 Raphael Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress* (Washington, D. C.: Carnegie Endowment for International Peace, Division of International Law, 1944), 79.

2 „Konvencija dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“, *Teisės aktų registras*, žiūrėta 2023 m. spalio 27 d., <https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=TAR.F41231DF836D>

lokaustu genocidai nesibaigė – paminėtini XX a. pabaigoje vykdyti genocidai Bosnijoje, Ruandoje, o iš šiandien, 2023 m., vykstančių genocidų savo mastu išsiskiria musulmonų uigūrų genocidas Kinijoje. Tarptautinė bendruomenė deklaruoja siekį užkirsti kelią genocidams – kaip Holokausto ir kitų genocidų suteikta pamoka suformuluotas „niekada daugiau“ pažadas, o 2005 m. įtvirtintas „atsakomybės ginti“ (angl. *Responsibility to Protect*) principas³. Vis dėlto susiduriama su savitu paradoksu: prieš Jungtinėms Tautoms įtvirtinant šį principą, Bosnijos karo metu 1992 m., NATO vykdė intervenciją, o žudynės Srebrenicoje Jungtinių Tautų tribunolo pripažintos kaip genocidas⁴; tuo tarpu genocido požymius atitinkantis uigūrų naikinimas Kinijoje, vykdytas ir tebevykdomas jau priėmus šią doktriną, nesukelia jokių tarptautinės bendruomenės veiksmų, Jungtinės Tautos netgi vengia šiuos „potencialius nusi-kaltimus žmoniškumui“ Kinijoje įvardyti kaip genocidą⁵. Taigi kyla klausimas, kodėl tarptautinė bendruomenė skirtingai reaguoja į genocidų vykdymą.

Akademiniėje literatūroje tarptautinės bendruomenės reakcija į genocidus aptariama gana plačiai, neretai pabrėžiama takoskyra tarp tarptautinės intervencijos ir šalies suverenumo kaip diskusi-

3 „Resolution adopted by the General Assembly on 16 September 2005. 2005 World Summit Outcome“, Official Documents System of the United Nations, žiūrėta 2023 m. rugsėjo 27 d. https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/No5/487/60/pdf/No548760.pdf?OpenElement&_gl=1*1fbnqvj*_ga*MzY4ODI5NzcxLjE2OTgyMzk4NzE.*_ga_TK9BQL5X7Z*MTY5ODQyMDUwMi4yLjEuMTY5ODQyMTk5Ni4wLjAuMA

4 United Nations, „Srebrenica massacre was genocide, UN tribunal for former Yugoslavia confirms“, UN News, žiūrėta 2023 m. spalio 27 d., <https://news.un.org/en/story/2004/04/100662>

5 Global Centre for the Responsibility to Protect and the Asia-Pacific Centre for R2P, „The Persecution of the Uighurs and Potential Crimes Against Humanity in China“, Global Centre for the Responsibility to Protect, žiūrėta 2023 m. spalio 27 d., <https://www.globalr2p.org/publications/the-persecution-of-the-uighurs-and-potential-crimes-against-humanity-in-china/>

ja tarp teisingumo ir tvarkos: viena vertus, reikalaujama žmogaus teisių (taigi teisingumo) užtikrinimo; kita vertus, valstybės suverenitetui ginti reikia apsaugoti valstybes nuo kišimosi⁶. Nagrinėjant tarptautinės bendruomenės intervenciją bosnių genocido atveju dominuoja diskusija intervencijos vertinimo klausimu: dalis autorių tarptautinę intervenciją į Bosniją teigia esant aiškiu tarptautinės humanitarinės intervencijos etikos ir principų pažeidimu, kuris neužkirto kelio žmonių kančioms, o atvirkščiai, – netgi sukūrė galimybę masinėms žudynėms⁷. Uigūrų genocido atvejis dažnai aptiriamas kaip kultūrinis genocidas: kultūrinio genocido sąvoka aiškinama kaip nefizinis grupės sunaikinimas, pabrėžiama, kad Tarptautinio teismo sprendimas buvusioje Jugoslavijos byloje, įvardijęs etninį valymą genocido forma, iš esmės įteisino kultūrinio genocido terminą ir prilygino jo reikšmę fiziniam grupės sunaikinimui⁸, o tarptautinės bendruomenės neįsitraukimas užtikrinant uigūrų teises aiškinamas būtent kultūriniu genocido pobūdžiu⁹; teigiama, kad uigūrų atveju Kinijos veiksmai nėra tokie platūs smurto naudojimo požūriu, tad tarptautinei bendruomenei nėra preteksto

6 Mohammed Ayoob, „Humanitarian Intervention and State Sovereignty“ *The International Journal of Human Rights*, 6(1) (2002), 98, <https://doi.org/10.1080/714003751>.

7 Yusuf Ibrahim Gamawa, „International Intervention and Genocide in Bosnia“ *Advances in Social Sciences Research Journal*, 4(7) (2017), 18, <https://doi.org/10.14738/assrj.47.2872>.

8 Shamiran Mako, „Cultural Genocide and Key International Instruments: Framing the Indigenous Experience“ *International Journal on Minority and Group Rights*, 19 (2012), 175, https://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/ijmgr19&div=15&g_sent=1&casa_token=LLSVCfX5_4kAAAAA:G6piBuDhp9Mx26LwDtAoGqlRkjFC-fn3fygQMKXGYhHIW1p7iV8CyBGg pMlJ8xqnIOatklg&collection=journals.

9 Ciara Finnegan, „The Uyghur Minority in China: A Case Study of Cultural Genocide, Minority Rights and the Insufficiency of the International Legal Framework in Preventing State-Imposed Extinction, *Laws*, 9(1) (2020), 1, <https://doi.org/10.3390/laws9010001>.

imtis tokių veiksmų kaip bosnių genocido ar Holokausto atveju¹⁰. Dažniausiai neįsitraukimo priežasčių nenagrinėjama: tarptautinės bendruomenės atsakas į Kinijos nusikaltimus prieš uigūrus apibūdinamas kaip „nuviliantis“ savo ribota apimtimi¹¹, kaip reakcija įvardijamos sankcijos Kinijai ir genocido pripažinimas¹², analizuojamas tarptautinės bendruomenės diskursas apie uigūrų genocidą, pažymima, kad dauguma diskursų vengia žodžio „genocidas“¹³. Bene aiškiausiai priežastis, kodėl tarptautinė bendruomenė neįsitraukia į uigūrų teisių apsaugą, nurodo M. Mooney, įvardydamą tarptautinių žmogaus teisių organizacijų neefektyvumą, Kinijos propagandą ir cenzūrą bei Kinijos buvimą tarptautine supergalia¹⁴.

Taigi tarptautinės bendruomenės reakcija į žmogaus teisių pažeidimus ir genocidus nagrinėjama plačiai, tačiau skirtingas reagavimas į skirtingus genocidus aptariamas nepakankamai. Tad rašto darbe bus siekiama palyginti tarptautinės bendruomenės reakcijas į bosnių ir uigūrų genocidus ir rasti priežasčių ar prielaidų, galinčių lemti selektyvų žmogaus teisių kortos naudojimą remiantis tarptautinės visuomenės idėjos (Anglų mokyklos) teorine paradigma. Ji pasirinkta kaip derinanti liberalizmo pabrėžiamą so-

- 10 Quinn Morris, George Shambaugh „Analyzing Past Genocides to Determine Effectiveness of International Intervention in the Uyghur Genocide“ *Journal of Student Research*, 11(3) (2022), 6, <https://doi.org/10.47611/jsrhs.v11i3.3668>.
- 11 James Waller, Mariana Salazar Albornoz „Crime and No Punishment? China's Abuses Against the Uyghurs“, *Georgetown Journal of International Affairs*, 22(1) (2021), 106, <https://doi.org/10.1353/gia.2021.0000>.
- 12 Omer Kanat „The Uyghur Genocide and International Policy Response“ *Brown Journal of World Affairs*, 28(1) (2021), 229–230, https://heinonline.org/hol/cgi-bin/get_pdf.cgi?handle=hein.journals/brownjwa28§ion=19&casa_token=tNhrm9UJ7F8AAAAA:9yOy-6R-Vc6mXy1tXlQyzsDgpBHrbAR-Q2oiCANZhAvrpgkmWCdEHKsdrv9DyC9wa3WIZnqd.
- 13 Jinan I. M. Rawab, „The Politics of the Uyghur Genocide „A War on Words““ (Diplominis darbas, Malmės universitetas, 2023), 38.
- 14 Megan Mooney „Our Collective Failure: Why the International Community Has Not Intervened to Protect China's Uighur Muslims“, *International Research and Review*, 11(1) (2021), 60, <https://eric.ed.gov/?id=EJ1334449>.

lidarizmo principą ir realizmo keliamą pliuralizmo siekį. Keliami uždaviniai aptarti Anglų mokyklos teoriją solidaristų ir pliuralistų debatų kontekste ir išnagrinėti tarptautinės bendruomenės reakciją į uigūrų genocidą, lyginant ją su reakcija bosnių genocido atveju. Empirinių duomenų lyginamoji analizė bus, atliekama nagrinėjant tarptautinės bendruomenės reakciją į bosnių ir uigūrų genocidus.

1. TEISINGUMAS AR TVARKA? SOLIDARISTŲ IR PLIURALISTŲ DEBATAS

Tarptautinės visuomenės teorija, dar vadinama Anglų mokykla, Tarptautinių santykių disciplinoje įsitvirtinusi pasibaigus Šaltajam karui, neretai laikoma savitu „vidurio keliu“ tarp iki Antrojo pasaulinio karo dominavusios liberalizmo ir Šaltojo karo laikotarpiu įsitvirtinusios realizmo prieigų. Šios mokyklos atstovai tarptautinę tvarką supranta kaip veiklos modelį, kuris palaiko esminius tarptautinės (šalių) visuomenės tikslus¹⁵. Taigi suverenios valstybės yra svarbios veikėjos, bet tarptautinėje visuomenėje veikia ne tik jos – svarbios ir tarptautinės institucijos, organizacijos, vertybės bei tarptautinė teisė. Į paradigmą įtraukus vertybes – moralinį elementą – svarbu suvokti, kad skirtingos valstybės turi nevienodas moralės (vertybių) sampratas (skiriasi ne tik demokratijų ir autoritarinių režimų propaguojamos vertybės, bet ir sekuliarių Vakarų ir, pavyzdžiui, musulmoniškų šalių moralės sampratos), taigi sutarti, kas yra teisingumas, kurį turėtų ginti tarptautinės organizacijos, gana sudėtinga.

Būtent čia kyla valstybių suvereniteto ir Anglų mokyklos propaguojamo teisingumo derinimo problema, dažniausiai išreiškiamą per solidaristų (šiam debate atstovaujančių liberaliai pozicijai) ir pliuralistų (analogiškai remiančių realizmo sampratą) skirtį. Esminis solidaristų ir pliuralistų ginčas – ginčas dėl teisingumo ir

15 Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (New York: Columbia University Press, 2012), 8.

tvarkos. Solidarizmas save pozicionuoja kaip „autentišką“, tikrąją, tarptautinės bendruomenės poziciją išreiškiančią prieigą¹⁶: tarptautinių santykių subjektais laikomos ne tik valstybės, bet ir individai. Tikima, kad skirtingos valstybės (bendruomenės) gali susitarti dėl tam tikrų moralinių standartų¹⁷, o tarptautinė visuomenė gali pažęsti valstybių suverenitetą solidarizuodamasi su kenčiančiaisiais. Kitaip tariant, solidaristai gina teisingumą – jų manymu, žmogaus teisės yra universalios, ir teiginį, kad „šalys, itin pažeidžiančios žmogaus teises, turi atsisakyti savo teisės būti traktuojamos legitimiais suverenais ir suteikti kitoms šalims moralinę teisę stabdyti priespaudą“¹⁸. Pliuralizmas teisių ir pareigų turėjimą pirmiausia priskiria valstybėms, o ne individams, taigi bet kokią valstybės suvereniteto nepaisymą laiko visos tarptautinės visuomenės tvarkos pažeidimu. Akcentuojama, kad valstybės skirtingai supranta teisingumą ir toks požiūrių pliuralizmas vertinamas teigiamai, todėl skeptiškai vertinama galimybė valstybėms susitarti dėl universalių moralinių standartų, kurių laikytųsi visos valstybės¹⁹. Kitaip tariant, pliuralistai gina tvarką (tarp valstybių), svarbiausia tarptautinės visuomenės norma pripažįsta valstybės suverenitetą, kuris suprantamas kaip kitų šalių nesikišimas į valstybės vidaus reikalus.

Šiame darbe nagrinėjama tarptautinės bendruomenės reakcija į genocidus glaudžiai susijusi su humanitarinėmis intervencijomis²⁰. Bene ryškiausiai solidaristų ir pliuralistų skirtis pastebima

16 John Williams, „Pluralism, Solidarism and the Emergence of World Society in English School Theory“, *International Relations*, 19(1) (2005), 32, <https://doi.org/10.1177/0047117805050060>

17 Nicholas J. Wheeler, *Saving Strangers – Humanitarian Intervention in International Society* (Oxford: Oxford University Press, 2003), 11–12.

18 Wheeler, *Saving Strangers*, 12–13.

19 Wheeler, 11.

20 Timo Dunno teigimu, humanitarinė intervencija yra esminis Anglų mokyklos paradigmos mąstymo apie teises ir pareigas, kurias valstybės turi dėl buvimo tarptautinės visuomenės narėmis, komponentas.

būtent humanitarinės intervencijos klausimu. Solidaristai ir pliaralistai humanitarinę intervenciją supranta skirtingai: pliaralistams ji – kardinalus suvereniteto, nesikišimo ir jėgos nenaudojimo pažeidimas, o solidaristai gina humanitarinės intervencijos, kaip užtikrinančios teisingumą ir leidžiančios išspręsti konfliktą, legitimumą²¹ – taigi laiko ją legitimia priežastimi pažeisti valstybės suverenitetą ir reikalavimus valstybėms nesikišti bei nenaudoti jėgos vienai prieš kitą^{22, 23}.

Verta plačiau aptarti suvereniteto koncepciją. Dažnai skiriamos dvi – vidinio ir išorinio suvereniteto sampratos. Vidinis suverenitetas suprantamas kaip valstybės legitimavimas šalies viduje, galios monopolio turėjimas ir galimybė spręsti, kaip elgtis su savo gyventojais. Išorinis suverenitetas – kitų valstybių pripažinimas ir nesikišimas į šalies vidaus reikalus, nepriklausomumas nuo kitų valstybių, vienintelio aukščiausiojo tarptautinio autoriteto (arbitro) nebuvimas. Taigi vidinis suverenitetas teigia išimtinę valstybių kompetenciją spręsti vidaus klausimus, o išorinis – autonomiją

21 Wheeler, 11–12.

22 Wheeler, 2.

23 Trumpai nukrypstant į empiriką, istorinė patirtis patvirtina solidaristų įvardijimą liberalais, o pliaralistų – realistais: Šaltojo karo metais, kai vyravo realistinė tarptautinių santykių paradigma (pliaralistų pozicija), humanitarinių intervencijų praktiškai nebūta – vykdyta neįsitraukimo (angl. *non-intervention*) politika (tiesa, būta trijų išskirčių (Indijos intervencija į Rytų Pakistaną 1971 m., Vietnamo intervencija į Kambodžą 1978 m. ir Tanzanijos intervencija į Ugandą 1979 m.), tačiau jos vienašalės ir kelia klausimų, ar galima jas laikyti humanitarinio pobūdžio intervencijomis), o pasibaigus Šaltajam karui ir realizmui prarandant dominuojantį vaidmenį (taigi stiprėjant solidaristų pozicijoms), atsirado pirmieji ryškesni tarptautinės humanitarinės intervencijos pavyzdžiai (bene ryškiausias jų – intervencija į Bosniją 1992 m.; kita vertus, netrūksta ir atvejų, kai tarptautinė bendruomenė į genocidus nereaguoja), žr. Nicholas J. Wheeler, *Saving Strangers – Humanitarian Intervention in International Society* (Oxford: Oxford University Press, 2003), 13.

tarptautinėje politikoje²⁴. Viena iš šiame darbe keliamų prielaidų – valstybės vidinio ir išorinio suvereniteto būklė gali būti vienas iš veiksnių, lemiančių, ar tarptautinė bendruomenė imsis veiksmų reaguodama į šalies vykdomus žmogaus teisių pažeidimus – šiuo atveju genocidą. Taigi, nagrinėjant skirtingą tarptautinės bendruomenės reakciją į genocidus, bus atsispiriama nuo šios prielaidos.

2. SREBRENICOS ATVEJIS

2.1. Kontekstas

1991 m. pradėjus byrėti Jugoslavijai, ilgą laiką tarp pietų slavų tautų vyravusi taika baigėsi Balkanų (Jugoslavijos) karais ir musulmonų bosnių²⁵ genocidu. Etniškai nevienalytei Bosnijai (didžiausią gyventojų dalį sudarė musulmonai bosniai, trečdalis gyventojų – stačiatikiai serbai, o likusi dalis – katalikai kroatai) referendume pareiškus norą būti nepriklausomai (serbai referendumą boikotavo), Belgrado remiamos serbų pajėgos (serb. „Republika Srpska“) savo užimtose Bosnijos teritorijose pradėjo vykdyti Bosnijos valymą nuo ne serbų, pasireiškusių masiniu gyventojų perkėlimu ir žudynėmis²⁶. Tikėdamiesi tarptautinės bendruomenės paramos (1992 m. Europos Komisijos įsteigta vadinamoji Badinterio (Konferencijos Jugoslavijos klausimais) arbitražo komisija paskelbė, kad Bosnijos nepriklausomybė būtų pripažinta, jei jos gyventojai pareikštų tokią

24 Gabriella Slomp, „On Sovereignty“, kn. *Issues In International Relations*, sud. Trevor C. Salmon ir Mark F. Imber (London: Routledge, 2008), 40.

25 Neretai vartojamas ir bosniakų terminas, bet nesant oficialaus išaiškinimo ir siekiant išvengti painiavos, toliau darbe bus vartojami terminai „Bosnijos musulmonai“, „musulmonai bosniai“ ir „bosniai musulmonai“.

26 Alan J. Kuperman, „The Moral Hazard of Humanitarian Intervention: Lessons from the Balkans“, *International Studies Quarterly*, 52 (1) (2008), 58, <https://doi.org/10.1111/j.1468-2478.2007.00491.x>

valių referendumu), Bosnijos musulmonai ir kroatai įsitraukė į karo veiksmus. Per trejus su puse karo metų nužudyta apie 100 tūkstančių žmonių, daugiausia musulmonų²⁷.

2.2. „Niekada daugiau“ ar „vėl ir vėl“?

Iš pirmo žvilgsnio tarptautinės bendruomenės reakcija į karą ir bosnių musulmonų genocidą laikytina „vadovėliniu“ solidaristų atsaku: 1992 m. vasarį Jungtinių Tautų Saugumo Taryba priėmė rezoliuciją, kuria buvo pradėta taikos palaikymo misija (dislokuotos Jungtinių Tautų taikos palaikymo pajėgos (dar vadinamos „žydraisiais šalmais“), turėjusios užtikrinti neskraidymo zonas ir civilių saugumą. Vis dėlto praktikoje atsakas pasirodė veikiau deklaratyvus. Tai, kad misija nepasiteisino (o ir neturėjo galimybių pasiteisinti – pajėgoms nebuvo suteikta aiškaus mandato, kaip veikti²⁸), bene geriausiai įrodo Srebrenicos žudynės, kai 1995 m. serbai nužudė apie 8 tūkst. bosnių musulmonų, o Jungtinių Tautų pajėgos nesiėmė veiksmų tai sustabdyti (toks tarptautinės bendruomenės negebėjimas reaguoti, referuojant į jau minėtą Holokausto patirtį, net pramintas principo „niekada daugiau“ tapimu „vėl ir vėl“ (angl. *time and again*))²⁹, laikomos didžiausiomis masinėmis žudynėmis Europoje po Antrojo pasaulinio karo, o Tarptautinio baudžiamojo teismo 2007 m. jos pripažintos genocidu³⁰. Jungtinės Tautos, reaguodamos į žudynes,

27 United States Holocaust Memorial Museum, „Bosnia and Herzegovina, 1992–1995“, USHMM, žiūrėta 2023 m. gruodžio 21 d., <https://www.ushmm.org/genocide-prevention/countries/bosnia-herzegovina/1992-1995>

28 Noman Sattar ir Louise Liu, „The UN Role in Bosnia: Mandate, Means, and Impartiality in Peace-keeping“ *Strategic Studies*, 18(4) (1996), 68–70, <https://www.jstor.org/stable/45182216>

29 UN Human Rights Office, „Genocide: “Never again” has become “time and again“, OHCHR, žiūrėta 2023 m. gruodžio 19 d., <https://www.ohchr.org/en/stories/2018/09/genocide-never-again-has-become-time-and-again>

30 United Nations, „Srebrenica massacre was genocide, UN tribunal for former Yugoslavia confirms“, UN News, žiūrėta 2023 m. spalio 27 d., <https://news.un.org/en/story/2004/04/100662>

kreipėsi į NATO suteikdamos jai mandatą imtis oro antskrydžių³¹, jei serbai toliau vykdytų agresiją³². Tokių antskrydžių (pavadintų „Sąmoningos jėgos“ (angl. *Deliberate Force*) operacija) buvo imtasi ir serbų pajėgos nebepajėgė joms priešintis.

2.3. Suvereniteto veiksnys

Byrant Jugoslavijos (Socialistinei Federacinei) Respublikai, tiek vidinis, tiek išorinis jos suverenitetas nebuvo stiprus: vidinio suvereniteto požiūriu, bosniai ir kroatai siekė atsiskirti nuo Belgrado, o galios monopolio tiek besiformuojanti Bosnija ir Hercegovina, tiek Jugoslavijos Federacinė Respublika (komunistinės Jugoslavijos įpėdinė) iš esmės neturėjo, nors pastaroji ir stengėsi jį išlaikyti su „Republika Srpska“ pagalba. Čia kilo ir išorinio suvereniteto problema – Jungtinėms Tautoms pripažinus Bosnijos ir Hercegovinos nepriklausomybę³³, tai automatiškai reiškė išorinio Jugoslavijos valstybės suvereniteto pažeidimą. Kiti du aspektai, lėmę tokią tarptautinės bendruomenės reakciją, – tai, kad bosniai priešinosi serbų pajėgoms (taigi buvo, ką ginti) ir laikotarpio kontekstas – po Šaltojo karo siekta remti atsikuriančias ir susikuriančias valstybes, demokratijas.

Apibendrinant reikėtų pažymėti, kad oficialiai skelbtas „Atsakomybės ginti“ principas solidaristų poziciją atitiko tik formaliai – praktiškai į genocidą reaguota pavėluotai ir realiai atsakas laikytinas labiau pliuralistiniu. Kita vertus, NATO bombardavimas (tai iš esmės yra viena iš „Atsakomybės ginti“ principo įgyvendini-

31 Michael O. Beale, *Bombs over Bosnia: The Role of Airpower in Bosnia-Herzegovina* (Maxwell AFB: Air University Press, 1997), 34.

32 Mark Bucknam, *Responsibility of Command* (Maxwell AFB: Air University Press, 2003), 253.

33 Eglė Pacevičienė (red.), „Bosnijos ir Hercegovinos istorija“, Visuotinė lietuvių enciklopedija (VLE), žiūrėta 2023 m. gruodžio 19 d., <https://www.vle.lt/straipsnis/bosnijos-ir-hercegovinos-istorija/>

mo apraiškų) laikomas viena iš priežasčių, leidusių kariaujančioms pusėms sėsti prie derybų stalo ir pasiekti taikos susitarimą – taigi, nors ir pavėluota, tarptautinės bendruomenės reakcija į genocidą, kad ir neleido jo išvengti, ilgainiui užtikrino tiek Bosnijos ir Hercegovinos nepriklausomybę, tiek tebetrunkančią taiką.

3. UIGŪRŲ ATVEJIS

3.1. Kontekstas

Uigūrai – tiurkų tauta, daugiausiai gyvena Kinijos, taip pat Kazachijos, Kirgizijos, Uzbekijos, Rusijos Federacijos, Afganistano teritorijoje³⁴. 2020 m. duomenimis, Kinijos šiaurės vakarų Sindziango uigūrų autonominiame rajone gyvena beveik absoliuti dauguma – 12,7 mln. iš 13 mln. visų pasaulio uigūrų³⁵. Sindziangas (istorinis pavadinimas – Rytų Turkestanas³⁶) nėra etniškai homogeniškas – rajone gyvena daugiausiai uigūrai, bet taip pat kinai, kazachai, kitos etninės grupės, daugiausiai (kaip ir uigūrai) musulmonai sunitai³⁷.

1949 m., įkūrus Kinijos Liaudies Respubliką, Sindziangas prijungtas prie Kinijos³⁸, o 1955 m. įkurtas Sindziango uigūrų autono-

34 Roy Anthony Rogers ir Jatswan S. Sidhu, „View of international norms and human rights conditions in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region (XUAR)“ *The Malaysian Journal of International Relations*, 4(1) (2016), 110, <https://doi.org/10.22452/mjir.vol4no1.6>

35 Žydruolė Jonuškienė (red.), „Uigūrai“, Visuotinė lietuvių enciklopedija (VLE), žiūrėta 2023 m. gruodžio 19 d., <https://www.vle.lt/straipsnis/uigurai/>

36 Gintautas Klimavičius (red.), „Sindziango uigūrų autonominis rajonas“, Visuotinė lietuvių enciklopedija (VLE), žiūrėta 2023 m. gruodžio 20 d., <https://www.vle.lt/straipsnis/sindziango-uiguru-autonominis-rajonas/>

37 Rogers ir Sidhu, *View of international norms*, 110.

38 Rian Thum, „The Uyghurs in Modern China“, *Oxford Research Encyclopedia of Asian History*, paskelbta 2018 m. balandžio 26 d., 4, <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190277727.013.160>

minis rajonas³⁹. Kinija ilgą laiką siekė religinio, kalbinio ir politinio „vienodumo“ savo teritorijoje⁴⁰ ir vykdė jos teritorijoje gyvenančių mažumų asimiliacijos politiką⁴¹, sulaukusią uigūrų pasipriešinimo⁴². Ir šiandien Kinija uigūrus laiko grėsme „nacionalinei vienybei“⁴³ ir „dorojasi“ su šia grėsme, griežtai sekdamą uigūrų veiksmus ir ribodama judėjimą, drausdama religines praktikas, ribodama uigūrų kalbos mokymą, skirdama premijas už santuokas ne su uigūrais⁴⁴, o nuo 2017 m. pradėta prievartinio perkėlimo į politinio „perauklėjimo“ stovyklas, kuriose, įvairiais duomenimis, laikoma daugiau nei milijonas uigūrų ir kitų Sindziange gyvenančių musulmonų, kurie, be jau minėto religinio ir politinio perauklėjimo, susiduria su smurtu, kankinimais, prievartine sterilizacija, seksualiniu smurtu, šeimų išskyrimu, priverčiamuoju darbu ir kitais žmogaus teisių pažeidimais, praktika⁴⁵.

- 39 Gintautas Klimavičius (red.), „Sindziango uigūrų autonominis rajonas“, Visuotinė lietuvių enciklopedija (VLE), žiūrėta 2023 m. gruodžio 20 d., <https://www.vle.lt/straipsnis/sindziango-uiguru-autonominis-rajonas/>
- 40 Joseph E. Fallon, „China's crime against Uyghurs is a form of genocide“ *Fourth World Journal*, 18 (1) (2019), 78, <https://search.informit.org/doi/abs/10.3316/informit.508909415820545>
<https://www.culturalsurvival.org/publications/cultural-survival-quarterly/question-minority-identity-and-indigeneity-post-colonial>
- 41 Naran Bilik, „Reconstructing China beyond homogeneity: an interdisciplinary view“, kn. *Patriotism in East Asia*, sud. Jun-Hyeok Kwak ir Koichiro Matsuda (London: Routledge, 2015) 103.
- 42 Daugiau apie uigūrų pasipriešinimą žr. Rian Thum, „The Uyghurs in Modern China“, Oxford Research Encyclopedia of Asian History, paskelbta 2018 m. balandžio 26 d., 4, <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190277727.013.160>
- 43 Fallon, *China's crime against Uyghurs*, 78.
- 44 Thum, *The Uyghurs in Modern China*, 13.
- 45 James Waller, Mariana Salazar Albornoz, „Crime and No Punishment? China's Abuses Against the Uyghurs“, *Georgetown Journal of International Affairs*, 22 (1) (2021), 100, <https://doi.org/10.1353/gia.2021.0000>, remtasi „The Chinese Communist Party's Human Rights Abuses in Xinjiang“, U.S. Department of State, accessed November 13, 2020, <https://2017-2021.state.gov/ccpabuses/index.html>

3.2. Svetimo skausmo nebūna?

Pagal tarptautinės bendruomenės reakciją uigūrų atvejis visiškai kitoks nei bosnių genocidas. Pirmiausia todėl, kad tarptautinė bendruomenė nėra vieninga pripažindama Kinijos veiksmus kaip genocidą. Genocidu uigūrų persekiojimą tiesiogiai pripažinę tik kelių šalių (Australijos, Čekijos, Jungtinės Karalystės, JAV, Kanados, Nyderlandų, Taivano ir, beje, Lietuvos⁴⁶) parlamentai, tam tikrą poziciją išreiškė ir Jungtinės Tautos – nors JT Žmogaus teisių taryboje bet kokia rezoliucija, reikalaujanti uigūrų teisių užtikrinimo, blokuojama pačios Kinijos, keliasdešimties šalių grupės yra parėmusios pareiškimus, smerkiančius Kinijos veiksmus ir reiškiančius „rimtą susirūpinimą“ padėti Sindziango regione⁴⁷.

Dar viena priemonė nuo Kinijos veiksmų – sankcijos. Dalis šalių (pirmiausia Europos Sąjungos valstybės ir JAV) yra priėmusios vadinamąjį Magnickio įstatymą, juo remiantis taikomos sankcijos (neišduodama vizų ir išaldomos lėšos) asmenims, vykdančiams žmogaus teisių pažeidimus. JAV taiko ir platesnes ekonomines sankcijas, importo ir eksporto draudimus prekėms iš Sindziango rajono (pirmiausia dėl priverčiamojo darbo praktikų), bet gali kilti klausimų, ar noras ginti žmogaus teises yra pagrindinis JAV motyvas.

46 Lietuvos Respublikos Seimas, „Rezoliucija dėl masinių, sistemingų ir sunkių Kinijos vykdomų žmogaus teisių pažeidimų ir uigūrų genocido“, E-Seimas, Vilnius, 2021, žiūrėta 2023 m. gruodžio 19 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/91597b30b6f711ebb83ad5fbec9dd554>

Rezoliucijoje ne tik reaguojama į genocido vykdymą, bet ir Jungtinės Tautos raginamos dėl jo pradėti tyrimą.

Šalių sąrašas parengtas remiantis Uyghur Human Rights Project, „International Responses to the Uyghur Crisis“, UHRP, žiūrėta 2023 m. gruodžio 19 d., <https://uhrp.org/responses/> (duomenys gali būti pasikeitę).

47 Uyghur Human Rights Project, „International Responses to the Uyghur Crisis“, UHRP, žiūrėta 2023 m. gruodžio 19 d., <https://uhrp.org/responses/>

3.3. Suvereniteto aspektas

Kinijos tiek vidinis, tiek išorinis suverenitetas stiprus: vidinio suvereniteto požiūriu Kinija yra autoritarinė valstybė⁴⁸, turinti visišką galios monopolį ne tik politine prasme, bet ir reguliuodama savo piliečių veiksmus, pavyzdžiui, per socialinių kreditų sistemą⁴⁹; išorinio suvereniteto požiūriu Kinija laikoma viena iš galingiausių valstybių pasaulyje – šalis gyventojų skaičiumi yra antra pasaulyje (2023 m. ją aplenkė Indija)⁵⁰, o 2022 m. Kinijos BVP siekė beveik 18 trilijonų JAV dolerių, šiuo atžvilgiu ją lenkia tik JAV⁵¹, tai lemia, kad dažnai pabrėžiama jos suvereniteto nepažeidimo svarba, retorikoje neretai pasigirsta reikalavimas „neerzinti Kinijos“⁵².

Pasipriešinimo atžvilgiu uigūrai siekė autonomijos – taigi, nors nepriklausomybės nuo Kinijos uigūrai oficialiai neišreiškė, tarptautinė bendruomenė turėtų pretekstą ginti šią tautą. Kita vertus, turint omenyje, kad uigūrų persekiojimas dažnai įvardijamas „kultūriniu genocidu“ (tarsi darant prielaidą, kad pastarasis „lengvesnė“ genocido forma)⁵³, o šis klausimas įvardijamas Sindziango

48 Freedom House, „China“, Freedom House, žiūrėta 2023 m. gruodžio 21 d., <https://freedomhouse.org/country/china/freedom-world/2023>

49 Daugiau apie socialinių kreditų sistemą Kinijoje: Rogier Creemers, „China's social credit System: an evolving practice of control“, Social Science Research Network, paskelbta 2018 m. gegužės 9 d., <https://doi.org/10.2139/ssrn.3175792>

50 Worldometer, „Countries in the world by population (2023)“, Worldometers Info, žiūrėta 2023 m. gruodžio 21 d., <https://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/>

51 The World Bank, „GDP (current US\$) – China“ World Bank, žiūrėta 2023 m. gruodžio 21 d., https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=CN&most_recent_value_desc=true

52 Human Rights Watch, „China: Events of 2018“, HRW, žiūrėta 2023 m. gruodžio 20 d., <https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/china>

53 Ciara Finnegan, „The Uyghur Minority in China: A Case Study of Cultural Genocide, Minority Rights and the Insufficiency of the International Legal Framework in Preventing State-Imposed Extinction, *Laws*, 9(1) (2020), 1, <https://doi.org/10.3390/laws9010001>.

„palestinizacija“ (turint omenyje agresorių deklaruojamą kovą su „teroristais“ ir kitų (pirmiausia Vakarų) valstybių pasyvumą)⁵⁴ galima teigti, kad tarptautinė bendruomenė žmogaus teisių kortą naudoja selektyviai – taigi jos pozicija uigūrų genocido klausimu yra pliuralistinė.

IŠVADOS

Šiame rašto darbe aptartus skirtingos tarptautinės bendruomenės reakcijos į genocidą aspektus galima apibendrinti šiomis išvadomis:

- Nors bosnių genocido atveju kelti solidaristiniai siekiai, tarptautinės bendruomenės reakcija į genocidus vis dar išlieka pliuralistinė: reali humanitarinė intervencija (net ir bosnių genocido atveju) nevyko (turit omenyje JT pajėgų nereagavimą į 1995 m. Srebrenicos žudynes);
- Darbe kelta prielaida, kad šalies vidinio ir išorinio suvereniteto būklė, susijusi su tarptautinės bendruomenės reakcija, bosnių ir uigūrų genocidų kontekste pasitvirtino, tačiau svarbu nagrinėti šį veiksnių atsižvelgiant į kitus, taip pat reikia platesnio pobūdžio tyrimų, šią prielaidą tikrinant kitų genocido atvejų kontekste;
- Nors tarp bosnių ir uigūrų atvejų matoma panašumų (pavyzdžiui, pasipriešinimas (nors ir nevienodas) pastebimas abiem atvejais), galima kelti klausimą, ar oficialiai deklaruota nepriklausomybė gali turėti įtakos tarptautinės bendruomenės reakcijai į genocidą – kitaip tariant, ar tautos be valstybės ir tautos, turinčios savo valstybę, padėties skirtumai yra viena iš selektyvaus žmogaus teisių kortos naudojimo priežasčių.

54 Michael Clarke, „China and the Uyghurs: The „Palestinization“ of Xinjiang?“ *Middle East Policy*, 22(3) (2015), 141, https://www.researchgate.net/publication/281930874_China_and_the_Uyghurs_The_Palestinization_of_Xinjiang

Svarbu pažymėti, kad darbe reakcijos į genocidus nagrinėtos ribotame (dviejų) atvejų kontekste, remiantis Tarptautinės visuomenės teorijos prieiga. Kitos prieigos leistų panagrinėti šiuos atvejus vertinant, pavyzdžiui, eurocentrizmo įtaką, o kiti atvejai leistų patikrinti keltas prielaidas platesniame kontekste.

Grumtynės dėl Arkties

*Adomas Bareikis, Viktorija Vingirevičiūtė,
Domas Katinas, Ignotas Grūnovas*

IVADAS

Kas sieja 2007 metais Rusijos povandeninio laivo šalies vėliavos įsmeigimą į Šiaurinio poliaus dugną¹, 2017 metais Kinijos prezidento Xi norą sukurti „Ledo ir šilko kelią“² bei 2019 metais JAV prezidento D. Trumpo siekį nusipirkti Grenlandiją?³ Visa tai – didžiųjų pasaulio galių paraiška turėti kuo daugiau įtakos Arkties zonoje, kurios geopolitinė reikšmė dėl klimato atšilimo vis labiau didėja⁴. Dar Šaltojo karo metu Arktis suteikė „nepereinamą zoną“ tarp JAV ir SSRS, kuri leido Kremlui jaustis saugiai dėl grėsmės iš Šiaurės⁵, tačiau dabar tirpstantys ledynai verčia Rusiją didinti karines pajėgas regio-

- 1 Tom Parfitt, „Russia plants flag on North Pole seabed“, *The Guardian*, žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., <https://www.theguardian.com/world/2007/aug/02/russia.arctic>.
- 2 House Committee on Foreign Affairs, „China regional Snapshot: Arctic – Committee on Foreign Affairs“, Committee on Foreign Affairs, žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., <https://foreignaffairs.house.gov/china-regional-snapshot-arctic/#:~:text=China's%20Influence%20in%20the%20Arctic,and%20influence%20in%20the%20region>.
- 3 The Editorial Board, „Opinion | Trump, Greenland, Denmark. Is this real life?“, *The New York Times*, žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., <https://www.nytimes.com/2019/08/21/opinion/trump-greenland.html?action=click>.
- 4 Gabriella Gricius, „Geopolitical implications of new Arctic shipping lanes“, *The Arctic Institute – Center for Circumpolar Security Studies*, žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., <https://www.thearcticinstitute.org/geopolitical-implications-arctic-shipping-lanes/>.
- 5 Øyvind Østerud ir Geir Hønneland, „Geopolitics and International Governance in the Arctic“ *Arctic Review on Law and Politics*: 159–164.

ne ir slopinti kylantį neužtikrintumą⁶. Kaip atsaką NATO pradėjo vykdyti pratybas, pritaikytas konfrontacijai Arkties klimato, matydama naujai atsiradusį pavojų, sukeltą tirpstančių Arkties ledynų⁷. Šis tirpstantis ledo sluoksnis kelia neužtikrintumą tarp istoriškai konkuruojančių galių. Be to, šiltėjantis klimatas tirpdo Arkties ledo kepurę, atveria naujus prekybinius kelius šiauriniame žemės pusrutulyje⁸ bei lengvina neatrastų gamtinių energijos išteklių gavybą, kurią sudaro neatrastų 13 proc. naftos ir 30 proc. gamtinių dujų⁹. Grenlandijos strateginė lokacija Arkties zonoje ir joje esantys retieji metalai verčia ekonomiškai pažengusias galias, kaip antai JAV ir Kiniją, varžytis dėl įtakos saloje¹⁰. Todėl nėra nuostabu, kad įtampa dėl Arkties zonos didėja tarptautiniu mastu, ypač atsižvelgiant į jos galimą įtaką globaliai ekonomikai ir šalių galiai.

Tiesa, Arkties teritoriniai sprendimai šiuo metu yra priimami Arkties tarybos¹¹, kurią sudaro Kanada, Danija, Suomija, Islandija, Norvegija, Švedija, JAV bei Rusija, formatu, tačiau daugelyje susitarimų dalyvauja ir Kinija, kuri artimai bendradarbiauja su Kremliumi¹². Ši taryba daugiausia atsakinga už Arkties aplinkosaugos klau-

6 Michal Romanczuk, Wojciech Jedrzejewski, „The rivalry over the Arctic strategic resources and Russia's role“. *European Research Studies Journal*, Volume XXIV, Special Issue 4: 217–223.

7 NATO, „Exercise Cold Response 2022 – NATO and partner forces face the freeze in Norway“, NATO, žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_192351.htm?selectedLocale=en#:~:text=Cold%20Response%202022%20is%20a,the%20air%20and%20at%20sea.

8 Margaret Blunden, „The new problem of Arctic stability“, *Survival*, Volume 51 (2009): 129–131.

9 *Ibidem*, 123.

10 Sou-Jie van Brunnersum, „China failed its Arctic ambitions in Greenland“, POLITICO, žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., <https://www.politico.eu/article/china-arctic-greenland-united-states/>.

11 Arctic States, „Arctic Council“, žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., <https://arctic-council.org/about/states/>.

12 Astri Edvardsen, „Russia and China discussed further Arctic cooperation – also within the Arctic Council“, High North News, žiūrėta 2024 m. sausio

simus, kol pačios valstybės įgyvendindamos savo zonos kontrolę remiasi JT jūrinės teisės konvencija (UNCLOS), kurioje aiškiai neregamentuojamas valstybių santykis ir konkurencija dėl išteklių¹³. Todėl tai leidžia valstybėms plėsti savo teritorinius vandenis, pateikiant kontinentinio šelfo duomenis, ir pareikšti savo pretenzijas į didesnę vandens teritoriją, kuri gali kirstis tarpusavyje. Tačiau propaguojama žalioji politika tiek ES narių, tiek Kinijos gali sukurti skirtingas energetikos ekonomikos paskatas ir reikalauti nevienodų išteklių regione. Todėl globalios žaliosios energetikos tranzicijos sėkmė gali nulemti Arkties zonos ateitį bei kokie ištekliai taps svarbiausi¹⁴.

Todėl, kol saugumo neužtikrintumas tarp JAV ir Rusijos gali būti mažinamas diplomatinėmis priemonėmis, didžiųjų galių konkurencija dėl išteklių šiauriniame poliuje turi galimybę virsti grumtinėmis dėl Arkties bei įtakos joje, ypač jei klimato šiltėjimas nelėtės, o pagrindinė energetinės galios forma liks naudingosios iškastinės – nafta ir dujos. O tai turės ir įtakos tolesnei tarptautinės sistemos eigai ir formai. Šio darbo tikslas – pristatyti du galimus didžiųjų galių varžybų Arktyje scenarijus, remiantis energijos išteklių tipu – pirmasis tipas, kaip sėkminga žalioji tranzicija sukuria šalių konkurenciją Arktyje dėl retųjų metalų, o antrasis, kai energetinės galios šaltiniu išlieka nafta ir dujos, kurių kontrolės siekia didžiosios regiono galios – ir pateikti galimą įsivaizdavimą sprendimų priėmėjams, kaip žalioji politika gali pakeisti tarptautinės sistemos dinamiką bei regiono saugumą.

16 d., <https://www.highnorthnews.com/en/russia-and-china-discussed-further-arctic-cooperation-also-within-arctic-council>.

13 Blunden, 139.

14 Klaus Dodds ir Mark Nuttall, „Materialising Greenland within a critical Arctic geopolitics“, kn. *Greenland and the International Politics of a Changing Arctic*, sud. Kristian Soby Kristensen ir Jon Rahbek-Clemmensen (London, Routledge, 2017), 144–150.

METODOLOGIJA

Siekiant darbo tikslo bus naudojamas scenarijaus kūrimo metodas, padedantis įvertinti įvykių seką, kuri sukeltų agresyvią didžiųjų galių konfrontaciją Arkties regione. Šis metodas leidžia atidžiau pažvelgti į neapibrėžtų tikimybių ar šokų poveikį ateities būsenai, pasitelkiant kūrybinį mąstymą¹⁵. Dažnai šis analizės būdas lyginamas su kontrafaktine analize, kuri modifikuoja tam tikrą praeities kintamąjį konkrečioje situacijoje ir analizuoja rezultatų poveikį¹⁶, o kuriant scenarijų, atsižvelgiant į tam tikrą neuztikrintumą, bandoma analizuoti jo poveikį ateities įvykiams¹⁷. Todėl šis metodas padės nustatyti Arkties valstybių paskatas bei santykius kaip vieną svarbiausių globalaus saugumo bei tarptautinės sistemos pokyčio klausimų neapibrėžtame žaliosios energijos kontekste. Tam bus naudojamas scenarijaus metodas, kuris suvienija teorinį ir kūrybinį mąstymą, taip pateikiant galimas ateities būsenas ilguoju (10+ metų) laikotarpiu. Tokia analizė politikos moksluose yra naudinga, nes leidžia peržiūrėti tiek valstybių vidaus, tiek šių užsienio politikos strategijų veiksmingumą bei patikimumą esant įvairioms, kartais netikėtoms, politinėms situacijoms¹⁸.

Taigi, siekdami išsiaiškinti būsimą Arkties zonos galių dinamiką, naudosime nuspėjamojo (angl. *predictive*) scenarijaus rūšį su „Kas jei?“ (angl. *What if*) tipu¹⁹. Šis scenarijaus pobūdis leidžia dėti skirtingus ateities įvykius, kurie formuotųsi Arkties zonoje:

- 15 Naazneen H. Barma, Brent Durbin, „Imagine a World in Which: Using Scenarios in Political Science“, *International Studies Perspectives*, 7 (2016), 118.
- 16 James D. Fearon, „Counterfactuals and Hypothesis Testing in Political Science“, *World Politics*, 43: 169–195.
- 17 Naazneen H. Barma, Brent Durbin, „Imagine a World in Which: Using Scenarios in Political Science“, *International Studies Perspectives*, 7 (2016), 118.
- 18 *Ibidem*, 118.
- 19 Peter Bishop, Andy Hines, „The current state of scenario development: An overview of techniques“, *Foresight*, (2017).

a) *sėkmingos žaliosios tranzicijos atveju* arba b) *nepavykusios žaliosios tranzicijos metu*. Todėl šio tyrimo eiga: visų pirma pristatysime, kaip sėkminga / nesėkminga žalioji tranzicija paveiks tarptautinę sistemą (ekonominės paskatos), tada aptarsime, kaip kiekviena Arkties galia reaguos į šį pokytį, o tada išvadose pateiksime, kaip vystysis Arkties valstybių santykiai bei kaip jie keis tarptautinę dinamiką ir regiono saugumą.

TEORINIS PAGRINDAS

Kuriant scenarijus, siejančius didžiųjų galių konkurenciją / konfrontaciją dėl įtakos ir išteklių Arkties zonoje, sunku pabėgti nuo kažkurios realizmo teorijos atmainos, kurios tarptautinę sistemą laiko anarchiška, o valstybes, pagrindines sistemos veikėjas, mato siekiančias visais būdais didinti savo galią bei saugumą²⁰.

Tačiau būtent neorealizmas leidžia pažvelgti, kaip sistema, jos pokyčiai ir lyderio vaidmuo formuoja valstybių užsienio politiką ir galios siekius²¹. Tai siejama su šalių „išlikimo“ (angl. *survival*) tikslais, jų ieškant didinant savo „santykinį pajėgumą“ (angl. *relative capability*), kuris susideda iš gamtos išteklių kontrolės, demografijos, ekonomikos, karinių ir technologinių pajėgumų²². Būtent jis nulemia valstybės galią sistemoje. Todėl anarchinė sistema ir neužtikrintumas dėl kitų veikėjų siekių verčia valstybes tarptautinę sistemą matyti kaip savipagalbos (angl. *self-help*) sistemą, kurioje

20 Lobell, S. E., Ripsman, N. M., Taliaferro, J. W., & Taliaferro, J. W. (Sud.). (2009), *Neoclassical realism, the state, and foreign policy*, Cambridge University Press, 254.

21 John J. Mearsheimer, „Structural realism“. *International relations theories: Discipline and diversity* 83 (2007): 77–94.

22 Kenneth Waltz, „Realist thought and neorealist theory“. In *The Realism Reader*, sud. Colin Elman ir Michael Jensen (London: Routledge, 2014), 108.

šalys turi žiūrėti savo interesų bei išlikimo²³. Šie siekiai sudaro ir šalies nacionalinį interesą, kuris formuoja užsienio politikos sprendimus dėl santykių su kitomis valstybėmis.

Tiesa, svarbu paminėti, jog neorealizmas, nors ir pabrėžia savipagalbos konceptą, neatmeta valstybių, kaip centrinių sistemos veikėjų, bendradarbiavimo, tačiau į jį žiūri dviem aspektais²⁴. Pirmasis – valstybės nebus linkusios visapusiškai bendradarbiauti, nes bijoma išnaudojimo, kuris sumažintų jų santykinę pajėgumą, bei priklausomybės nuo kitų veikėjų²⁵. Tačiau modernioje ekonomikoje valstybių autarkija nesuteikia tinkamo pranašumo, todėl bendradarbiavimas yra reikalingas. Neorealistai pabrėžia, kad valstybės kooperuojasi tiek siekdamos sumažinti neužtikrintumą (pvz., spręsti saugumo dilemą), tiek stiprinti savo santykinę pajėgumą selektyvios kooperacijos metu²⁶. Būtent ši veikėjų sąveika yra paremta bendrais nacionalinių interesų aspektais, kurie yra naudingiausi šalims ir didina jų pajėgumą.

Todėl neorealizmas suteikia tam tikrą seką: visų pirma tarptautinė sistema ir jos pokyčiai formuoja valstybes bei jų interesus – jie bus savanaudiški, orientuoti į išlikimą, remiantis savipagalbos mąstymu. Atsakas (vykdoma politika) bus santykinio pranašumo, kuris atspindi ir galios pajėgumus, didinimas – svarbiausias anarchinėje sistemoje veikiančių valstybių tikslas – bei saugumas, tačiau atsako efektyvumas priklausys nuo vidinio valstybės pajėgumo ribojimų, kurie gali nulemti ir šalių selektyvios kooperacijos pasirinkimą. Remiantis šia teorine logika, šiame darbe bus siekiama išsiaiškinti, kaip žaliosios energetikos tranzicija gali pakeisti tarptautinę sistemą, sukeldama energetinį / ekonominį spaudimą Arkties zonos galioms bei regiono dinamikai. Todėl pirmasis ty-

23 *Ibidem*.

24 *Ibidem*, 114.

25 *Ibidem*, 115.

26 *Ibidem*, 118.

rimo kintamasis – *globalios žaliosios tranzicijos baigtis*, pateikianti tarptautinės sistemos rėmus bei dėl kokių išteklių kaip santykinio pranašumo ar galios formų konkuruojama. Likę kintamieji – *Šiaurės Amerikos galios, Kinija, Rusija bei Europos Sąjunga* – analizuoja, kaip didieji Arkties regiono žaidėjai reaguoja į sistemą bei konkuruoja, taip veddami į tam tikrą scenarijaus baigtį.

Sėkmingos žaliosios tranzicijos poveikis globaliai ekonomikai ir sistemai

Jei dabartinė žaliosios politikos kryptis būtų veiksminga tarptautiniu mastu, tai lemtų globalų ekonomikos perėjimą prie atsinaujinančios energetikos, jai reikalingų išteklių ir technologijos. Ši orientacija ne tik pristabdytų klimato šiltėjimą bei Arkties ledynų tirpimą, bet ir leistų keisti tarptautinės sistemos lyderio vaidmenį²⁷. Toks perėjimas būtų naudingas regionams ar valstybėms, kuriose įmonės jau yra orientuotos į žaliosios energetikos technologijų vystymą, o valdžia skatina produkciją ir reikiamos infrastruktūros kūrimą²⁸. Tačiau dėl regionų lokacijos ir skirtingų industrijos pajėgumų valstybės būtų orientuotos į santykinio pranašumo kūrimą, kuris nepaveiktų laisvosios prekybos, o šalys bei jų ekonomikos išliktų susijusios²⁹. Puikus to pavyzdys – Kalifornijoje pradėta elektromobilių naudojimo politika paskatino Kinijos kompanijas padidinti gamybą ir tiekimą, o tai pamačiusi Vokietijos valdžia, subsidijavo savo automobilių pramonę vystyti elektromobilių infrastruktūrą bei technologijas³⁰. Todėl galima matyti, kad orientacija į žaliają

27 David Crikemans, „Geopolitics of the Renewable Energy Game and Its Potential Impact upon Global Power Relations“, *Lecture notes in energy*, 69.

28 Bazilian et al, „Four scenarios of the energy transition: Drivers, consequences, and implications for geopolitics“, *WIREs Climate Change*, 11(2), 3.

29 Jonas Meckling ir Llewelyn Hughes, „Global interdependence in clean energy transitions“, *Business and Politics*, 20(4), 467–491.

30 *Ibidem*, 475.

politiką, nors ir yra skatinama centrinės valdžios, nesukelia ekonomikos izoliacijos ar regionalizacijos, bet išlaiko laisvosios rinkos tendencijas.

Tiesa, šiomis sąlygomis išlieka didžiųjų ekonominių galių konkurencijos veiksnys, kurį lems kokia nors didžioji valstybė, turinti daugiausia atsinaujinančios energetikos infrastruktūros, technologijų bei kontroliuojanti jai reikalingus retuosius metalus. Dabartinėmis lyderės šioje srityje yra JAV ir Kinija, investuojančios į naujai kylantį sektorių bei siekiančios kontroliuoti kuo didesnius retųjų metalų išteklius³¹. Tuo tarpu ES bei jos narės, nors yra pagrindinės žaliosios politikos propaguotojos, tačiau jų orientacija sutelkta į technologijos ir infrastruktūros tobulinimą, bet ne išteklių kontrolę. Kitos, nuo dujų ar naftos priklausomos galios, kaip antai Rusija, turės rinktis, pereiti prie žaliosios politikos³² ar likti prie dabartinių energetikos šaltinių, tačiau tai gali paveikti šių šalių ekonominę galią. Tuo tarpu retieji metalai ir jų kontrolė taps pagrindiniu ekonominės galios varikliu dėl jų reikšmės kuriant žaliąsias technologijas. Todėl Arkties zonoje esanti Grenlandija, kurios teritorijoje yra nemažai šių išteklių, gali tapti nauja didžiųjų galių varžybų erdve³³. Tai nereiškia, kad dabartiniai energetikos ištekliai, gamtinės dujos ir nafta bus visiškai užmiršti, nes OPEC narės yra labai svarbios stabiliai globalios ekonomikos funkcijai, tačiau tikėtina, kad jų reikšmė mažės, ypač jei didžiosios ekonominės galios rinksis žaliąją energetiką, taip pakreipdamos rinką į naftai ir dujoms nepalankią kryptį. Todėl sėkminga globali žaliosios energetikos tranzicija nesukurtų didelio laisvosios rinkos struktūros pokyčio – konkurencija ir tarpusavio ryšys, kylantis iš santykinio prana-

31 Crikemans, 61.

32 Thijs Van de Graaf, „Battling for a shrinking market: oil producers, the renewables revolution, and the risk of stranded assets“, *Lecture notes in energy*, 103–110.

33 Dodds ir Nuttall, 141–143.

šumo, išlaikytų dabartines prekybos praktikas. Ekonominės galios šaltinių taptų retieji metalai, kurių dalis yra aptikta Grenlandijoje, bei žaliosios energetikos technologijos, dėl kurių kiltų labiausiai šiame sektoriuje pažengusių galių – Kinijos ir JAV – konkurencija dėl tarptautinės ekonomikos lyderio pozicijos.

Nepavykusios žaliosios tranzicijos įtaka globaliai ekonomikai ir sistemai

Tačiau šiandien vykdoma žaliaji politika gali „įklimpti“ ir nepasiekti norimų rezultatų, klimato kaitos problemos, kaip antai Arkties ledo kepurės tirpimas, tebegilėtų bei išliktų energetinis globalios ekonomikos susitelkimas į dabartinius energijos išteklius – gamtines dujas ir naftą³⁴. Tai kurtų valstybių ar regionų priklausomybę nuo tam tikrų tiekėjų bei žaliavų, būtų išlaikomi politiniai apribojimai tiek gamybos pramonėms, tiek tiekiančioms šalims. To pavyzdys galėtų būti ES – aktyvi žaliosios politikos sekėja – kuri sankcionavo Rusijos dujų tiekimą po 2022 metų invazijos į Ukrainos teritoriją³⁵, todėl panašių ribojimų galėtų imtis ateityje, jei toliau bus vykdomas žaliosios energetikos skatinimas. ES gali rinktis palaikyti žaliąją politiką ir stabdyti energetinį bendradarbiavimą su netinkamus energijos išteklius tiekiančiomis šalimis ar regionais, tokiu būdu skatindama energetinę regionalizaciją³⁶. Ji sumažintų tarptautinę prekybą, nes pagrindiniai žaidėjai – ES, Kinija, JAV bei Rusija – turėtų skirtingas politines paskatas priklausomybei nuo skirtingų energijos šaltinių.

Šiuo atveju ekonominė galia nebūtų sutelkta vieno žaidėjo rankose: ES, vedama politinių paskatų, ir Kinija, orientuota į van-

34 Bazilian et al., 4.

35 Europos Sąjungos taryba, „EU sanctions on Russia explained“, Europos Sąjungos taryba, žiūrėta 2024 m. sausio 15 d., <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/sanctions-against-russia-explained/>.

36 Bazilian et al., 5.

dens ir oro kokybės gerinimą bei prekybą Europoje, būtų linkusios judėti prie žaliosios energetikos išteklių, kol Rusija, kurios ekonomikos pagrindas yra gamtinės dujos³⁷, stengtųsi išlaikyti dabartinį *status quo*³⁸. Tuo metu JAV rinktųsi vidurio kelią – investuotų į žaliąją energetiką, tačiau palaikytų ir gamtos išteklių prekybą³⁹. Tai mažintų regionų bendradarbiavimą, o kitų šalių ekonomikas, kurių pagrindas yra naftos ir dujų gavyba, verstų arba ieškoti naujų eksporto šaltinių, arba stumtų į ekonominį nuosmukį. Tokia sistema kurtų pasaulio ekonominį daugiapoliškumą, kuriame nebūtų vieno lyderio, o nafta ir gamtinės dujos išliktų svarbia eksporto ir ekonomikos dalimi. Tuo tarpu sulėtėjusi žaloji tranzicija toliau skatintų klimato atšilimą bei keltų ledynų tirpimą, ypač Arkties zonoje⁴⁰, tokiu būdu atverdama naujus prekybos kelius per šiaurinę žemės pusrutulio zoną, kuri sukurtų trumpesnę susiekimą tarp Azijos ir Europos nei dabartinis jūrų kelias per Sueco kanalą⁴¹. Tai lemtų tam tikrų regionų bendradarbiavimą, kitus izoliuojant, o atsivėrusios Arkties teritorijos dėl prekybos kelių naudingumo bei neatrastų gamtos išteklių kontrolės taptų nauja didžiųjų galių konkurencijos arena.

Todėl nepavykusi globali žaliosios energetikos tranzicija lemtų tarptautinės ekonomikos regionalizaciją bei skirtingų ekonominių galių konkurenciją, paremtą tam tikrais energijos šaltiniais ir politinėmis paskatomis. Didieji žaidėjai būtų susiskaldę, svarstydami, ką rinktis skatinti – gamtos išteklių, naftos ir dujų gavybą, rinkos palaikymą bei atsinaujinančių energijos šaltinių politiką. Ši politika mažintų globalų bendradarbiavimą, nes žaliąją politiką vykdančios

37 Romanczuk, 219–220.

38 *Ibidem*.

39 Van De Graaf, 103–104.

40 Hancock L., „Why are glaciers and sea ice melting?“, World Wildlife Fund, žiūrėta 2024 m. sausio 15 d., <https://www.worldwildlife.org/pages/why-are-glaciers-and-sea-ice-melting>.

41 Blunden, 121–127.

veikėjai rinkęsi riboti naftos ir dujų importą, o sumažėjęs jų suvartojimas galėtų silpninti valstybių, tiekiančių gamtos išteklius, ekonomikas. Tokiu atveju tarptautinė ekonominė sistema neturėtų aiškaus lyderio, o tirpstanti Arkties ledo kepurė atvertų naują erdvę aplinkinėms galioms atvirai siekti naujų jūros kelių, neatrastų gamtos išteklių ar retųjų mineralų kontrolės.

REVIZIONISTINĖS GALIOS – KINIJA IR RUSIJA

Sėkmingos žaliosios tranzicijos poveikis Arkties regionui

Kinija

Sėkminga tranzicija į žaliąją energetiką sustiprintų Kinijos poziciją ekonomiškai. Visų pirma, Kinija jau dabar yra sėkmingai investavusi į atnaujinamos energijos gamybą, patentus bei kompanijas tiek viduje („Suntech“, BYD), tiek už šalies ribų⁴². Be to, Kinijoje pagamintos saulės baterijos yra pigesnės nei baterijos, pagamintos bet kur kitur⁴³, o tai jau dabar (ir ateityje) Kinijai suteikia pranašumą prieš kitas pasaulio valstybes. Prie stiprios Kinijos pozicijos prisideda ir tai, kad ši šalis bei jos projektai Afrikos valstybėse lyderiauja retųjų mineralų išgavimu⁴⁴, kartu disponuojant stipriu ličio rezervu⁴⁵. Taigi, esant sėkmingai žaliosios politikos tranzicijai, Kinijos pozicija pasauliniame kontekste labai sustiprėja dėl jos turimo santykinio pranašumo gamybos infrastruktūroje bei retųjų

42 Crikemans, 51–54.

43 *Ibidem*, 52.

44 Observer Research Foundation, „China’s scramble for Africa’s rare earth elements“, žiūrėta 2024 sausio 16d., <https://www.orfonline.org/expert-speak/chinas-scramble-for-africas-rare-earth-elements>.

45 Crikemans, 65–66.

metalų srityje. Tai iš esmės reikštų, kad Grenlandijoje esantys retųjų metalų ištekliai tiesiogiai nedomintų Kinijos valdžios dėl didelių transportavimo išlaidų ir jų apstumo savo teritorijoje. Tačiau šie ištekliai gali būti reikalingi JAV, kurios iki šiol gaudavo apie 90 proc. savo retųjų metalų iš Kinijos⁴⁶. Sėkmingos žaliosios tranzicijos atveju, nesikeičiant rinkos struktūrai, Kinijos ir JAV santykiai pernelyg nepasikeistų – tarpusavio ekonominę priklausomybę lydėtų nepasitikėjimas bei Kinijos noras priešintis JAV valdomai tarptautinei sistemai⁴⁷. Tai reiškia, kad Kinija dėl išorinio spaudimo, norinti išlaikyti savo santykinį pranašumą retųjų mineralų monopolijoje, priešintųsi JAV įtakos plėtimui bei naudingųjų iškasenų kasimui Grenlandijoje, kas iš esmės būtų vienintelis Kinijos valdžios interesas šiame regione, kam Pekinas gali pasitelkti savo strateginį partnerį – Rusiją, abiejų valstybių interesams sutampant ties pasipriešinimu JAV. Tačiau šie santykiai gali būti limituoti dėl nesutarimų regioniniame kontekste, taigi, Kinijai reikėtų ieškoti alternatyvių įsitraukimo metodų Arktyje – tai būtų galima atlikti pasitelkus ekonominę galią, pavyzdžiui, investicijas.

Šiame scenarijuje Kinijos santykinė galia didėja drastiškai. Dėl didelių retųjų metalų rezervų savo šalyje bei kitose valstybėse Kinija taps dar svarbesne žaidėja prekyboje – eksportuos retuosius metalus į kitas šį kursą pasirinkusias valstybes ir galės efektyviai plėtoti žaliąją politiką savo valstybėje. Arkties kontekste Pekino interesas bus išlaikyti savo retųjų metalų monopoliją, taigi priešintis kitų valstybių įtakai ir retųjų metalų kasimui. Tačiau Kinijos kišimasis į Arkties politiką bus limituotas – be ekonominių investicijų ir apriboto bendradarbiavimo su Rusija, šis regionas nebus pagrindiniu Pekino interesu.

46 *Ibidem*.

47 Paul J. Bolt, *Sino-Russian relations in a changing world order* (Strategic Studies Quarterly, 2014), 47–51.

Rusija

Sėkmingos žaliosios tranzicijos atvejis dėl gamtinės energetikos išgavimo ir eksporto svarbos Rusijos ekonomikai bei jos įtaka svarbiausių Kremliaus valdininkų (kurie yra ir gynybos bei saugumo sektorių atstovai ir vadovai)⁴⁸ ekonominiams interesams reikštų Maskvos norą išlaikyti senąją *status quo* energetikos sektoriuje. Tačiau pavykusi žaliosios energijos strategija labai susilpnintų Rusijos vaidmenį globaliu lygmeniu, nes Rusijos energetikos strategija yra vienas iš Kremliaus galios šaltinių. Tiesa, Rusija turi ketvirtą didžiausią retųjų metalų rezervą pasaulyje (bet perpus mažesnę nei Kinija)⁴⁹, tačiau 2018–2019 m. Rusija iškasė tik 2 proc. viso pasaulio retųjų metalų⁵⁰, o Rusijos žaliosios energetikos sektorius nėra išvystytas. 2020 m. Rusijos valdžia, siekdama konkuruoti su Kinija, paskelbė planus investuoti pusantro milijardo JAV dolerių į retųjų mineralų kasimą, tačiau karas Ukrainoje pristabdė šių investicijų planus⁵¹. Rusijos nesėkmė Ukrainoje taip pat prisideda prie esamos energetikos tūšos, nes konfliktas, kai reikia daug lėšų, lėtina Rusijos industrijų investicijas į žaliąją energetiką bei stabdo potencialią Rusijos kariuomenės modernizaciją⁵², taip pat dar la-

48 Paul Eugene Rumer, Stronski Richard Sokolsky, „Russia in the Arctic – A Critical Examination“, *Carnegie Endowment for International Peace*, žiūrėta 2024 m. sausio 17 d., <https://carnegieendowment.org/2021/03/29/russia-in-arctic-critical-examination-pub-84181>.

49 Lauren Kelly, „Rare Earths Reserves: Top 8 Countries“, *Investing News Network*, žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., <https://investingnews.com/daily/resource-investing/critical-metals-investing/rare-earth-investing/rare-earth-reserves-country/>.

50 Ashleigh Cotting et al., „Russia struggling to capitalize on rare earth reserves“, *S&P global*, žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., <https://www.spglobal.com/marketintelligence/en/news-insights/latest-news-headlines/russia-struggling-to-capitalize-on-rare-earth-reserves-52525919>.

51 Cotting et al.

52 Michał Romańczuk, Wojciech Jędrzejewski, „The Rivalry Over the Arctic Strategic Resources and Russia's Role“, *European Research Studies Journal* 24 (2021), 219.

biau smukdo Rusijos vaidmenį globaliame kontekste. Taigi, esant dideliam Kremliaus oligarchų įsitraukimui ir jų interesui palaikyti Rusijos energetikos industriją, tikėtina, kad būtent ji ir liks pagrindine Rusijos ekonomikos dalimi. Maskva perorientuos eksportą į besivystančias trečiojo pasaulio šalis, kurios vis dar remsis gamtine energetika (tačiau ją pirsks pigiau), bei bendradarbiaus su OPEC, kuri taip pat būtų suinteresuota išlaikyti natūraliosios energetikos politiką. Būtent tokia Kremliaus politika skatintų dar didesnę Rusijos spaudimą iš Vakarų bei priverstų prie ekonominio nuostolio bei spaudimo (prarandant eksportą su į žaliąją politiką sukančiomis ES ir Kinija), sukeltų dar didesnę Rusijos izoliaciją ir nepasitikėjimą Vakarais.

Rusijos politika, kuri sėkmingos tranzicijos atveju nepakeistų savo galios ambicijų bei siekio grįžti į didžiųjų galių klubą⁵³ ir jaustųsi pažeminta po nesėkmės Ukrainoje, pradėtų fokusuotis būtent į Arkties regioną. Arkties energetikos ištekliai, teritorija padidintų Rusijos santykinę galią bei padėtų apsisaugoti nuo oponentų⁵⁴. Be to, Arktyje esantys ekonominiai ištekliai Maskvą domina ir dėl kitos priežasties – jie gali sustiprinti dėl karo Ukrainoje susilpnėjusią karinę galią, nes jai reikia finansinių investicijų (kurios padidėtų dėl iškastos energetikos eksporto), ir todėl, kad dėl nepavykusios modernizacijos kariuomenei vis dar reikia kuro ir kitų energijos išteklių⁵⁵. Be to, senkant dabartiniams natūralių dujų ir naftos rezervams⁵⁶ (kurie ir šiaip daugiausia yra Rusijos Arkties regione⁵⁷), Arktyje esantys išteklių rezervai būtų itin svarbūs Rusijos išlikimui,

53 Romańczuk ir Jędrzejewski, 218.

54 *Ibidem*.

55 *Ibidem*.

56 David L. Greene, Janet L. Hopson, ir Jia Li, „Have We Run out of Oil yet? Oil Peaking Analysis from an Optimist's Perspective“, *Energy Policy, Hong Kong Editorial Board meeting presentations*, 34.

57 Tim Price, „The High North, a Matrix Game of Arctic crises“, žiūrėta 2023 m. sausio 15 d., <https://paxsims.files.wordpress.com/2022/05/high-north-v4.pdf>.

taigi, tai dar labiau padidintų Rusijos išitraukimą į šį regioną. Tačiau Rusijai pritrūktų sąjungininkų, nes Rusijos strateginė partnerė Kinija neturėtų tiesioginio intereso ištraukti į tiesioginį konfliktą Arktyje – nors Kinija norės priešintis JAV tarptautinei sistemai, jos santykių su Rusija kontekste laikysis savo tradicinės strategijos – vadovausis savo interesais ir pragmatizmu⁵⁸, taigi, prisibijodama ekonominio atsako iš Vakarų, Kinija negalės atvirai palaikyti Rusijos. Tačiau, tikėtina, kad Rusija, net ir sumažėjus jos pajėgumams, dėl savo esamų infrastruktūros ir karinių investicijų į Arkties regioną liktų viena iš dominuojančių galių šiame regione⁵⁹.

Šiame scenarijuje Rusijos santykinė galia bus sumažėjusi – mažėjanti gamtinės energetikos svarba silpnins Rusijos ekonomiką stipriai veikiantį eksporto sektorių (Rusija nesieks žaliojo kurso dėl spaudimo iš oligarchų bei turimos infrastruktūros), o tai, sudedant su nuostoliais Ukrainoje, pristabdys Rusijos kariuomenės modernizaciją. Taigi, pažeminta Rusija, dėl savo esamos infrastruktūros vis dar turinti didelę santykinę galią Arktyje, sieks grįžti į didžiųjų galių klubą išitraukdama būtent į šį regioną – ji sieks išlaikyti įtakos zoną ir iškasti joje esamus mineralus bei vystyti gamtinę energetiką, tai galėtų sustiprinti Rusijos poziciją.

Nesėkmingos žaliosios tranzicijos poveikis Arkties regionui

Kinija

Nesėkmingos žaliosios tranzicijos atveju Kinija vis vien tęstų savo žaliosios politikos plėtojamą dėl dviejų susijusių priežasčių. Visų pirma, ši valstybė orientuotųsi į oro ir vandens kokybės gerinimą bei prekybą su ES, kuri taip pat orientuosis į žaliają energetiką. Kinija sieks

58 Katie Stallard ir Gilbert Rozman, *Sino-Russian Relations Amid the War in Ukraine and Their Reassessment of the International Order* (KEI Editorial Board, 2023), 89–90.

59 Price.

išnaudoti ir savo retųjų mineralų kasyklas, kuriose iškastais ištekliais pagaminta žaliaja energija sieks diversifikuoti savo elektros gamybą bei po truputį atsiriboti nuo anglies, kuri šiuo metu yra pagrindinis Kinijos elektros gamybos išteklis⁶⁰. Tačiau Kinija yra investavusi nemažą sumą ir į gamtinės energijos sektorių Arktyje (pvz., Islandijoje, Suomijoje)⁶¹, kuris nesėkmingos tranzicijos atveju liktų svarbia Kinijos energijos gamybos dalimi, o tai gali daryti įtaką įsitraukti į konfliktą Arktyje (ypač jos investicijos į Rusiją). Nors Rusija nėra didžiausia Kinijos naftos ir dujų tiekėja, prekybos tinklų plėtojimas su Rusija jai yra svarbus dėl dviejų priežasčių – kad tiesioginis dujotiekis tarp Rusijos ir Kinijos nebūtų pasiektas JAV galimo tarpusavio konflikto atveju⁶², o energijos prekybos disbalansas (Rusija priklausoma nuo Kinijos daugiau nei Kinija nuo Rusijos), kuris tapo paaštrintas karo Ukrainoje⁶³ metu ir dar labiau paaštrėtų nepavykusios tranzicijos metu (dėl ES orientavimosi į žaliąją energiją), leidžia Kinijai pirkti rusišką energiją už labai mažą kainą⁶⁴. Kinija stipriai investavo į Rusijos energijos gamybą ir infrastruktūrą („Yamal LNG“, „Power of Siberia“, „ESPO“ naftotiekis)⁶⁵ bei rengiasi statyti naują „Power of

60 Xiaoying You, „Analysis : What does China's coal push mean for its climate goals“, *Carbon Brief*, žiūrėta 2024 m. sausio 17 d., <https://www.carbonbrief.org/analysis-what-does-chinas-coal-push-mean-for-its-climate-goals/>.

61 Foreign Affairs Committee „China Regional Snapshot: Arctic“, žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., <https://foreignaffairs.house.gov/china-regional-snapshot-arctic/#:~:text=China's%20Influence%20in%20the%20Arctic,and%20influence%20in%20the%20region,>

62 Stallard ir Rozmand, 90.

63 Hugo von Essen, „Russia-China Economic Relations Since the Full-Scale invasion of Ukraine“, *SCEEUS*, žiūrėta 2024 m. sausio 15 d., <https://sceeu.se/en/publications/russia-china-economic-relations-since-the-full-scale-invasion-of-ukraine/>.

64 *Ibidem*.

65 Chen Aizhu ir Andrew Hayley, „China's Energy Investments in Russia“, *Reuters*, žiūrėta 2024 m. sausio 17 d., <https://www.reuters.com/world/chinas-energy-investments-russia-2023-03-20/>.

Siberia 2“ dujotiekį, kuris padarytų Rusiją pagrindine dujų tiekėja Kinijai⁶⁶. Taigi, Arkties kontekste Kinijai tampa naudinga kooperuotis su Rusija – pagrindinis ESPO naftotiekio naftos šaltinis yra būtent Arkties regione esantis „Vankorskoe“ naftos išgavimo punktas⁶⁷. Tuo metu mažėjantys esami naftos ir natūraliųjų dujų rezervai reikštų⁶⁸, kad ir Rusija, ir Kinija, norėdamos išsaugoti savo investicijas, būtų suinteresuotos užsitikrinti neatrastų gamtinių dujų ir naftos išgavimą⁶⁹.

Nepavykus energetikos tranzicijai ir išsilaikant esamam Arkties ledynų tirpimo greičiui atsivertų naujas laivybos prekybos kelias per Arktį⁷⁰, o tai svarbu Pekinui, kadangi dabartinis prekybos kelias per Sueco kanalą Kinijai yra ilgesnis maždaug trečdaliu (iki Europos)⁷¹ bei rizikingas potencialaus konflikto atveju. Tai skatintų Kinijos ekonominį išitraukimą į Arkties regioną, siekiant visiškai kontroliuoti būtent šį prekybos kelią su Europa, taip mažinant transporto išlaidas bei paverčiant Kinijos prekes dar konkurencingesnėmis. Arkties ledynų tirpimas dar labiau suartintų Kiniją su Rusija (bent jau ekonominiu klausimu). Dėl esamų „Belt and Road Initiative“ 10 milijardų JAV dolerių investicijų į Arkties infrastruktūrą Kinijai paprasčiausiai neapsimokėtų bandyti valdyti šio kelio tiesiogiai, o Kinijos lyderis Xi Jinpingas 2017 m. paskelbė, kad šių valstybių kooperacija padės sukurti „Ledo ir šilko kelią“⁷².

66 Fuat Kabakci, „China is set to become Russia's main gas importer to replace EU“, *Anadolu Ajansi English*, žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., <https://www.aa.com.tr/en/economy/china-is-set-to-become-russias-main-gas-importer-to-replace-eu/2762421>.

67 Romańczuk ir Jędrzejewski, 218.

68 Greene, Hopson ir Li.

69 BBC news, „Who Owns the Arctic and Should They Drill for Oil and Gas?“, BBC, žiūrėta 2024 m. sausio 15 d., <https://www.bbc.com/news/world-61222653>.

70 Blunden.

71 Blunden.

72 Foreign Affairs Committee, „China Regional Snapshot: Arctic“, Foreign Affairs Committee, žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., <https://foreignaffairs.house.gov/china-regional-snapshot-arctic/#:~:text=China's%20Influence%20in%20the%20Arctic,and%20influence%20in%20the%20region>.

Šiame scenarijuje Kinijos santykinė galia, palyginti su dabartiniu laikotarpiu, labai nepasikeistų. Pekinas toliau aktyviai prekiaus su kitomis valstybėmis (ypač žaliąją politiką vykdančia ES), plėtos savo žaliąją infrastruktūrą, tačiau neatsisakys pigios rusiškos energetikos, dėl jau esamų investicijų į šią valstybę. Pekinas aktyviau įsitrauks į Arkties regioną dėl noro užtikrinti savo investicijų į rusišką energetiką sėkmę bei naujų išteklių užtikrinimą. Be to, tirpsiantys Arkties ledynai atvers greitesnį prekybos kelią tarp Kinijos ir Europos. Abu atvejai lems didesnę Kinijos ekonominę įsitraukimą į šį regioną bei pragmatiškus santykius su Rusija – Pekinas remsis išskirtinai ekonominėmis paskatomis.

Rusija

Nesėkmingos tranzicijos į žaliąją energiją atveju Rusija tęstų savo esamą energetikos politiką. Po karo Ukrainoje pradžios Rusija atsisąžė į Kiniją, didinant dujų ir naftos eksportą⁷³, bei Indiją – Rusija per dvejus metus tapo viena iš didžiausių šios valstybės naftos tiekėjų⁷⁴. Nesėkmingos tranzicijos metu tokia energetikos politika tęstųsi – į žaliąjį kursą sukanti ES toliau atsiribotų nuo Rusijos energetikos išteklių, o Kinija, siekianti turėti saugų dujų tiekį ir naftotiekį dėl savo energetikos diversifikacijos⁷⁵ bei gaunanti pigią energiją iš Rusijos, tęstų šią energetinę partnerystę su Rusija. Savo ruožtu Kremlius tęstų energetinę partnerystę su besivystančia Indija bei kitomis trečiojo pasaulio valstybėmis. Būtent tai lemtų esamos Kremliaus politikos Arktyje tęsinį – Arkties ištekliai Rusijai

73 Reuters, „Russia’s Gazprom breaks daily record for gas supply to China“, Reuters, žiūrėta 2024 m. sausio 15 d., <https://www.reuters.com/business/energy/russias-gazprom-breaks-daily-record-gas-supply-china-2024-01-03/>.

74 Jake Horton ir Daniele Palumbo, „Russia sanctions: What impact have they had on its oil and gas exports“, BBC news, žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., <https://www.bbc.com/news/58888451>.

75 Stallard ir Rozmand.

būtų esminės svarbos⁷⁶, siekiant didinti prekybą (pvz., planuojamas „Power of Siberia 2“ dujotiekis ir kitos Kinijos investicijos), infrastruktūrą ir ekonominę naudą su Azijos valstybėmis bei užsitikrinti šių išteklių rezervą. Čia Rusija gali tikėtis paramos iš Kinijos, kuri sieks užtikrinti savo investicijų sėkmę.

Vienas iš padarinių, kylantis iš nesėkmingos tranzicijos į žaliąją energiją, yra greičiau tirpstanti Arkties ledo kepurė⁷⁷. Šis reiškinys atidarys naujus prekybos kelius ir „šaltuoju“ laikotarpiu⁷⁸, kas, kaip jau aptarėme skyriuje apie Kiniją, yra ir jos, ir Rusijos interesas, o tai skatins didesnę valstybių bendradarbiavimą būtent šiuo ekonominiu klausimu. Dar vienas svarbus Rusijos užsienio politikos veiksnys buvo neužšąlančių vandens uostų siekimas⁷⁹. Arkties ledyno tirpimas Rusijai duotų būtent tai – neužšąlančius gėlo vandens uostus⁸⁰, kurie yra mažiau pažeidžiamose ir stebimose teritorijose ar jūrose (lyginant su, pvz., Sevastopolio arba Sankt Peterburgo uostais). Be to, tirpstantis Arkties ledynas Rusijai kelia dar vieną problemą. Istoriskai Arkties ledynas buvo natūralus barjeras tarp JAV ir SSRS⁸¹, apsunkinantis bet kokią Sovietų teritorijos žemės invaziją per šį regioną, tačiau jis, dėl artimos tarpusavio distancijos buvo vienas iš pagrindinių tolumo atstumo bombonešių, raketų bei povandeninių laivų karybos teatrų⁸². Tačiau tirpstantis Arkties ledynas naikina natūralųjį ledo barjerą⁸³ – tai reiškia, kad

76 Blunden.

77 *Ibidem*.

78 *Ibidem*.

79 Alex Merker, „The Rise of Russia's Cold-Water Ports“. *The Compass*. 1(4), 2017: 7.

80 *Ibidem*, 9.

81 Jeremy Greenwood, „Great power competition and overseas basing in the Arctic“. *Foreign policy at Brookings*, 2023.

82 Rob Huebert, „A new Cold War in the Arctic?! The old one never ended!“. *Arctic Yearbook* (2019): 1–4.

83 Blunden.

šios konkuruojančios valstybės pradėtų plėsti karinę galią (laivynas, raketų paleidimo platformos ir oro gynybos sistemos) gilyn į Arkties salas ir vandenyną, taip mažinant riziką bet kokiems agresyviems veiksams pasiekti šių valstybių žemes. Šiai užduočiai Rusijos kariuomenė, pasibaigus karui Ukrainoje ir praradus didelę dalį karinės technikos importo sankcijų ir sėkmingai modernizavusi tam tikrą dalį savo kariuomenės, turės didesnius pajėgumus.

Taigi, pagal šį scenarijų Rusijos santykinė galia lieka stipresnė nei pavykusios žalosios energijos tranzicijos metu. Rusija naudojasi nepavykusios tranzicijos sukelta ekonomikos regionalizacija ir tęsia savo esamą energetikos politiką, tiesa, atsisakydama savo ES partnerių. Šis scenarijus leidžia Rusijai palaikyti glaudesnę kooperaciją su savo strategine partnere – Kinija dėl sutampančių tarpusavio interesų. Tai lemia didesnę Rusijos įsitraukimą į Arktį dėl Maskvos energetikos išteklių kasimo ir prekybos keliuose (šiais atvejais – su Kinijos pagalba) bei šalies saugumo interesų.

EUROPOS KINTAMASIS

Europos kintamuoju įvardijome Šiaurės Europos šalis, kurios priklauso Arkties tarybai⁸⁴ – Danija (per Grenlandiją), Islandija, Norvegija, Švedija ir Suomija⁸⁵. Nors ir ne visos šalys turi tiesioginę prieigą prie Arkties vandenyno, kuris yra šio hipotetinio konflikto epicentre, jos visos turi vienodą balso teisę Arkties taryboje. Šios šalys priklauso Europos Sąjungai arba yra labai glaudžios partnerės, pavyzdžiui, Norvegija ir Islandija. Taip pat jos priklauso NATO (rašant šį darbą Švedijos narystė NATO dar nebuvo iki galo užtik-

84 Arctic States, „Arctic Council“, žiūrėta 2024 m. sausio 13 d., <https://arctic-council.org/about/states/>.

85 *Ibidem*.

rinta⁸⁶, tačiau darome prielaidą, jog trumpalaikėje perspektyvoje jai pavyko prisijungti).

Pavykęs perėjimas prie žaliosios energijos

Šiam scenarijui iš visų kintamųjų Europa yra bene geriausiai ir tinkamiausiai pasiruošusi. Skandinavijos šalims įvedus vadinamąjį aplinkos mokestį⁸⁷ ir jį dar labiau pakėlus, verslai ir pramonė buvo skatinami vartoti elektrą atsakingai ir investuoti į atsinaujinančią energiją. Kadangi žaliosios energijos pramonė Šiaurės šalyse jau buvo pradėta plėtoti gana seniai, jos neabejotinai tapo vienos iš žaliosios energijos pramonės pionierių ir pagrindinių eksportuotojų. Tai suteikė šioms šalims galimybę parduoti paklausią produkciją bene monopoliniu lygmeniu. Taigi, jos tapo finansiškai turtingos, o gautą pelną panaudojo tolesnėms investicijoms į žaliosios energijos sektorių. Tiesa, Norvegijos ir Danijos vaidmuo šiame scenarijuje šiek tiek skiriasi nuo likusių. Norvegija, kuri turi nemažus naftos ir gamtinių dujų kodus, nusprendė laikinai uždaryti visas naftos gavybos platformas, iki kol už pinigus, kuriuos gavo iš žaliosios energijos pelno, modernizavo ir maksimaliai užtikrino šių naftos gavybos platformų saugumą aplinkai. Plastiką, kurio gamyba iš naftos prisideda prie bendros taršos ir globalaus atšilimo, buvo išstumtas iš daugelio kasdienio gyvenimo sričių, tačiau tam tikrose rinkose, pavyzdžiui, statybose pramonėje arba medicinoje, plastiką liko nepakeičiama priemone. Kadangi Norvegija palyginti anksti investavo į saugesnę ir aplinkai draugiškesnę naftos gavybą ir plastiko gamybą, tai taip pat suteikė jai galimybę tapti

86 LRT, „Stoltenbergas: Švedija į NATO įstos iki liepos mėnesio“, LRT, žiūrėta 2024 m. sausio 13 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/pasaulyje/6/2162069/stoltenbergas-svedija-i-nato-istos-iki-liepos-menesio>.

87 Nihal Ahmed et al, „Exploring the Causal Relationship among Green Taxes, Energy Intensity, and Energy Consumption in Nordic Countries: Dumitrescu and Hurlin Causality Approach“. *Energies* (Basel 15, 14 (2022): 5199.

ir šios rinkos pirmūne, ir įgyti dar didesnių finansinių pajėgumų. Danija savo ruožtu turėjo apriboti naudingųjų iškasenų kasybą Grenlandijoje dėl per didelio taršos lygio, tačiau žaliosios energijos pramonei šios retosios iškasenos yra gyvybiškai svarbios. Iki šiol pagrindinės šių metalų tiekėjos buvo KDR ir Kinija, tačiau šioms vis labiau keliant šių išteklių kainą, buvo pradėta ieškoti pigesnių ir patikimesnių gavybos alternatyvų. Viena iš tokių alternatyvų tapo Grenlandija, po kurios amžinuoju įšalu ir kalnuose yra apstu šių naudingųjų iškasenų. Taip Danija tapo viena iš pagrindinių retųjų metalų rinkos veikėjų. Svarbu paminėti, kad retieji metalai, esantys Grenlandijoje, nors ir yra taikiny s didžiųjų valstybių (JAV ir Kinijos) įtakai ekonominei naudai gauti, kasyba priklauso suverniaam teritoriniam vienetui, kuris pagal savo ir Danijos (ES narės) nurodymus gali sumažinti ar padidinti gavybos kiekius, nepaisant išorės veikėjų norų. To paties negalima pasakyti apie niekam nepriklausančius gamtos išteklius, glūdinčius giliai po Arkties vandenynu.

Europos kintamojo šalys prisiima „deglo nešėjo“ vaidmenį, kai parduoda kitiems žaliosios energijos technologijas ir gauna iš to pelną, tačiau pagrindinis siekis yra altruistinis, todėl jų glaudus ryšys su ES suteikė bendrijai dar daugiau galios ir įtakos tarptautinėje arenoje. Tačiau nors pačios žaliosios energijos pramonės sukurta produkcija ir buvo prieinama visoms valstybėms, patys šios pramonės šaltiniai buvo saugumizuoti. Tai reiškia, jog Skandinavijos šalys neleido kitoms užsienio valstybėms ar jų valdomoms verslo įmonėms įsigyti arba plėtoti, pavyzdžiui, naftos įmonių Norvegijoje arba kasyklų Grenlandijoje. Šios šalys supranta, kad tai yra jų galios šaltinis, kuris turi būti valdomas tik jų, ne kieno nors kito. Taigi, šiame scenarijuje Europos vaidmuo didėja, ji save laiko žaliosios energijos pirmūne ir pripažįsta jos plėtrą savo misija.

Nepavykęs perėjimas prie žaliosios energijos

Net ir nepavykus sustabdyti Arkties ledynų tirpsmo, Europos šalys ir toliau plėtotų jau turimą žaliosios energijos sektorių bei viskas daugiau ar mažiau šiose valstybėse vyktų kaip ir esant sėkmingam perėjimui prie žaliosios energijos. Skirtumas tas, kad ne visos valstybės judės vieningai link žaliosios energijos, o tik dalis. Potencialus tiesioginis Europos varžovas šiame scenarijuje yra Rusija, kurios tarptautiniai vandenys ir išskirtinė ekonominė zona driekiasi per beveik pusę Arkties, kuri dabar yra ištirpusi ir kurioje galima kur kas lengviau vystyti naftos ir dujų gavybos pramonę. Europa ir ES, kuri dar iki ištirpstant Arkties ledynams jautė didelį savo visuomenės spaudimą veikti, dabar turės funkcionuoti esant dar didesniai spaudimui. Taip pat jeigu šios šalys nutrauks šių išteklių gavybą, tai padarys kitos, kaip Rusija, todėl kyla rizika pačios Europos galiai ir vaidmeniui susilpnėti. Šiaurės šalys didins spaudimą Arkties taryboje riboti išteklių išgavimą Arktyje ir iškelti didesnius saugumo reikalavimus bei standartus. Kadangi ši organizacija veikia kaip patariamasis organas ir skatina bendradarbiavimą, ji neturi priemonių įtvirtinti priimtus sprendimus, todėl kyla rizika šiai organizacijai iširti. Todėl Skandinavijos šalys turės vieningai daryti spaudimą visai Arkties tarybai, tačiau ne tiek, jog kitos jos narės išeitų iš organizacijos.

Tuo pačiu metu, ypač Norvegija ir Danija atsiras kryžkelėje – ištirpusi Arktis ir dar nevisiškai ištirpęs Grenlandijos amžinasis įšalas atidengs naujus išteklių kodus, tačiau visuomenės spaudimas neleids jų efektyviai eksploatuoti. Kaip ir pagal sėkmingo perėjimo scenarijų, Danija vykdys išteklių gavybą ir saugos prieigą prie jų, tačiau pasaulis nėra vieningas dėl žaliosios energijos, todėl retųjų metalų poreikis žaliosios energijos pramonei bus ne toks didelis. Iš dalies jie bus panaudoti kitose rinkose. Todėl pagal šį scenarijų Danijos galia ir vaidmuo dar labiau išaugs. Norvegija taip pat įgis geresnę prieigą prie Arkties išteklių, tačiau, kaip ir kitoms Eu-

ropos valstybėms, bus didelis visuomenės spaudimas nevykdyti šių išteklių gavybos iki maksimumo⁸⁸, o daryti tai saugiai, moderniai ir kuo mažiau teršiant aplinką. Taip pat išaugs geopolitinė Norvegijos šiaurės regionų svarba. Ši teritorija gali tapti patogi naujiems laivybos / prekybos keliams, kaip ir Islandija. Kitos žemyninės Skandinavijos valstybės: Švedija ir Suomija – galės laisviau veikti savo šiaurinėse teritorijose.

Šiaurės šalys ir toliau glaudžiai bendradarbiaus su likusia ES, kurią mato kaip partnerę žaliosios energijos plėtroje ir spaus visas Bendrijos nares pereiti prie žaliosios energetikos. Taigi, šiame scenarijuje Europa bando priešintis ne žaliają energiją propaguojančioms valstybėms, matydamos jas ir kaip problemos sukėlėjas / tęsėjas, ir kaip tiesiogines varžoves. Pačios Europos potencialas bei santykinė galia pagal šį scenarijų taip pat išaugs, tačiau jis negali būti visas išnaudojamas dėl visuomenės keliamo spaudimo.

DIDŽIOSIOS VAKARŲ GALIOS ARKTYJE – JAV IR KANADA

Rusija užima didžiąją dalį Arkties vandenyno pakrantės, tačiau kovoje dėl įtakos ir išteklių Jungtinės Amerikos Valstijos ir Kanada yra pasiryžusios nenusileisti savo oponentei. Dar prieš kelis dešimtmečius Arktis geopolitinėje tikrovėje buvo neperkeliaujama siena, tačiau dabar, kai globali temperatūra kyla, o didieji ledynai tirpsta, šiaurės polius atveria naujų galimybių plėtrai, taip pat ir naujiems konfliktams. Iki tol tarptautiniu lygmeniu politikoje daug dėmesio nesulaukdavęs Arkties klausimas tampa vis didesniu prioritetu,

88 Matthew Taylor, „Norway under pressure to scale back fossil fuel expansion plans“, *The Guardian*, žiūrėta 2024 m. sausio 13 d., <https://www.theguardian.com/environment/2023/may/17/norway-under-pressure-to-scale-back-fossil-fuel-expansion-plans>.

ypač valstybėms, turinčioms ilgas pakrantes prie vandenyno. Nors saugumo klausimas išlieka vienas iš pirmųjų interesų kalbant apie šį regioną, daug veiksnių slypi po juo. Efektyvus žaliosios energijos vystymasis turi potencialo sumažinti ledynų tirpimo greitį Arkties vandenyne ir paskatinti valstybes bendradarbiauti, tačiau kitame spektro gale esantis scenarijus, kai valstybės nusprendžia kovoti dėl gamtos išteklių (naftos, dujų), slypinčių po tirpstančiu ledynu, gali sukelti daugiau konfliktų.

Šioje dalyje bus aptariama, kaip artėjantys JAV prezidento rinkimai ir siekis įtvirtinti žaliąją energiją gali atsiliiepti šių valstybių tarpusavio santykiams bei su kitomis Arkties regionui priklausančiomis valstybėmis.

JAV

Jungtinių Amerikos Valstijų įsitraukimas į Arkties tarybą bei požiūris į klimato kaitos poveikį ledynams labai skiriasi pagal tai, kurios partijos prezidentas tuo metu eina pareigas. Šį klausimą kelti ir žalos suvaldymo rimtus žingsnius pradėjo dėti 44-tasis Amerikos prezidentas Barakas Obama. Savo kadencijos metu Obama paskyrė aukšto rango diplomata „Arkties reikalams“ taip išreikšdamas administracijos požiūrį į šį klausimą kaip be galo rimtą⁸⁹. Tuo tarpu kita administracija, su prezidentu D. J. Trumpu priešaky šią pareigybę atšaukė⁹⁰. Būtent dėl šių skirtumų ateinančios 2024-ųjų Jungtinių Amerikos Valstijų prezidento rinkimai yra be galo svarbūs paaiškinti, koks požiūris į Arkties konfliktus ir padėtį bus taikomas.

Pirmas scenarijus: Donaldas J. Trumpas yra išrenkamas antrajai Amerikos prezidento kadencijai. Visų pirma, jau nuo savo

89 Joël Plouffe, *U.S. Arctic Foreign Policy in the Era of President Trump: A Preliminary Assessment* (Canadian Global Affairs Institute, 2017), 1.

90 *Ibidem*, 11.

kampanijos pradžios, 2016-ųjų metų rinkimams, vienas iš pagrindinių Trumpo kampanijos tikslų buvo padidinti Amerikos nepriklausomumą energetikoje nuo kitų valstybių, tai pasiekiant per naudingųjų iškasenų gavybos padidinimą⁹¹. Tokie veiksmai, agresyviai prieštaraujantys visiems klimato kaitos valdymo susitarimams, bei apskritai prezidento retorika į klimato kaitos problemos rimtumą nekelia daug vilčių pasiekti taikią žaliosios energetikos tranziciją. Noras padidinti Amerikos naudingųjų iškasenų gavybos pajėgumus atveda JAV į šiauriausios Amerikos valstijos – Aliaskos išnaudojimą. Tuo pačiu jau ir taip paaštrėjusiose santykiuose tarp Arkties pakrantės valstybių dėl vandens plotų dalybų JAV ne kooperacija, o didesnių išteklių kiekio siekimas atveda į rimtą nesutarimą dėl teritorijų. Be JAV, kaip derybų lyderės ir darnios kooperacijos skatintojos, Rusija ir Kinija siekia didelių plotų Arkties vandenyne. Valstybių reikalaujami plotai sutampa vieni su kitais, todėl tai sukėlė didžiulį konfliktą. Negana to, valstybių jau dabar kaupiamos ir tobulinamos karinės pramonės pritaikytos konfliktui net ir toli šiaurėje, padeda plėsti stebėjimą ir spaudimą kitoms valstybėms⁹². Todėl dešimties metų laikotarpiu valstybės pradeda nepasitikėti viena kita, stiprina savo gynybinius pajėgumus, nesileidžia į kompromisus ir Arkties klausimas virsta pašlijusiais santykiais tiek su partneriais (Kanada, Europa), tiek su oponentais (Kinija, Rusija).

Antras scenarijus: JAV prezidento rinkimus laimi Demokratų partijos atstovas – Džo Baidenas. Nepaisant jo pirmtako vykdytos politikos Arkties klausimu, Baideno kadencijos metu buvo siekta grąžinti Amerikos interesus apie klimato kaitos mažinimą į prieš Trumpo erą. Tačiau kitaip nei kiti prezidentai, kartu Baidenas susidūrė su kylančia Rusijos agresija, kuri paskatino susirūpinti ir

91 Plouffe, 12–13.

92 Greenwood.

JAV pakrančių apsauga⁹³. Antrą vietą pagal prioritetinę veiklą Arktyje Baideno administracija paskyrė klimato kaitai stabdyti ir aplinkosaugai⁹⁴. Tai kelia daug vilčių, jei Džo Baidenas bus perrinktas antrai kadencijai, tokios pat prioritetinės sritys bus laikomos svarbiomis, įskaitant ir bendros kooperacijos tarp Arkties pakrantės valstybių. Dešimties metų laikotarpiu po pradėtos ir tęstos kampanijos skatinti bendradarbiavimą bei aplinkosaugą Arkties regione JAV lyderystė atsiperka. Partnerės (Kanada, Europos valstybės bei JAV) užtikrina, kad Kinija ir Rusija neplėstų savo įtakos ir persvertų kitą bloką. Vykdomos NATO karinės pratybos bei Švedijos ir Suomijos prisijungimas reiškė, kad Vakarų valstybių blokas išlaiko vientisą frontą taip neleisdamas kilti konfrontacijoms ir konfliktams.

Kanada

Kanados požiūris į Arkties klausimą jau ilgą laiką yra sutelktas beveik visu pajėgumu, nes, kitaip nei JAV, ši valstybė turi milžinišką teritoriją palei Arkties vandenyną bei gausią vietos gyventojų populiaciją. Jau gana ilgai Kanados prioritetas yra užtikrinti geras gyvenimo sąlygas čia buviantiems besikeičiančiame Arkties klimate⁹⁵. Dalis to yra valstybės siekis įtvirtinti šiaurės–vakarų kelią („Northwest Passage“ – NWP) kaip savo teritorinius vandenis. Tai padėtų valstybei užtikrinti ribotą kiekį krovininių laivų bei kito transporto, plaukiančio per šį sąsiaurį. Tačiau kitos valstybės nesutinka atiduoti jo Kanadai, specifiskai JAV nenori sudaryti precedento, kai

93 Michael Paul, *U.S. Arctic security policy: North American Arctic strategies, Russian hubris and Chinese ambitions* (Berlin, SWP, 2023), 1–2.

94 *Ibidem*, 4.

95 Satcha de Henning Michaëlis, „What Multilateral Strategy for Canada in the Arctic?“, Network for strategic analysis, žiūrėta 2024 m. sausio 16 d., <https://ras-nsa.ca/wp-content/uploads/2023/03/Policy-Brief-27-What-Multilateral-Strategy-for-Canada-in-the-Arctic.pdf>, 1–2.

tarptautiniams vandenims priklausantis sąsiauris yra atiduodamas valstybei⁹⁶. Tai kelia įtampą tarp šių ilgamečių partnerių.

Pirmas scenarijus: Po D. J. Trumpo pergalės 2024-ųjų rinkimuose JAV vykdoma politika Arkties ir šiaurinės kaimynės atžvilgiu tampa panašesnė į 2016–2020 metų. Santykiai tarp žaliąją energiją remiančios ir klimato kaitą kaip prioritetą įvardijančios Kanados ir naudingąsias iškasenas skatinančios bei klimato kaitą neigiančios JAV prastėja. Kyla konfliktas dėl dabar jau atvirai reiškiamos pozicijos, jog Kanada šiaurės–vakarų kelio negaus ir valstybės pamažu praranda diplomatinę ryšių Arkties klausimu. Kanada lieka sąjungoje su Europos valstybėmis, tačiau to negana, kad atsvertų Rusijos ir Kinijos siekius.

Antras scenarijus: Džo Baidenui tapus prezidentu, JAV ir Kanados santykiai išlieka šilti. Vykdoma bendra politika Arkties klausimu leidžia valstybėms bendromis jėgomis pasiekti vienodą politiką naudingųjų iškasenų klausimu. Toliau vykdoma bendra apsaugos politika kartu su NATO valstybių tinklu. Ir nors JAV išlaiko savo poziciją NWP klausimu, valstybės priima viena kitos pozicijas ir atideda šio klausimo sprendimą tolesniam laikotarpiui, šiuo metu prioritetas yra bendras klimato kaitos padarinių mažinimas bei diplomatinė Arkties valstybių kooperacija.

IŠVADOS

Arkties zonos likimas po sėkmingos žaliosios tranzicijos

Sėkmingas globalus perėjimas prie žaliosios energetikos reikštų, jog ekonomine galia tampa retųjų metalų, kurie yra reikalingi

96 Suzanne Lalonde, „The U.S.-Canada Northwest Passage Disagreement: Why Agreeing to Disagree Is More Important Than Ever“, In *The Arctic and world order*, 278.

atsinaujinančios energetikos technologijoms kurti bei palaikyti, kontrolė. Būtent šie ištekliai tampa ekonominės galios forma, o ekonominis bendradarbiavimas tarp valstybių dėl nevienodo šių išteklių bei jų kontrolės pasiskirstymo tarptautiniu mastu turėtų išaugti. Tokioje sistemoje Kinijos, kuri kontroliuoja nemažą kiekį retųjų metalų Afrikos žemyne, svarba akivaizdžiai didėja: plėtojami artimesni ekonominiai santykiai su ES ir Skandinavijos valstybėmis, kurių žalioji energetika reikalaus didelio kiekio šių išteklių; o bendrų projektų vystymas bei investicijos į Rusijos pramonę kels Pekino santykinį pranašumą prieš Kremlį. Tuo tarpu Kinija, kaip revizionistinė galia, sieks mažinti JAV ekonomines galimybes retųjų metalų gavyboje, todėl turėtų versti savo įmones konkuruoti su Vašingtono industrijos planais Grenlandijoje, taip siekdama išlaikyti šių išteklių kontrolės monopolį savo rankose ir nesukelti gilesnio konflikto su Vašingtonu. Tuo metu JAV, nepaisydamos, kurios partijos kandidatas laimės 2024 metų rinkimus, toliau sieks bendradarbiauti su Europos šalimis ir tęsti selektyvią kooperaciją ekonominiais klausimais, dalijantis ištekliais ir siekiant kontroliuoti Grenlandijos išteklius investicijomis, kaip ir saugumo klausimais, dėl kurių Europos valstybės toliau palaikys artimus ryšius su Vašingtonu. Būtent sėkminga žalioji tranzicija gali pristabdyti ir Arkties ledo kepurės tirpinimą, kuri yra mažinantis saugumo dilemos veiksnys, natūralus barjeras tarp Šiaurės Amerikos galių ir Rusijos, kuri Arktyje gali siekti įtvirtinti savo buvimą, nepaisant, ar įvyksta žalioji tranzicija. Rusijai Arkties teritorija reikalinga dėl neatrastų naftos ir gamtinių dujų klodų, kurie yra Maskvos ekonomikos pagrindas. Todėl Kremlius, norėdamas juos pasiekti, turės plėsti savo įtaką zonoje, taip sukeldamas Vakarų (JAV, Kanados bei Europos šalių) pasipriešinimą, tačiau natūralus barjeras sumažins ginkluotos konfrontacijos riziką, o Rusija, kurios oligarchai ir investicijos orientuoti į gamtos išteklių eksportą, bus priversta ekonomiką nukreipti į trečiąsias šalis ar Kiniją, siekdama parduoti

naftą ir gamtines dujas pigesne kaina (pvz., Kinija jau dabar pigiau perka iš Rusijos), taip sumažindama savo ekonomikos pajėgumą bei santykinį pranašumą.

Todėl tokioje sistemoje didelio konflikto galimybė tarp Vakarų ir revizionistinių galių yra maža, nes įtampa ir neužtikrintumas išlieka dėl tolesnių Kremliaus siekių Arkties zonoje, tačiau išsaugota Arkties ledo kepurė bus mažinantis saugumo dilemos veiksnys, kaip ir Šaltojo karo metu. Tuo tarpu valstybės toliau bus linkusios selektyviai kooperuotis globalioje ekonomikoje, ypač dėl retųjų metalų, tačiau išliks ir dabartinė laisvosios rinkos keliami konkurencija, kai daugiausia varžysis JAV ir Kinija – valstybės, teikiančios šiuos išteklius. Tačiau likusios regiono galios, Europos valstybės, nežvelgs į Pekiną kaip į artimą partnerį, nes vadovaudamosi savipagalbos principu matys Vašingtoną kaip artimesnį partnerį saugumo požiūriu, todėl santykiai tarp Europos ir Kinijos bus apriboti selektyvios kooperacijos galių ekonomikos atžvilgiu. Tiesa, svarbu pažymėti, kad Pekino kontroliuojami retųjų metalų ištekliai bei atsiverianti nauja erdvė ekonominei konkurencijai Europoje prieš JAV suteikia Kinijai santykinį pranašumą ir gali ją padaryti šios sistemos lydere, tačiau šis veiksnys tiesiogiai priklauso nuo vyraujančių vidaus politikos tendencijų tiek ES, tiek JAV (10+) metų ir yra sunkiai įvardijimas.

Arkties zonos likimas po neįvykusios žaliosios tranzicijos

Kitaip nei pagal Arkties ledynams išlikti būtiną sėkmingos tranzicijos į žaliąją energetiką scenarijų, nesėkme pažymėta ateities projekcija pasižymi didesne rimto Rytų-Vakarų blokų konflikto tikimybe. Prieš tai nuo paranojiško nepasitikėjimo ir grėsmės baimės iš artimų kaimynų šiaurėje saugojo neperplaukiama siena – Arkties ledynai, tačiau, nepavykus įgyvendinti žaliosios energijos perversmo, jie ištirpo ir JAV bei Rusijos pakrantės pasidarė kaip niekada

arti viena kitos. Siekis demonstruoti savo karinę galią yra siejamas su įsitikinimu, jog valstybė turi tai daryti, kad išliktų. Po karo Ukrainoje pasidaro aišku, jog Rusija gali peržengti bet kokias ribas, kad susigražintų savo kaip supervalstybės statusą Vakarų politikų akyse, todėl tokioje situacijoje, kai Kremliaus pagrindiniu tikslu tampa skleisti įtaką Arktyje, visai nestebina JAV poreikis parodyti lygiavertišką arsenalą atbaidyti galimai atakai. Su Arkties vandenyno atšilimu siejamas ir Rusijos strateginių uostų skaičiaus augimas, neužšalantys uostai, iš kurių išplaukę laivai negalės būti blokuojami NATO aljanso valstybių, yra didelis laimėjimas Maskvai. Tiesioginė ataka nėra tikėtinas variantas, tačiau karinė galia, strategiškai išdėstyta Arkties vandenyne, leidžia Rusijai kontroliuoti didesnę kiekį išteklių, kurie slypi dugne. Taip pat, nors mažiau tiesiogiai šiai konfrontacijai svarbi veiksėja, Kinija, naudosis bendradarbiavimu su Rusija pragmatiškai. Kol Rusija kontroliuos didelę dalį Arkties vandenyno, tol Kinija galės nevaržomai naudotis naujais prekybos keliais. Tačiau jei konfliktas tarp Rusijos ir JAV eskaluosis, Kinija vengs įsitraukti ir realistiškiau stengsis konfliktą nuslopinti, nes tai jai ekonomiškai naudingiau.

Ne ką mažiau svarbus pjūvis ir įtampą kelianti plotmė išlieka ekonominiai Arkties pakrantės (ir ne tik) valstybių siekiai. Nepavykus visuotinei žaliajai tranzicijai, skirtingos valstybės kuria atskiras energetikos politikas. Kanada ir šiame darbe aptariamos Europos valstybės dėl progresyvios politikos taikys sparčią tranziciją prie žaliosios energetikos. Dėl gausių Kinijos išteklių, naudojamų tokioms technologijoms konstruoti, Europos valstybės šiuos išteklius daugiausia pirs iš jos, tuo pačiu atsiribos nuo valstybių, tęsiančių gamtos iškasenų gavybą. Tai lems didesnę ekonominę regionalizaciją. Kadangi vieninteliai retųjų metalų ištekliai, priklausantys Europos valstybei, yra Grenlandijoje, šios šalys visomis jėgomis stengsis išlaikyti jų kontrolę, ypač atstumti Kinijos ir JAV įtaką. Pekinui šie mainai yra naudingi, nes naujai atsiradę prekybos keliai

palengvina išteklių gabenimą į Europos žemyną, šie mainai tampa abipusiškai labai naudingi. Šalia to Kinijos ekonominio bendradarbiavimo portfolio išlieka ir Rusija, kuri po Europos valstybių atsisakymo pirkti dujas ir naftą šiuos išteklius turės parduoti Kinijai kur kas pigiau. Investicijos į Rusijos uostus mainais į pigią naftą ir dujas rodo Pekino selektyvią kooperaciją siekiant savo santykinio pranašumo prieš Maskvą. Kaip jau minėta prie saugumo aspekto, nepavykusios tranzicijos metu Rusija sieks pasiglemžti kuo didesnius Arkties vandenyno plotus ir naftą po jais. Naftos ir dujų eksportas yra pagrindinis Rusijos ekonomikos variklis, o su sumažėjusia jos paklausa, jų pardavimas pasidaro nepaprastai svarbus šaliai išlikti. Nors priversta parduoti dujas trečiosioms pasaulio šalims ir Kinijai mažesne kaina, tai suteiks galimybę skirti išteklių kariuomenei tobulinti po karo Ukrainoje. Galiausiai JAV taps valstybe, kuri aiškiausiai pasirinko vidurio kelią, naftos ir dujų gavybos tęsimu ir žaliųjų technologijų sistemų diegimo valstybėje pusiausvyra. Toks neapsisprendimas gali sumažinti Vašingtono vaidmenį tarptautinėje arenoje, o 2024-aisiais laimėjus respublikonų kandidatui D. Trumpui, ekonominė politika būtų dar labiau linkusi izoliuotis nuo Kinijos rinkos. JAV ekonominės naudos siekis gali apsunkinti santykius su valstybėmis partnerėmis, kas akivaizdžiai susilpnintų Amerikos kaip tarptautinės sistemos lyderės vaidmenį.

Beržų sula irgi yra *halal*: musulmoniškų Vilniaus bendruomenių gastronomija ir teisė į miestą

*Marius Danilevičius, Emilija Zubrickaitė,
Skaistė Gužaitė, Arnas Balčiūnas*

Dėstytojos Jūratės Kavaliauskaitės komentaras:

Nėra abejonių, jog politikos mokslų studijos ugdo asmens gebėjimą atpažinti, artikuliuoti ir įsigilinti į opias valstybės bei visuomenės problemas. Iš to universitete gimsta puikūs studentų rašto darbai. Tačiau įvaldyti akademinę kalbą ir kalbėti taip, kad būtų išgirsta(s) šiandienos viešojoje erdvėje, skubrios audiovizualinės kultūros lauke – du skirtingi dalykai. Ši įtampa skatina studijose išbandyti ir kitus kalbos bei komunikacijos žanrus, ypač tuos, kurių dėmesys nenukrypsta toli nuo viešųjų reikalų. Multimedijų pasakojimas „Beržų sula irgi yra *halal*“, sukurtas „Medijų politikos“ kursui, yra tokios idėjos realizacija. Miesto etnografijos logika sekanti kelionė po musulmoniškos gastronomijos vietų paženklintą Vilnių, pažintys, patirtys ir pokalbiai su ten sutiktais bendruomenių atstovais atveria menkai pažįstamą ir migracijos srautuose besikeičiantį socialinę veidą. Originalus šio tyrimo rezultatas (neįsitenkantis į akademinį Almanacho formatą) – interaktyvus „ilgasis skaitinys“ (a long read), orientuotas į plačiąją auditoriją ir keliolikos minučių dėmesio limitą. Jis skiriamas ne tik išryškinti politiškai aktualias migracijos, tarpetninių santykių, miesto erdvėje įvietinto tapatumo įtampas, bet ir sukurti asmenišką akistatą su konkrečiais, tačiau veik nematomų žmonių gyvenimo istorijomis, skatinančiomis susimąstyti – kas esame kaip visuomenė ir miesto bendruomenė, ką reiškia daugiatautis Vilnius šiandien?

Autorių komentaras

Norime atkreipti skaitytojų dėmesį, kad mūsų originalus projektas sekė naratyvinės žurnalistikos, siekiančios veikiau papasakoti istoriją, o ne išspręsti akademinę problemą, principais, tad jo formatas ir sti-

lius gali skirtis iš kitų Almanache pasirodžiusių tekstų. Kartu, norėdami sudaryti galimybę skaitytojams kuo labiau įsitraukti į pasakojimą, projekte pasinaudojome gana plačiomis įvairių medijų galimybėmis, tačiau *konvertuojant* šį straipsnį į rašto darbą teko atsisakyti daugelio iliustracijų, interaktyvių elementų ir tiesioginių pačių kalbintųjų pasakojimų. Visgi su originaliu mūsų darbo rezultatu galima susipažinti internete (nuoroda: <https://arcg.is/oH-zIO11> arba QR kodu).

ĮVADAS

Peržengus šios parduotuvėlės slenkstį, iš triukšmingos gatvės sklandantį automobilių gausmą užgožia besiginčijančių pardavėjų ir klientų balsai. Bendraujama čia klientams klausiant rusiškai, o pardavėjams atsakant kalba, pašalinių ausų priskirta semitų kalbų grupei, tačiau įnirtingam pokalbiui tai netrukdo tol, kol parduotuvėje nepasirodo prašalaičiai. Apsidairius po staiga nutilusią, tik rytietiškos muzikos garsų užpildomą ne daugiau kaip 20 kvadratinų metrų parduotuvėlę akis pirmiausiai patraukia įvairios mėsos, paženklintos žaliu lipduku su arabiškais rašmenimis, ar jos produktų perpildyti šaldikliai ir šaldytuvai. Visai šalia stovi prieskoniams, kurių pavadinimus nuspėti galima tik iš jų spalvos ir kvapo, skirta lentyna, o prieš ją stūkso ištisa kolona dar nuo 1907 m. arabų pasaulyje platinamos „Do Ghozal“ ir „Alghazaleen“ arbatos iš Ceilono. Atidžiai, tačiau mandagiai, visą šį laiką stebint parduotuvėlės darbuotojams pavyksta muziejaus vizitui būdingais žingsneliais aplankyti visus prekyvietės kampelius. Vis dėlto su lankytoju, o ne klientui būdinga nuostaba benaršant krautuvėlės rytietiško saldumynų pasiūlą netikėtai žvilgsnis užkliūva už vienos iš žemutinių lentynų – tarp didžiulių pakuočių su lietuviškai skonių paletei neįprastomis guavos sultimis ir mažų, arabiškais rašmenimis aprašytų apelsinų sulčių pakelių stovi lietuvių gamybos beržų sula. Galiausiai palikus krautuvę būtent ši prekė pa-

lieka didžiausią įspūdį. Lauko tyrimo dienoraštyje sunku nepažymėti simboliškumo šios, situacijoje, atrodytų, neatskiriamai lietuviškos, prekės atsiradimo lentynose būtent čia, Smolensko ir Kauno gatvių sankirtoje Vilniaus miesto Naujamiesčio mikrorajone įsikūrusioje arabiškų maisto prekių parduotuvėje „Halal Market“ (1 pav.).

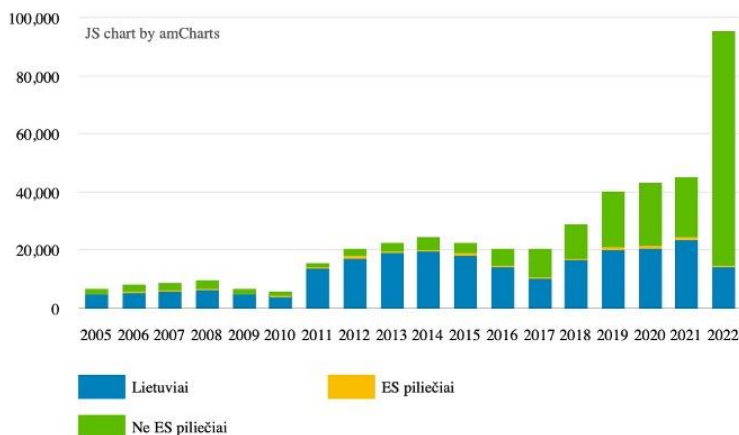
1 PAV. „Halal Market“ fasadas

Halal (lietuviškai gali būti verčiama kaip „leidžiamas“) maistas yra islamo religijos mokymų vartoti musulmonams nedraudžiamas maistas. Dažniausiai tai yra tam tikrų produktų ribojimas (pvz., draudžiama vartoti kiaulieną ar alkoholį) ar neleistinas sudėtinių ingredientų naudojimas kitur (pvz., kosmetikoje ar vakcinose¹). „Halal Market“ nėra vienintelė halal sertifikatą turinčiomis maisto prekėmis prekiaujanti parduotuvė Vilniuje – Pašilaičių mikrorajone įsikūrusi „Alifood“ krautuvė, Gariūnų verslo parke veikia rytietiška produkcija prekiaujanti „Eastanbul“. Be to, halal standartai taikomi dar ir maisto paruošimo praktikoms, todėl nenuostabu, jog Vilniuje, be prekyvie-

1 Associated Press, „Halal Status of COVID-19 Vaccine Worries Muslims“, VOA News, paskelbta 2020 m. gruodžio 20 d., <https://www.voanews.com/a/covid-19-pandemic-halal-status-covid-19-vaccine-worries-muslims/6199773.html>.

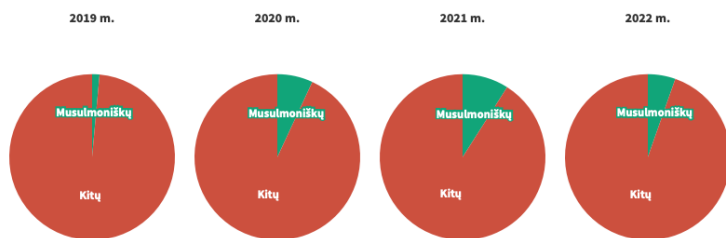
čių, yra ir maitinimo įstaigų, gaminančių patiekalus, tinkamus vartoti islamo išpažinėjams – vos keli žingsniai Smolensko gatve nuo „Halal Market“ atveda prie tadžikų virtuvės restorano „Dušanbe“, o už to paties pastato kampo savo duris neseniai atvėrė ir uzbekiškus bei tadžikiškus patiekalus klientams siūlantis „Samarkand“.

Galbūt rečiau miesto kulinarinėmis naujienomis besidominantieji nusistebės musulmoniška rytų gastronomija prekiaujančių įstaigų paplitimu Vilniuje, tačiau tokios naujovės gana lengvai paaiškinamos – tai platesnių Lietuvos bei sostinės demografijos permainų atspindys. Europos migracijos tinklo (EMN) duomenimis, imigracijos į Lietuvą mastas jau kurį laiką auga (žr. 2 pav.). Oficialiais institucijų duomenimis, iki 2017 m. didžioji dalis į Lietuvą imigruojančių asmenų buvo iš užsienio sugrįžtantys lietuviai, tačiau pastaraisiais metais tendencijos visai kitokios: 2022 m. imigrantų srauto sugrįžtančių lietuvių dalis sudarė tik 15 proc., imigruojančių ES piliečių proporcija sumažėjo iki šimtadalio, o ne iš ES valstybių atvykstančiųjų dalis pasiekė net 84 proc.

2 PAV. Imigracija į Lietuvą pagal pilietybę.
Šaltinis: Europos migracijos tinklas, EMN

Nors imigracijos į Lietuvą statistiką (ypač – išaugusį atvykstančiųjų gyventi skaičių) reikėtų vertinti atsižvelgiant tiek į krizę Baltarusijoje po suklustotų prezidento rinkimų, tiek ir į Rusijos pradėtą karą Ukrainoje, atidžiau pažvelgę į atvykstančiųjų kilmės šalis pastebėsime, jog į Lietuvą atkeliauja vis daugiau musulmoniškų (tokiomis laikome valstybes, kuriose didžioji dalis gyventojų išpažįsta islamą) valstybių piliečių. Kaip iliustruoja toliau pateikiamos diagramos (žr. 3 pav.) – jau keli metai iš eilės atvykstančiųjų į Lietuvą iš musulmoniškų valstybių proporcija tarp visų imigrantų auga. Verta atkreipti dėmesį, kad 2022 m. šis skaičius, palyginti su 2021 m., daugiau nei padvigubėjo (nuo 1 911 iki 4 363 imigrantų, turinčių musulmoniškų valstybių pilietybę, per metus), tačiau dėl didelio bėgančiųjų nuo karo Ukrainoje srauto toks pokytis diagramoje neatsispindi.

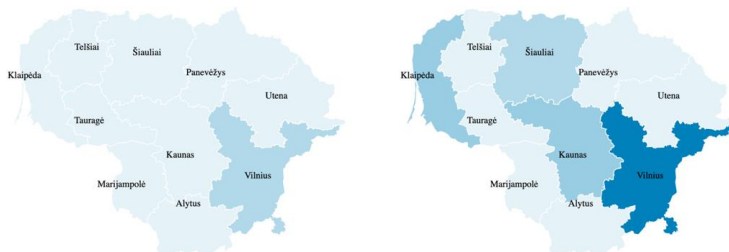

3 PAV. Imigrantai į Lietuvą pagal pilietybę.

Duomenų šaltinis: Migracijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos. Migracijos metraščiai (2019–2022 m.)

Palankesnių gyvenimo sąlygų ar bent jau didesnių įsidarbinimo galimybių paieškos atvykus į Lietuvą daugumą atvykėlių turėtų nukreipti į Lietuvos didmiesčius. Migracijos rodiklių statistika tokią hipotezę patvirtina, tačiau matoma, jog atvykėliai Lietuvoje kur kas dažniau renkasi gyventi Vilniaus apskrityje (žr. 4 pav.). Viso to akivaizdoje neturėtų būti nuostabu, kad Vilniuje pamažu auga musulmonų bendruomenės, o tai savo ruožtu skatina ir Šiaurės

Afrikos, Artimųjų Rytų bei Centrinės Azijos regionų gastronomiją atsivežančių krautuvių bei užkandinių at(s)idarymą.

4 PAV. Užsieniečių gyventojų skaičius apskrityse 2017 m. (kairėje) ir 2022 m. (dešinėje) Šaltinis: Europos migracijos tinklas, EMN

Vis dėlto, kol geresnio gyvenimo siekiančių imigrantų iš musulmoniškų šalių Lietuvoje daugėja, vietos gyventojai jiems nėra itin svetingi. Naujausios Pasaulio vertybių tyrimo bangos² (angl. *World Value Survey*) duomenimis, daugiau nei trečdalis lietuvių nenorėtų gyventi šalia kaimyno užsieniečio, o didžioji dauguma gyventojų stipriai pritaria arba pritaria (atitinkamai 52 proc. ir 34 proc.), kad darbuotojų paieškose darbdaviai turėtų teikti pirmenybę vietos gyventojams. Tačiau imigrantų, išpažįstančių islamą, situacija Lietuvoje dar labiau komplikuoja: 2020 m. Lietuvos socialinių tyrimų centro atliktos gyventojų apklausos rezultatai atskleidžia, kad daugiau nei 4 iš 10 Lietuvos gyventojų nenorėtų gyventi musulmono kaimynystėje³ – šią asmenų grupę neigiamais

2 World Values Survey, „World Values Survey Wave 7: 2017-2022“, World Values Survey, <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>.

3 Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų institutas, „Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto užsakymu atliktos visuomenės nuostatų apklausos 2020 m. rezultatai“, Lietuvos socialinių tyrimų centras, <http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2010/02/Visuomenės-nuostatos-apklausos-rezultatai-20201.pdf>.

visuomenės vertinimais lenkia tik psichinę negalią turintieji, iš įkalinimo įstaigų išėjusieji ir romų tautybės asmenys. Pozityviai, atrodo, į augantį imigrantų skaičių nežvelgia ir Lietuvos politikai. Dar 2023 metų lapkritį viešumoje pasirodė vidaus reikalų ministrės Agnės Bilotaitės vertinimai⁴, jog augantis darbo imigrantų (be baltarusių įvardyti ir atvykėliai iš Uzbekistano, Kirgizijos, Tadžikistano, Kazachstano ir Azerbaidžano) skaičius „kelia grėsmę“. Visai netrukus po šių komentarų, jau 2023 m. gruodį, Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto pirmininko Lauryno Kasčiūno, viešai abejojusio imigrantų gebėjimu integruotis į Lietuvos visuomenę, iniciatyva Seimas pritarė pataisoms dėl kalbos reikalavimų ir darboviečių keitimo ribojimo imigrantams⁵ bei Valstybės saugumo departamento vaidmens aktualizavimo imigracijos procedūrose.

Apžvelgus nepalankią musulmonų imigrantų padėtį Lietuvoje, norisi sugrįžti į Vilniaus Naujamiesčio mikrorajone įsikūrusias krautuvėles. Situacija Lietuvoje leidžia daryti prielaidą, kad parduotuvėles atidarantiems ir jose dirbantiems imigrantams negali būti lengva ir Vilniuje, kuriame dauguma jų įleido šaknis. Viso to, kas buvo aptarta, šviesoje kaip niekad aktualus tampa imigrantus priglaudžiantis miestas. Juk tankiai skirtingus žmones ir jų grupes apgyvendinantis miestas – tarsi terpė, medija – tai vieta, per kurią skirtingų grupių yra konstruojama, kaunamasi ir reikalauja-

4 Jūratė Skėrytė ir Milena Andrukaitytė, „Ministrė: augantis darbo imigrantų srautas kelia grėsmę, jais dangstosi užsienio žvalgyba“, LRT, paskelbta 2023 m. lapkričio 27 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2135476/ministre-augantis-darbo-imigrantu-srautas-kelia-gresme-jais-dangstosi-uzsienio-zvalgyba>.

5 Laurynas Kasčiūnas, „Šiandien Seimas žengė pirmą žingsnį griežtinant Lietuvos migracijos politiką“, Facebook įrašas, 2023 m. gruodžio 12 d., https://www.facebook.com/plugins/post.php?href=https%3A%2F%2Fwww.facebook.com%2FLaurynas.kasciunas%2Fposts%2Fpfbid0Z76Ks1sep9mqspthy4JXukQDCGUM7hAUhkFn8T3yAojKeknZJpnrEYZgFY3QG3hRI&show_text=true&width=500.

ma⁶. Gana tinkama šiuo atveju atrodo prisiminti prancūzų filosofo Henri Lefebvre iškeltą „teisės į miestą“ (angl. *Right to the city*; pranc. *Le droit à la ville*) idėją⁷. Kaip savitas kovos šūkis už įtraukėnę ir lygesnę visuomenę gimęs konceptas filosofijoje ir sociologijoje išsirutuliojo į daug daugiau: Peter Marcuse manymu, „teisė į miestą“ virto mieste engiamuosius, atstumiamuosius ir diskriminuojamuosius vienijančiu tikslu kovojant dėl vienodos prieigos prie miesto išteklių, erdvių ar sprendimų priėmimo⁸. Įdomu, kaip naujieji Vilniaus gyventojai jaučiasi Vilniuje ir (ar) kaip nors kovoja (ar jaučia poreikį kovoti) dėl tokios „teisės į miestą“? Dėmesio vertas dar ir David Harvey pasiūlytas „teisės į miestą“ skaitymas⁹ – jo manymu, miesto vaizdas yra neatskiriamas nuo to, kokie miesto gyventojai nori būti, todėl teisė į miestą pirmiausia yra teisė keičiant miestą keistis ir jo gyventojams. Urbanistinio kraštovaizdžio lopinėliai (taip pat ir krautuvėlės ar užkandinės) gali tapti savos tapatybės pristatymo, (per)konstravimo ar jos išsaugojimo mieste arena, tačiau kaip (ir ar išvis) tai daro kol kas ne tokios skaitliningos, bet augančios, musulmoniškos Vilniaus tautinės mažumos? Ar mieste galime išgirsti jų balsą, pastebėti jų nubrėžtas ribas ar bent jau priminimus, jog jie taip pat čia, taip pat yra neatskiriama modernaus Vilniaus dalis? Atsakymo į kylančius klausimus ieškoti nusprendėme ten, kur ir pradėjome – musulmonų gastronomijos įstaigose Vilniuje.

6 Engin Fahri Isin, *Being political: genealogies of citizenship* (University of Minnesota Press, 2002).

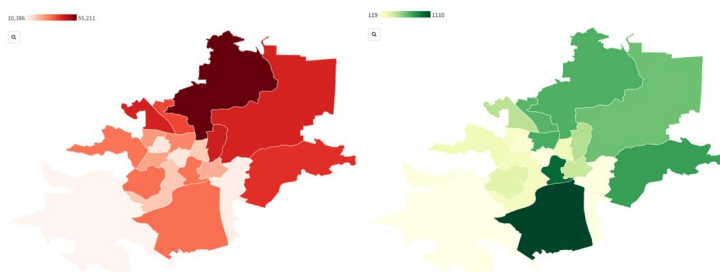
7 Mark Purcell, „Possible worlds: Henri Lefebvre and the right to the city.“ *Journal of Urban Affairs*, 36.1, (2014): 141–154.

8 Peter Marcuse, „Reading the Right to the City“, *City*, 18.1, (2014): 4–9.

9 David Harvey, „The right to the city“, kn. *Citizenship Rights*, sud. Igor Štiks (Routledge, 2017).

1. NAUJAMIESTIS

„Tiesiog norėjom dirbt, atidarėm restoraną ir dirbam... Čia gera vieta, daug klientų, ofisų“, – taip teigė sirų restorano „Helen“, įsikūrusio Švitrigailos gatvėje, savininko sūnus, paklaustas, kas paskatino verslą atidaryti ir kodėl būtent šioje vietovėje. Toks atsakymas nestebina atkreipus dėmesį į oficialius statistinius duomenimis: Naujamiestis rikiuojasi antroje vietoje pagal gyventojų iš musulmonišκών šalių skaičių (pirmoje – Naujininkų seniūnija). Pažvelgus į gyventojų pasiskirstymą miesto seniūnijose matoma, jog atvykėliai neproporcingai dažnai (žr. 5 pav.) renkasi apsistoti būtent Naujamiestyje arba Naujininkuose (galbūt iš dalies paaikškinimą, kodėl taip yra, sufleruoja nekilnojamojo turto ir mažos nuomos kainos šiuose mikrorajonuose¹⁰). Visgi nenuostabu, kad, daugėjant gyventojų, išpažįstančių islamą, būtent Naujamiestis tampa gastronomijos įstaigų, kuriose įvairių musulmonišκών šalių bendruomenės susitinka, kur jos gali mėgautis savo šalių halal maistu ir jaustis kaip namie, centru, o likusieji Vilniaus gyventojai gali patenkinti savo smalsumą ir alkį pasinerdami į musulmonų kultūrą, pasiekiamą per kelias minutes kelionės viešuoju transportu.

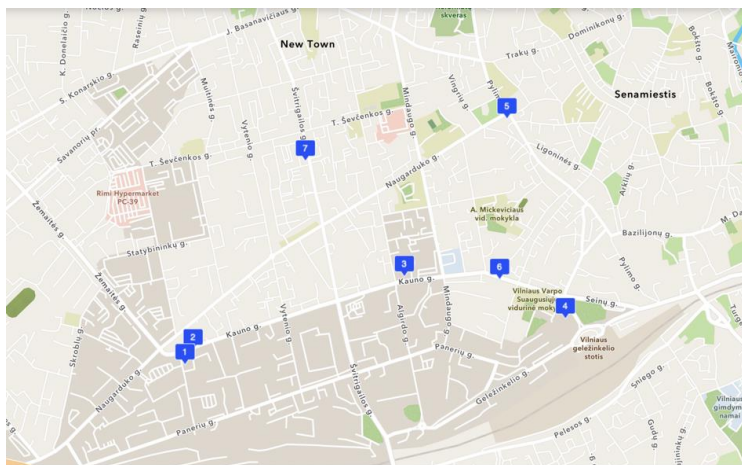

5 PAV. Gyventojų skaičius Vilniaus m. seniūnijose (raudona – visi miesto gyventojai, žalia – musulmonišκών valstybių piliečiai). Duomenų šaltinis: Vilniaus m. sav. atvirieji duomenys.

10 Registų centras, „Registų centras: per 5 metus sostinėje butai pabrango beveik pusantro karto“, Registų centras, paskelbta 2021 m. spalio 21 d., <https://www.registrucentras.lt/naujienos/index.php?mod=news&act=view&id=52017>.

1.1. Musulmonų bendruomenių gastronomija Naujamiestyje

Savo kelionėje ieškodami atsakymų apie musulmonų imigrantų padėtį Vilniuje apsilankėme ir iš arčiau susipažinome su ne viena Naujamiesčio mikrorajone atsidariusia rytietiškos gastronomijos įstaiga (žr. 6 pav.). Toliau kiek plačiau aptarsime istorijas, slypinčias už jų sienų.

6 PAV. Tyrimo metu Naujamiestyje aplankyty gastronomijos įstaigų žemėlapis

1.1.1. „Halal Market“

Praeivių susidomėjimo daugiausiai sulaukia ir musulmonų bendruomenių susitikimų vietomis dažniausiai yra restoranai ar užkandinės, tačiau tie, kurie norėtų tokius patiekalus pasigaminti savo virtuvėje, gali išsigyti rytietiško maisto produktų specializuotose parduotuvėse.

1.1.2. „Samarkand“

Jaunuolis iš Tadžikistano, jau trejus metus gyvenantis ir studijuojantis Lietuvoje, norėdamas dalytis savo kultūra su kitais, taip pat ir iš ekonominių paskatų nusprendė atidaryti du jau anksčiau minėtus verslus, kurie galėtų patenkinti visų poreikius: rytietiškos virtuvės restoraną, siūlantį tadžikų ir uzbekų patiekalus, kuris išsiskiria dideliu užrašu „Samarkand“ (restorano pavadinimas) Kauno gatvėje, ir nedidelę parduotuvėlę „Halal Market“, kurioje prekiaujama tipiškais halal produktais Smolensko gatvėje.

1.1.3. „Pamukkale“

Taip pat Kauno gatvėje, keliaujant link stoties rajono, praeivių dėmesį gali patraukti nedidelis neįprastos, šviesiai rožinės spalvos pastatas su ženklu „Pamukkale kebabai“. Čia pro nedidelį langelį arba užėję į vidų praeiviai gali užsisakyti kebabą, kurį paruoš turkas, jau daugiau nei devynerius metus gyvenantis Lietuvoje. Pamukkale – dar žinomas kaip Hierapolis – yra seną istoriją turinti, turistų dėl vandens baseinų terasų pamėgta gyvenvietė Turkijoje, iš kurios savininkas ir kilęs. Kebabinės ikūrėjas pasakojo, kad į Lietuvą atvyko dėl asmeninių priežasčių: Turkijoje susipažinus su jauna lietuvaitė, jie nusprendė susituokti ir savo gyvenimą kartu nugyventi čia, Vilniuje. Jis taip pat papasakojo, kad tai jau antra įstaiga, kurią atidarė mieste (pirmąją rasti galima Baltupiuose), tačiau tai jam nėra darbas, o veikiau hobis, kuriuo jis užima savo laiką. Šio savininko praeitis intriguojanti – atvykdamas į Lietuvą jis paliko turkų literatūros dėstytojo darbą tėvynėje. Kebabinėje klientus šeimininkas aptarnauja be jokios pagalbos, tad pasikalbėti su šiuo šviesiu žmogumi gali kiekvienas lankytojas.

1.1.4. „Five Foods Halal“

Atvykę į stoties rajoną, tarp mažų geltonų kioskų, traukiančių praeivių dėmesį, išalkę praeiviai gali užsukti į nedidelį restoranėlį „Five

Foods Halal“, kuriame klientams siūlomi halal arabiški patiekalai. Savininkas yra karo pabėgėlis iš Sirijos, jau turintis patirties maitinimo srityje, todėl sprendimas, iš ko gyventi Lietuvoje, buvo gana paprastas: jis nusprendė daryti tai, ką puikiausiai išmano. Įstaigą šeimininkas nupirko iš dar kito musulmono imigranto, kioskelyje bandžiusio pateikti penkių skirtingų virtuvių patiekalus, tad ir pavadinimas užsiliko.

1.1.5. „Habibi Oriental Food“

Kai „Habibi Oriental Food“ savininkas mums papasakojo savo istoriją, pastebėjome, jog pastaroji jau kažką primena. Jis prieš aštuonerius metus atvyko į Lietuvą iš Alžyro taip pat sekdamas paskui (dabar jau buvusią) žmoną. Šeimininkas pasakojo, kad anksčiau tėvynėje dirbo prancūzų virtuvės šefu. Vos atvykus čia ir susimąščius, kuo galėtų užsiimti, atsakymas atrodė akivaizdus – čia jis tęsia tai, ką darė tėvynėje. Skirtumas tik tas, kad Vilniuje, Pylimo gatvėje, atidarė arabų (pats šeimininkas patikslina, jog veikia „oriental“, t. y. bendrai rytietiškos) virtuvės restoraną. Skirtingai nuo kitų restoranų, šio restorano savininkas teigė, kad 80 proc. jo klientų yra lietuviai arba turistai, o ne islamo religiją išpažįstantys atvykėliai. Manome, jog prie to prisideda greičiausiai tai, kad restoranas yra daug arčiau istorinio centro ir turistų lankomų stotelių.

1.1.6. „Muslim Halal“

Grįžtant prie Kauno gatvės, neįmanoma nepaminėti ir „Muslim Halal“ restorano. Šis restoranas nuo ankstesnių skiriasi viena apsilankius netikėtai ir mus nustebinusia detale: jo savininkė yra lietuvė. Šį faktą sužinojome pabandę kalbinti šio restorano darbuotojus imigrantus, kurie, dėl kalbos barjero, mus nukreipė pas įmonės šeimininkę. Tokį faktą, veikiausiai, nuspėtų nedaug kas – apsilankius restorane būtų sunku atskirti, jog apgaubianti rytietišką musulmonų kultūrą primenanti aplinka nėra itin autentiška. Nors

mūsų tyrimui ši įstaiga sunkiai pasitarnauja, malonios savininkės istorija ne mažiau intriguojanti: pakalbinta ji pasidalijo su mumis savo aistra gaminti maistą ir motyvu atsidaryti restoraną – praeityje nuolat ieškojusi patiekalų, kurie primintų vaikystę, šeimnininkė širdžiai mieliausią skonį atrado halal virtuvėje. Tiesa, verta atkreipti dėmesį, jog restoranas, matyt, musulmonams yra ir susibūrimų vieta – lankytojų gausą pastebėjome apsilankę, o tai, kad musulmonų šeimos dažnai lankosi ten, patvirtino ir šeimnininkė.

1.1.7. „Helen“

Apsukus ratą, judant link Naujamiesčio širdies Švitrigailos gatve sunku nepastebėti „Helen“ restorano. Maitinimo įstaigą atidarė du jau septynerius metus Lietuvoje gyvenantys draugai imigrantai iš Sirijos. Kaip su mumis pasidalijo vieno iš savininkų sūnus, restoranas pavadintas kito savininko dukros vardu. Pašnekovas atskleidė, jog Lietuvą jų šeima pasiekė iš Vokietijos, tačiau kokiomis aplinkybėmis imigravo neatskleidė. Restoraną nuspręsta atidaryti čia, nes būtent šioje miesto vietoje lankosi daug žmonių (tą indikuoja ir sutiktas dienos pietų pasiūlymas) – tiek lietuvių, tiek ir islamą išpažįstančių imigrantų iš Rytų. Nors restoranas save ir reklamuoja kaip Libano virtuvės įstaigą, šeimnininko sūnaus teigimu, gaminami čia įvairūs – tipiški arabų, sirų – patiekalai. Jei smalsu – populiariausias iš jų, darbuotojo teigimu, yra „vištienos siriškas shawarma“.

2. GASTRONOMIJOS ĮSTAIGŲ ERDVĖ(S)

Lankantis Naujamiestyje nėra būtina naudotis *Google* žemėlapiais, kad surastumėte tokias įstaigas – jos nėra paslėptos ir dažnai traukia smalsų praeivių žvilgsnį, todėl lengvai gali būti aptinkamos vaikstant pagrindinėmis rajono gatvėmis. Akį traukiančios dekoracijos ar detalės įstaigų fasade miesto gatvėse ir kuriama atmosfera

(taip pat ir viduje) suteikia terpę šių įstaigų savininkams ar darbuotojams papasakoti apie save ir savo bendruomenę, kurti, o galbūt ir perkurti, savo kultūros krislelius Vilniuje.

Bene pirmoji kiekvienos musulmoniškos gastronomijos įstaigos žinutė – užrašai ant langų, durų, sienų ar stogelių. Gana dažnas vaizdas tokiose prekyvietėse ar užkandinėse yra užrašai bent trimis kalbomis. Štai, virš „Halal Market“ durų pavadinimas pasitinka arabų, anglų ir lietuvių kalbomis, ta pati užrašų triada ryškiai geltonu užrašu aptinkama ir prie geležinkelio stoties įsikūrusioje „Five foods“ užkandinėje, jos viduje (7 pav.).

7 PAV. „Five Foods“ užkandinės fasadas

Jei lietuvių kalba užrašyti ženklai ir nestebina dėl reikalavimų šalyje, dažnai pasitaikanti trečioji anglų (retkarčiais, priklausomai nuo vietos, *lingua franca* tampa ir rusų) kalba verčia susimąstyti

apie musulmonų bendruomenės Vilniuje nevienalytiškumą. Išties, juk iš Artimųjų Rytų ir Centrinės Azijos atkeliaujančiųjų, be religijos, nesieja nei kalba, nei raštas, nei istorijos paveikta antroji kalba. Kartais į Lietuvą netgi atsivežamas vienu neigiamas nusistatymas kitų atžvilgiu, pavyzdžiui, Lietuvoje verslą atsidaręs turkas paklaustas apie užrašus ant parduotuvių teigia: „Aš nenoriu ant savo parduotuvės rašyti arabiškai, nes esu turkas. Tiek daug arabų atvyksta į Turkiją ir viską rašo arabiškai. Aš nesu arabas, jūs nesate turkai, o čia yra Lietuva.“

Nepaisant to, daugiakalbiai užrašai pasakoja ir kitą, susivienijimo naujuose namuose istoriją – Vilniuje sudarydamos itin neskaitlingą mažumą, šios bendruomenės gali burtis aplink bendros religijos padiktuotus gyvenimo būdo, ir gastronomijos, reikalavimus.

Iš išorės žvelgiant į rytietiškas maisto parduotuves ar užkandines nesunku pastebėti ir kertinius simbolius, kuriais bent iš dalies trumpai nupasakojama, kas slepiasi už žodžio arabiški arba rytietiški patiekalai. Pavyzdžiui, „Samarkand“ restoranas, kurio išorinę dalį būtų galima apibūdinti vienu žodžiu – kuklus, savo pavadinimą skelbia ant Uzbekistano miesto Samarkando šventyklų ir minaretų silueta, o viena pirmųjų užkandinės „Helen“ lankytojus pasitinkančių išorės detalių yra stūksantis ir ant Libano vėliavos naudojamas simbolis – kedro medis. Tiesa, gana įdomu, jog šis medis stilizuotai pateikiamas nuspalvintas lietuviškąja trispalve, taip pat verta paminėti, kad Lietuvos trispalvės spalvomis nuspalvinto medžio akcentas pasikartoja ir restorano languose, virš durų ir šalia jų (žr. 8 pav.). Galima tik spėlioti, ar įstaigos šeimininkams libanietiškoji tapatybė išties atrodo puikiai suderinama su Lietuvos simboliais, ar tai, veikiau, vietos klientus pritraukti turinti dekoracija, prisidedanti ir prie lietuviško meniu, nuorodų į lietuviškai administruojamus socialinius tinklus, bei tik lietuviškų užrašų ant fasado.

8 pav. Restorano „Helen“ fasadas su trispalvio kedro medžio detalėmis

Žinoma, savąją istoriją musulmoniškos gastronomijos įstaigo-se šeimininkai pasakoja ir viduje. Šie restoranai ir parduotuvės pasižymi unikalia atmosfera, kurią sukuria Rytų šalių kultūrą ar islamo religiją primenančios dekoracijos. „Samarkand“ ir „Five Foods Halal“, nors juose tebėra ankstesnių savininkų naudotų elementų ir baldų („Samarkand“ patalpose anksčiau veikė kinų restoranas, tad išlaikytas interjeras tikrai kelia nuostabą apsilankius), dabartiniai savininkai pasistengė priminti savo kultūrą kitomis dekoracijomis: „Samarkand“ į akis krenta įvairios statulėlės, lėkštės su Uzbekistano ir Tadžikistano miestų atvaizdais.

Besikalbant su restoranų šeimininkais patalpų dekoracijos ima pasakoti dar ir namų ilgesio istoriją. Restorane „Habibi Orien-

tal Food“ sienos geriausiai matomose vietose padabintos savininko gimtąją šalį primenančiais papuošimais iš Alžyro: įrėmintos už stiklo blizga Alžyro miestų nuotraukos, taip pat kiti namus primenantys elementai, pavyzdžiui, laikrodis su arabiškais kaligrafiniais motyvais.

Namams vietos atsiranda visur – apsidairius ne itin erdvoje „Pamukkale“ kebabinėje galima pastebėti dviejų senyvo amžiaus žmonių – šeimnininko tėvų – portretą, kuriam vietos šioje užkandinėje pakako jį parėmus į turkišką muziką gana garsiai grojantį radijo imtuvą. Arabiška muzika ar muzikiniai klipai, beje, taip pat naudojami egzotiškai ir jaukiai atmosferai sukurti – tai detalė, pasi-
telkiama kone visuose restoranuose.

Naršydami Vilniaus Naujamiesčio rajone išsibarsčiusias musulmoniškas užkandines pastebėjome ir politinės pozicijos išraišką. 2023 metų rudenį prasidėjus kariniam konfliktui Gazos ruože po pasaulį nusirito vieną arba kitą pusę palaikančiųjų protesto akcijų banga. Nors Lietuvoje Izraelio ir Palestinos konfliktas nėra įprastai laikomas visuomenę poliarizuojančiu, 2023 m. lapkritį į Palestinos palaikymo akciją Vilniuje¹¹ susirinko iki 100 žmonių. Sunku numanyti, kokia yra į Lietuvą emigravusiųjų musulmonų nuomonė apie konfliktą Gazoje, tačiau vieną atvejį, manome, mums pavyko užfiksuoti užkandinėje „Five Foods Halal“. Nors pirmiausiai įžengus dėmesį traukia gan didelė Sirijos vėliava (tai suprantama, nes pats savininkas yra siras), priėjus prie kasos pastebėsime ir mažą Palestinos vėliavėlę (žr. 9 pav.). Pasak savininko, pastarąją jam padovanojo draugas, nes daugybė jo lankytojų ką nors į užkandinę atneša, tačiau apsidairius galima pastebėti, jog šiam suvenyrui skirta centrinė vieta užkandinėje, o ir patį klausimą šeimnininkas su vertėju greitai nustumia į šoną. Pabėgėlio iš Sirijos nenoras daugžodžiauti apie politiką suprantamas

11 Greta Zulonaitė, „Palaikydami palestiniečius Vilniuje prieš Izraelio veiksmus protestuoja apie šimtas žmonių“, LRT, paskelbta 2023 m. lapkričio 29 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2137687/palaikydami-palestiniecius-vilniuje-pries-izraelio-veiksmus-protestuoja-apie-simtas-zmoniu>.

ir tendencingai nestebinantis (pavyzdžiui, „Habibi Oriental Food“ šeimininkas paklaustas apie Palestiną pakartotinai tvirtino esantis „ramus“), visgi darome išvadą, jog Palestinos vėliavėlė – tai negarsios politinės imigrantų pozicijos užuomazga.

9 PAV. Palestinos vėliavėlė
„Five Foods Halal“ užkandinėje

3. MUSULMONŲ BENDRUOMENIŲ SAVIJAUTA VILNIUJE

Ieškodami atsakymo, kokia Vilniuje yra atvykėlių iš musulmonų valstybių padėtis ir kaip jiems sekasi naudotis „teise į miestą“, t. y. ar atvykėliai turi prieigą prie miesto išteklių, ar turi galimybę aktyviai

dalyvauti priimant sprendimus, ar jų balsas girdimas ir pan., domėjomės, kaip mieste jaučiasi imigrantai. Mums rūpėjo, ar musulmoniškos gastronomijos įstaigas atsidariusieji yra išskirti, atskirti ir ignoruojami.

Daugumos įstaigų savininkų atsakymai į neįaukų klausimą, ar jaučiasi diskriminuojami Lietuvoje, dažniausiai buvo trumpi ir neįformatyvūs. Restorane „Helen“ kalbintas savininko sūnus teigė, kad viskas yra gerai, jie Lietuvoje gyvena jau septynerius metus. Taip pat atsiliepė ir „Habibi“ įkūrėjas, kuris Lietuvoje jaučiasi gerai, jam patinka Lietuvoje gyvenantys žmonės. Tačiau, gana sudominusiai, jis pridūrė, kad anksčiau dirbo vienos lietuviškos įmonės prižiūrėtoju, būtent todėl jokių problemų dėl savo verslo neturėjo. „Samarkand“ ir „Halal market“ savininkas nedaugžodžiavo ir teigė, kad jokios diskriminacijos Lietuvoje neįaučia. Iš trumpų atsakymų ištraukti daugiau informacijos bandėme siūlyti dar ir galimos diskriminacijos pavyzdžius, tačiau šių įstaigų savininkai vengė kalbėti diskriminacijos tema ir teigė, kad viskas yra gerai, jiems Lietuvoje patinka, o pokalbiai nukrypdavo kita tema.

„Pamukkale“ ir „Five foods“ įkūrėjai taip pat iš pradžių teigė: „Su lietuviais viskas yra gerai, aš neturiu kuo skųstis, viskas yra gerai ir aš jaučiuosi laimingas gyvendamas čia.“; „Man Lietuva yra labai, labai gerai.“; „Lietuviai man visada padeda, o aš visada padėdau lietuviams.“ Tačiau ilgainiui šie pašnekovai buvo atviresni ir pateikė keletą pavyzdžių, kaip jie vis dėlto susidūrė su diskriminacija tiek „iš viršaus“, tiek ir iš vietinių žmonių. Pavyzdžiui, vos iškritus pirmajam sniegui (2023 m. lapkritį), vaikų būrelis su sniego gniūžtėmis apmėtė „Five foods“ restoraną. Tai galėtume priskirti tiesiog vaikų išdaigoms, tačiau verta atkreipti dėmesį, jog prie pat Viliaus autobusų stoties esančiuose geltonuose nameliuose yra dar ne vienas kitas verslas, tačiau kitų įstaigų jaunimas nevandalizavo – apmėtyti buvo tik siro užkandinės langai. Su jaunimu susijusia istorija dalijosi ir „Pamukkale“ restorano savininkas. Praeityje imigrantas buvo

užpultas aštuonių trylikos-šešiolikos metų vaikinų, kurie turkui sulaužė koją. Po incidento vieno iš vaikinų motina atvyko į kebabinę norėdama pasiūlyti finansinę kompensaciją mainais į pareiškimo policijai atsiėmimą, bet, kebabinės savininko teigimu, viešniai jis, autorių manymu, gana įstabiai, atsakė: „Jie sulaužė man koją, jie nu-niokojo mano parduotuvę, išdaužė parduotuvės langą. Tai nesvarbu. Jie sudaužė mano širdelę.“¹² Iš pokalbio suprantame, kad toks nesve-tingas jaunų lietuvių poelgis stipriai įskaudino verslininką. Be to, šiam pašnekovui teko susidurti su diskriminacija ir namų aplinkoje, nes, vos tik atvykus į Lietuvą, uošvienė klausinėjo turko ir jo lietuvis žmonos, kada šis pagaliau susiras darbą, ir piktinosi, kad „tokie kaip jis“ yra tinginiai, kurie nenori dirbti. Būtent tokių žodžių paskatintas vyras įkūrė savo „Pamukkale“ kebabinę.

Imigranto iš Turkijos istorijos atskleidžia ir užsieniečių versli-ninkų matomą poreikį kovoti už „teisę į miestą“ su Lietuvos valdžios institucijomis. Turkas paaiškino, kad jo įstaiga originaliai vadinosi „Pamukkale Kebab House“, tačiau jam buvo liepta pakeisti anglišką pavadinimą, todėl užkandinę pervadino į „Pamukkale kebabai“. Sa-vininkas piktinosi, kad vos už kelių šimtų metrų, neseniai lietuviško-jo IT viendaragio atvertame „Cyber City“, yra įsikūrusi kita kebabinė su anglišku pavadinimu, kuriai niekas nepriekaištauja ir pavadinimo sulietuvinti neliopia. Kita problema valstybės institucijoms tapo už-kandinės ryškiai rausva spalva (žr. 10 pav.), kuri ilgą laiką niekam neužkliuvo, tačiau visai neseniai ji ėmė neatitikti „kultūros centro“ standartų (tiesa, ką „kultūros centras“ reiškia Kauno ir Algirdo ga-tvių sankirtoje, autoriams išsiaiškinti nepavyko). Maitinimo įstaigos savininkas turėjo ir daugiau minčių apie imigrantų verslo situacijos pokyčius Lietuvoje: „Lietuva šiek tiek keičiasi. Aš tai jaučiu, supran-tate? Jaučiu Lietuvos pokyčius – anksčiau Lietuvos žmonės buvo itin draugiški, visad geri, o dabar, galbūt, valdžios pokyčiai, sistemos po-kyčiai, tad kartais būna problemų. Ne visada būnama objektyviais.

12 Pasisakymas į lietuvių kalbą iš anglų kalbos išverstas autorių.

Aš norėčiau objektyvios sistemos. <...> Tai [dabartinė] nėra gera sistema, nenorėčiau subjektyvios sistemos. Norėčiau modernios, objektyvios valstybės. <...> Šiuo laikotarpiu man gana sunku.¹³

10 PAV. Kebabinė „Pamukkale“ Naujamiestyje, Kauno gatvėje

Paklausus lietuvės „Muslim Halal“ savininkės, ar ji domisi savo darbuotojų (visi jie iš Uzbekistano) savijauta Lietuvoje ir ar jie nesiskundžia patiriama diskriminacija, ji atsakė, kad dažnai paklausia, kaip jiems sekasi mūsų valstybėje, tačiau gauna vis tą patį atsakymą – „viskas labai gerai, nėra jokių problemų“. Pati verslininkė teigia, kad darbuotojai jai veikiamiausiai nepasako visos tiesos, nes vengia skųstis padėtimi šalyje, į kurią atsikraustė, arba nenori įžeisti savo viršininkės lietuvės. Panašią prielaidą apie pašnekovų atvirumą darome ir mes – nors nenorime hiperbolizuoti užsieniečių padėties sunkumo Lietuvoje ar spėlioti, kad gyventi Lietuvoje jiems nepatinka, tačiau vos dvi turko ir siro istorijos nupiešia niūroką vaizdinį apie musulmonų imigrantų gyvenimą Vilniuje.

13 Pasisakymas į lietuvių kalbą iš anglų kalbos išverstas autorių.

IŠVADOS

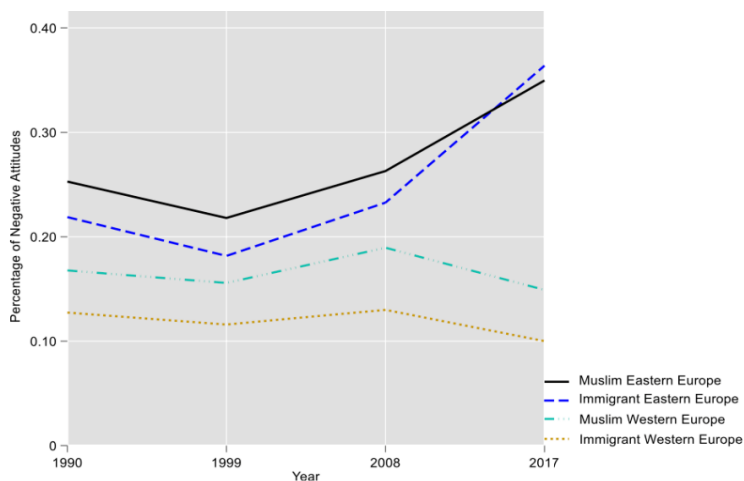
2021 m. pasirodęs D. Bell, M. Valenta ir Z. Strabac tyrimas nustatė, kad rytų europiečiai kur kas dažniau nei europiečiai Vakaruose imigrantus ir musulmonus vertina neigiamai (žr. 11 pav.). Tuo pačiu mokslininkai pažymėjo, kad nuo 1990-ųjų tokios nuostatos pokomunistiniame regione ne tik nesusilpnėjo, bet ir reikšmingai populiarėja visuomenėse.

Lietuva šioje statistikoje nėra išimtis – dar 2020 m. Lietuvos socialinių tyrimų centro apklausoje¹⁴ net 48 proc. gyventojų teigė, kad per pastaruosius 5 metus jų požiūris į musulmonus pablogėjo, o 2022 m. Europos vertybių tyrimas¹⁵ atskleidė, jog pagal išaugusias (nuo 1990 m.) neigiamas nuostatas apie šalia gyvenančius imigrantus ir kitas etnines grupes lietuviai rikiuojasi ketvirtoje vietoje Europoje. Keletą savaičių praleidus lankantis musulmonų imigrantų krautuvėlėse ar užkandinėse, stebint jų santykius su lankytojais ir vėliau jau su jais pačiais kalbant apie jų gyvenimo istorijas, kelionę į Lietuvą ir verslo (ne)sėkmes tokia statistika atrodo gąsdinanti. Nė vienas iš mūsų pašnekovų palikti Lietuvos neplanuoja – įkūrę rytietiškos gastronomijos įstaigas jie jau paliko savo pėdsaką naujuose namuose, sukūrė šeimas ir vietas, kur susiburti gali tiek jų bendruomenė, tiek ir, jų teigimu, paslaugūs ir draugiški lietuviai. Kai kuriais atvejais, atrodo, Vilniaus musulmonai sugeba netgi sujungti savo tapatybę su naujaisiais namais. Be to, į Vilnių atsikrausť imigrantai pamažu formuoja savo balsą ir poziciją apie tai, kas dedasi ir kas turėtų keistis naujuose namuose ar arčiau jų tėvynės,

14 Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų institutas, „Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto užsakymu atliktos visuomenės nuostatų apklauso 2020 m. rezultatai“.

15 Loek Halman, Tim Reeskens, Inge Sieben ir Marga van Zundert, „Atlas of European Values: Change and Continuity in Turbulent Times“, Open Press Tilburg University, paskelbta 2022 m. gegužės 4 d., <https://openpresstiu.pubpub.org/pub/atlasevs/release/5?readingCollection=25cofcc2>.

o savo nuomonę, nors ir kukliai, bet reiškia. Ar neužgniauš trapių integracijos užuomazgų permainos viešojoje nuomonėje?

11 PAV. Neigiamo nusistatymo prieš imigrantus ir musulmonus Rytų ir Vakarų Europoje grafikas. Šaltinis: David Andreas Bell, Marko Valenta ir Zan Strabac, „A comparative analysis of changes in anti-immigrant and anti-Muslim attitudes in Europe: 1990–2017.“, *Comparative Migration Studies*, 9, (2021): 1–24.

Paskutiniąją savo lauko tyrimo dieną traukdami iš kebabinės „Komagene Grill Pizza Kebap and Pide“, su kurios darbuotojais ir šeimininku pašnekėti nepavyko, tarpusavyje aptariame viską, ką sužinojome apie negausią Vilniaus musulmonų imigrantų bendruomenę. Bekalbant darosi sunku nenusiteikti niūriai, neapsvars-tyti dalies mūsų kalbintųjų likimo Lietuvoje, kurioje ir valdžios institucijos, ir gyventojai atvykėliams neatrodo svetingi. Vis dėlto T. Ševčenkos gatvę žingsniuojant iš Naujamiesčio į Senamiestį po-
kalbis nutrūksta ant sienos išvydus visų pakeleivių dėmesį patrau-
kusį grafiti užrašą ant sienos (žr. 12 pav.).

12 PAV. Užrašas ant sienos T. Ševčenkos g.

Išties, galbūt vietos Lietuvoje, Vilniuje, ilgainiui atsiras visiems. Galbūt miesto perkūrimas rytietiškais krautuvėlėmis ir restorais tikrai sugebės lėtai perkurti ir istoriškai multikonfesinio miesto, ir valstybės gyventojus. Galbūt mūsų kelionių metu išvystos lietuvių vaikų grupelės, krykštaudamos laiką po pamokų leidžiančios arabiško maisto užkandinėje, ir vietiniai, šiltai besisveikinantys ir draugiškai pasišnekučiuojantys su šių įstaigų šeiminkais, yra pozityvus lėtų permainų ženklas. Galbūt (ir šis) miestas, kaip rašė R. Park¹⁶, sugebės tapti sėkmingiausiu žmogaus pasaulio pertvarkymo į tokį, kokiame gyventi geidžia širdis, projektu. Galbūt.

16 Robert E. Park, „On Social Control and Collective Behavior“, (Chicago: Chicago University Press, 1967).

Reinharto Kosellecko asimetrinių sąvokų aktualumas šių dienų politiniame kontekste

Martynas Kazlauskas

Prof. dr. Alvydo Jokubaičio komentaras:

Martynas Kazlauskas atkreipia dėmesį į naują nužmoginimo bangą Vakarų pasaulyje, atsirandančią dėl didėjančio pasaulėžiūros klausimų įtraukimo į politinę darbotvarkę. Vis aktualesnė darosi Reinharto Kosellecko asimetrinių sąvokų pora – žmogus ir nežmogus. Siekdami įsivaizduojamos pažangos, savo oponentus prilyginame „nežmonėms“.

*„Visa per jį atsirado,
ir be jo neatsirado nieko,
kas tik yra atsiradę.“*

– Jn 1, 3

ĮVADAS

Lietuvos plačiajai auditorijai mažai žinomas vokiečių kilmės istorikas Reinhartas Koselleckas (1923–2006) laikomas vienu iš įtakingiausių XX amžiaus veikėjų istorijos moksle. Jo indėlis reikšmingas plečiant sąvokų istoriją (vok. *Begriffsgeschichte*), istorijos epistemologiją, nemažai įtakos padarė lingvistikos analizei, specifinė sritis buvo sociumas, teisės ir valdžios kitimas istorijos tėkmėje.

Šiame rašto darbe nagrinėsiu Kosellecko veikalo „Ateities praeitis. Apie istorinio laiko semantiką“ (angl. „Futures Past. On Semantics of Historical Time“) skyrių „Asimetrinių kontrastų istorinė-politinė semantika“. Jame autorius rašo apie tris lygmenis, iš kurių

kiekviename galima padalinti žmones į dvi stovyklas – į „geriečius“ ir „blogiečius“. Yra žinoma, kad jis buvęs Carlo Schmitto mokiny, todėl pastebima ryški jo įtaka, ypač tai atsispindi Kosellecko kontrsavokų asimetrijoje, kurioje užkoduota draugo / priešų skirtis¹. Tokias skirtis galime vadinti binarinėmis opozicijomis, kurios yra mūsų vakariečių mąstymo neatsiejama dalis. Jas realizuojame būtent per kalbą, tad realybę sukuriame pavartoję Žodį². Bet įsigilinę į patį kalbos fenomeną pamatytume, jog „bet koks realus kalbinis elementas turi ne absoliučią, o vien diferencinę padėtį“³. Ir nors postmoderniame būvyje dvejetainės sistemos tampa „nebemadingos“, visgi žmonės toliau jomis mąsto. Tokių skirstymą ir Kosellecko lygmenų sistemos pritaikymą bandysiu susieti su šių dienų aktualijomis. Mane domina, kaip jo teorinę prieigą galima pritaikyti konkrečiam – politiniam – aspektui.

Kad atsakyčiau į rūpimus klausimus, pirmiausia, apžvelgsiu stipriąsias ir silpnąsias Kosellecko argumentacijos puses. Paskui bandysiu rasti pavyzdžių iš šių dienų politinių aktualijų ir patikrinti, ar galima taikyti jo sąvokas kitose pozicijose. Taigi rašto darbo *tikslas*: patikrinti, ar šiandienius politinius įvykius galima analizuoti pritaikant Kosellecko teoriją apie sąvokų asimetriją. *Uždaviniai*: 1) iškristalizuoti Kosellecko dvejetaines sistemas; 2) pritaikyti jas politiškumo srityje; 3) apibendrinti ir įvertinti aktualumą.

I. KOSELLECKO TRIJŲ LYGMENŲ TEORIJA

Skirtį tarp skirtingų socialinių grupių lemia jų tapatybiniai skirtumai. Vadinas, kolektyvinę tapatybę lemia idėjiniai veiksniai, tar-

- 1 Niklas Olsen, „Carl Schmitt, Reinhart Koselleck and the foundations of history and politics“, *History of European ideas*, 37.2 (2011), 198.
- 2 Rebecca Shamash, „From good vs evil to rational vs emotional: a discussion of binaries of knowledge and thought“, *Postcolonial Directions in Education*, 6(2), (2017), 120–123.
- 3 Jacques Derrida, *Apie gramatologiją* (Vilnius: Baltos lankos, 2006), 283.

kime, normos, vertybės, institucijos ir kt. Tai reiškia, kad socialinė tikrovė nuolat formuojama, ji pastoviai kinta, vienijasi į grupes ir skaldosi, ji yra konstruojama pasitelkiant bendrąsias praktikas, todėl yra intersubjektyvi *per se*⁴. Toks apsibrėžimas automatiškai pagimdo priešybes „mes“ ir „jie“. Įsivardyti šią binarinę opoziciją leidžia kalba, dėl to politinė ar socialinė mašina pirmiausia veikia per sąvokas, kuriomis pati pasivadina ir apibrėžia kitus. Tokiais atvejais viena žmonių bendruomenė pretenduoja į lingvistinę sąvoką (pavyzdžiui, lietuviai), taip pat suteikia sąvoką kitai žmonių grupei (pavyzdžiui, lenkai), o jeigu nori pabrėžti opoziciją, gali suteikti kontr sąvoką (Vakarai / Rytai). Kaip galime matyti, toks skirstymas gali būti neutralus, bet gali ir išprovokuoti netgi diskriminaciją – tokioje kalbos vartosenoje užkoduoti galios ir hierarchijos elementai⁵.

Subjektas, esąs vienas, neturi palyginimo galimybių, netgi viena intersubjekto grupė taip pat neturi galimybių ką nors palyginti, tai yra sociumo bazinis principas – reikalingas „kitas“. Tokiu būdu leidžiame sau ir kitiems apsibrėžti, kas mes esame ir kas yra kiti. Tačiau, kaip minėjau, tai kelia grėsmę konfliktui užsimegzti. „Kitame“ slypi samprata „kitoks“, tuo galime žavėtis arba neapkęsti. Nuo metafizinės „geras / blogas“ binarinės skirties nedaug tenubėgome. Ir netgi tos klasifikacinės poros, kurios iš pradžių atrodo lygiavertės ir neva išlaiko vienodą galios balansą (vyras / moteris, jaunas / senas, juodaodis / baltaodis, heteroseksualus / homoseksualus ir kt.), istorija rodo, kad kai kada jos persveria viena kitą.

Koselleckas savo knygoje įžvelgia konceptualių porų pasikartojančią tendenciją ir jas suklasifikuoja į tris lygmenis:

4 Alex Gillespie ir Flora Cornish, „Intersubjectivity: Towards a dialogical analysis“, *Journal for the Theory of Social Behaviour* 40.1 (2010), 1–2.

5 Iwona Jakubowska-Branicka, „Language as a tool creating and dividing communities. Dangerous use of asymmetric counterconcepts“, *Psychology of Language and Communication* 18.1 (2014), 22–25.

1. graikas *versus* barbaras;
2. krikščionis *versus* pagonis;
3. žmogus *versus* nežmogus arba antžmogis *versus* pusžmogis.

Žinoma, tokios konceptualios poros nėra universalios savo pavadinimais, jos su vis nauja istorijos epocha tolydžiai keičiasi, tačiau Koselleckas pretenduoja į jų socialinę struktūrą kaip universalų reiškinių, kuris nepavaldus laikui ir nepriklauso nuo erdvės⁶. Kad ir kaip bepavadintume socialinę žmonių grupę (tauta, partija, religija ir kt.), apsisibrėžti save jai padeda kitos koegzistuojančios žmonių grupės. Panagrinėkime išsamiau, ką Koselleckas priskiria savo sąvokoms ir kaip jos yra susijusios.

1.1. Graikas *versus* barbaras

Šiuos du terminus autorius pasiskolina iš tikrinių istorinių pavadinimų, bet juos paverčia bendriniais daiktavardžiais ir priskiria jiems apibendrinančiąją reikšmę. Kita vertus, Koselleckas rašo, kad nuo VI a. iki IV a. pr. Kr. ši pora įgyja universalią prasmę⁷. Graikas (arba kaip jie patys save vadindavo – helenas) tapo bendrine samprata ir įgijo kontr sąvokos statusą – visi, kas buvo negraikai, buvo įvardijami barbarais. Toks skirstymas nubrėžė ne tik erdvės ribą, t. y. teritoriškai įrėmino socialines žmonių grupes, bet ir įgijo moralinę dimensiją; netgi iki šiol žodis plačiai vartojamas neigiamą prasmę (neišsilavinęs, siaubingas, žiaurus ir pan.).

Tokios poros pagrįstumą galima įžvelgti pagal graikų ir barbarų gyvenimo būdą, jų socialinę bei politinę santvarkas: mokslas *vs.* karas, demokratija *vs.* monarchija, polis *vs.* karalystė ir t. t. Įdomu tai, kad galima pastebėti sąryšį su skirtimi civilizacija / gamtišku-

6 Reinhart Koselleck, „The Historical-Political Semantics of Asymmetric Counterconcepts“, *Futures Past. On Semantics of Historical Time* (New York: Columbia University Press, 2004), 163.

7 Koselleck, *The Historical-Political Semantics*, 165.

mas. Barbarai buvo laikomi neišėję iš natūralios būklės, juos tokius suformavo klimatas ir gamta, o graikai neva denatūralizavosi ir susitelkė į racionalistinį būdą. Tačiau tokia skirtis kiekybiškai suabsoliutina žmonių grupę, kuri yra apibrėžta tiksloje erdvėje. Iš to kyla motyvacija visą tam tikrą socialinę arba politinę bendruomenę apibendrinti moralinėje dimensijoje. Tai parodyta ir Kosellecko tekste, kada Aristotelis rašo, jog barbarai, to meto supratimu, buvo iš prigimties žemesnės rasės, todėl graikai (kaip aukštesnės rasės atstovai) turėjo teisę juos valdyti⁸. Tai yra žmogaus sudaiktinimas, nes individas tampa tik įrankiu, atliekančiu darbo funkciją. Taigi žodis „barbaras“ įgyja moralinį ydingumą.

1.2. Krikščionis *versus* pagonis

Antras Kosellecko lygmuo yra teritoriškai neapribotas ir jis apima dar platesnę žmonių grupę nepriklausomai nuo etninės priklausomybės. Jau Heladėje buvo kosmopolitiškumo užuomazgų – pirmaisiais šios idėjos apologetais laikomi stoikai. Visgi vidiniai visuomenės skirtumai (pvz., pilietis / vergas) gali likti, nes svarbiausia yra supratimas, jog visi esame vienos tėvynės – Kosmoso – vaikai⁹.

Tikėjime (išskirtinai abraominėse religijose) Kosmosą pakeičia ir panaikina antinomija graikas / barbaras, nes tampa nebesvarbūs nei etniškumas, nei konkrečios civilizacijos požymiai. Evangelija buvo „skirta visiems“, todėl per tikėjimą Kristumi žmogus nėra nei helenas, nei barbaras, nei laisvasis, nei vergas, nei vyras, nei moteris. Visų santvarkų, rasių ir tikėjimų pozicijos ir neigimai yra peržengiami per Kristaus atpirkimą. Apaštalas Paulius ištrina ribą tarp apipjaustyųjų ir neapipjaustyųjų, tokiu būdu krikščionybė įgyja universalios religijos pavidalą¹⁰.

8 Koselleck, 167.

9 *Ibidem*, 171–172.

10 *Ibidem*, 174–175.

Krikščionybė neša viltį dėl ateities – tie, kurie nori patekti į Danguos Karalystę, turi sekti Kristumi, jie turi atsisakyti pagoniškos praeities dėl ateisiančio geresnio gyvenimo. Todėl ši sąvokų pora yra apibrėžta labiau laiko perspektyva, nes ji „perlipa“ teritorinį ribotumą ir apima žmones nepriklausomai nuo jų fizinės vietos. Tai mums pasako, kad civilizacinis aspektas nėra svarbus, nes krikščionimi gali tapti tiek graikas, tiek barbaras, tačiau svarbu, ar jie yra pasirengę žengti žingsnį į naują tikėjimą.

1.3. Žmogus *versus* nežmogus arba antžmogis *versus* pusžmogis

Skirtingai nei ankstesnės dvi konceptualios poros, ši pora yra baigtinė kalbant apie žmoniją, todėl sąvoka natūraliai kilusi iš bendrinio daiktavardžio. Be to, šios dvi skirtys, nors ir vystėsi istoriniame laike, bet jos neįgydavo politinės dimensijos, tik moralinę ir ontologinę. Galbūt galime daryti atskaitos tašką, nuo kada jos pradedamos vartoti politiniame diskurse – nuo kolonializmo amžiaus. Žinoma, galime istoriškai atsekti „žmogaus“ ar „nežmogaus“ vartojimą, kai kuri nors žmonių grupė dehumanizuojama iki „nežmonių“ rūšies, bet teigčiau, kad šiai kategorijai reikalingas „masiškumo“ elementas, o kadangi dėl geografinių žinių ribotumo nebuvo įmanoma nustatyti tikslių žmonijos egzistavimo koordinatų erdvėje ir laike, tokia skirtis buvo neveiksni. Todėl trečiam Kosellecko lygmeniui reikia sisteminio globalizmo elemento. Dėl šios priežasties darome prielaidą, kad iki globalizuoto pasaulio ši skirtis buvo tik teorinė ir nefunkcionalė.

Koselleckas taip pat kalba, kad dėl erdvinės aneksijos skirčių graikas / barbaras ir krikščionis / pagonis tapo nebepakankama¹¹, bet jo naujai abstrahuojanti pora yra pati sau prieštaraujanti (lingvistinė prasme), nes pati žmonija negali būti sau pati priešu, ab-

¹¹ *Ibidem*, 188–190.

surdiška kelti konfliktą su kitu žmogumi vien tik dėlto, kad jis yra žmogus, tokiu atveju pirmiau subjektas turi konfliktuoti pats su savimi. Tokia skirtis gali egzistuoti (tik su objektyvia prielaida, jog egzistuoja nežemiškos civilizacijos), tačiau tikrovėje ji veikia tik per subjektyvumo prizmę – nužmoginant.

Nelabai įtikinama autoriaus tekste analogija žmogus / karalius leidžia įžvelgti silpnokus argumentus¹². Paskui dėstoma termino „antžmogis“ vartojimo istorija. Koselleckas kalba apie tai, kad antžmogis yra tas, kuris turi sau pavaldžių žmonių, o žmogus tada tampa pusžmogiui, taip pat mini marksistinę ideologiją, kurioje buvo išplėtotą išnaudotojų ir išnaudojamųjų teorija¹³. Būtų galima plėtoti socialiniu ir ekonominiu pagrindu grįstą conceptualią porą (pavyzdžiui, proletaras / kapitalistas, liaudis / elitas), kurią būtų galima atsekti iki visuomenės luominės ar klasinės stratifikacijos ir kuri taip pat būtų pagrįsta galia.

Taigi šiame skyriuje pristatyta Kosellecko teorinė prieiga apie socialinių grupių apsibrėžimus panaudojant kontr sąvokas. Trys lygmenys didėja laipsniškai, t. y. apima vis didesnę skaičių individų, bet ne visur kiekybinis aspektas išlieka dominuojantis, pavyzdžiui, binarinėje opozicijoje krikščionis / pagonis visgi svarbesnis yra kokybinis aspektas. Taip pat buvo išnagrinėtas dimensinis pasiskirstymas erdvėje ir laike. Be viso to, norėčiau išskirti dar vieną kriterijų – civilizuotumą. Pastebėjau, kad pirmoje poroje pasireiškia pretenzijos į kultūrinį pranašumą – kas jo neturi, egzistuoja vis dar pirminėje arba gamtiškoje būklėje. Trumpiau tariant, vieni gali būti pažengę ir racionalūs, o kiti atsilikę ir instinktyvūs. Bet krikščionis / pagonis šis dėmuo tampa nebeaktualus, ten svarbiausia „tikrasis“ tikėjimas. Žmogus / nežmogus lygmuo sukaupia savyje visus dėmenis, kuriuos turi prieš tai minėtos opozicijos.

¹² *Ibidem*, 191.

¹³ *Ibidem*, 195.

II. KOSELLECKO LYGMENŲ AKTUALUMAS ŠIŲ DIENŲ POLITIKOJE

Antrame skyriuje bandysiu pritaikyti Kosellecko binarines opozicijas šių dienų politiniame kontekste. Tai padės suprasti, kaip jo teorinės ir filosofinės įžvalgos realizuojasi socialinėse ir politinėse praktikose. Kaip jau išsiaiškinome, didėdami lygmenys apima vis didesnius teritorinius mastus, todėl pradėsiu nuo pirmo lygmens „graikas / barbaras“, kuris aneksuoją mažiausią erdvės plotą. Tada bus patikrinta, kur ir kaip pasireiškia „krikščionis / pagonis“ skirtis, ar lieka politinio vieneto viduje, ar sugeba peržengti valstybių sienas? Ir paskutinis, mano nuožiūra, sudėtingiausias lygmuo, kuris šiandienėje politikoje laikomas nepriimtiniu dėl antihumaniškų nuostatų, bet tai nereiškia, kad jis negali egzistuoti.

2.1. Tapatybiniai karai

Ilgą laiką buvo manyta, kad tapatybiniai klausimai yra karų pasekmė, reikalaujanti preteksto konfliktui pateisinti, tačiau pastaruoju metu tampa populiarus konstruktyvizmo aiškinimas, jog galbūt tai nėra pasekmė, o reali priežastis¹⁴. Kosellecko išreikštos dvinarės sistemos, manding, puikiai tinka paaiškinti tokį fenomeną.

Karas Ukrainoje, kuris vyksta dabar arčiausiai mūsų, yra taip pat ir kultūrinis karas. Nors dar prieš maždaug 20 metų Ukraina svyravo tarp dviejų polių – Rusijos ir Europos. Dabar užtvirtintai galime teigti, kad „kiti“/„svetimi“ yra Rusija¹⁵. Ukrainiečiai, galime spėti, save reprezentuoja kaip „graikus“, kuriems priešingybė yra rusai. Jie oponuoja save kaip turinčius geresnę politinę sistemą (de-

14 Colin Wayne Leach, L. M. Brown, R. E. Worden, „Ethnicity and identity politics“, *Science*, 32.3 (2008), 760.

15 Taras Kuzio, „Identity and nation-building in Ukraine: Defining the ‘other’“, *Ethnicities*, 1.3 (2001), 361.

mokratija vs. autokratija), kaip racionalesnius (protas vs. instinktai) bei taikingesnius (mokslas vs. karas). Ukrainiečiai, kaip tauta, turi konkrečią kiekybę (žmonių skaičius) ir erdvinę apibrėžtį (teritorija), taip pat išskirtas civilizuotumo kriterijus irgi ščia vaidina svarbų vaidmenį, nes jaučiamas kultūrinis pranašumas prieš gamtiškumą (atsilikimą, žvėriškumą, instinktyvumą). Galima teritoriją išplėsti ir priskirti Ukrainą prie Vakarų civilizacijos (arba siekiančią vietos joje). Toks skirstymas lygmeniui „graikas / barbaras“ irgi tinka, nes savybių elementai išlieka tie patys, netgi jo pavadinime „Vakarai“ (asimetrinė sąvoka „Rytai“) užslėpta binarinė opozicija. Galima sakyti, kad Ukraina dar tik persiorganizuoja, todėl skirtumas Vakarai / Rytai tampa dar labiau akivaizdesnis. Pagalvojus, mums vakariečiams priešingos savybės atrodo pasenusios ar net atgyvenusios, ir tie, kas jų dar vis laikosi, mums gali pasirodyti atsilikę. Matome, kad ši skirtis negali visiškai atsiriboti nuo laiko sampratų, ji peržengia erdvės ribas ir pradeda pretenduoti į kokybę, į tai, kaip „turi būti“, kaip yra „teisinga“.

Kitas labai svarbus šių dienų konfliktas vyksta tarp Izraelio ir Palestinos. Abi tautos taip pat kariauja dėl savo tapatybinio išlikimo. Skirtumas tarp jų dar ryškesnis negu ankstesniame pavyzdyje. Problematika ta, jog žydų tauta neįsivaizduojama be savo religijos judaizmo, todėl prisideda dar religinis motyvas, bet tai tikrai ne „krikščionis / pagonis“ skirtis (nors turi tam tikrų sutapčių), nes būtent šis konfliktas apsiriboja konkrečia zona. Maža to, galime įžiūrėti tą pačią „Vakarai / Rytai“ skirtį: Izraelis yra palaikomas JAV, Izraelis vienintelė demokratinė valstybė Artimuosiuose Rytuose, žydai asocijuojasi su išsilavinimu, intelektu, šviesia visuomene, priešingai, nei palestiniečiai¹⁶. Tad galime teigti, kad Vakarai, plačiąja prasme, yra „graikai“ atitikmuo, o visa kita (Rytai) yra tartum „barbarai“.

16 Herbert C. Kelman, *National identity and the role of the “other” in existential conflicts: The Israeli-Palestinian case* (Cambridge: Harvard University, 2005), 5–6.

Tokių tapatybinių konfliktų galima rasti dar daugiau: indai / pakistaniečiai, taivaniečiai / kinai. Kita vertus, kai kuriuos etninius konfliktus sunkiai bepavadintume kultūrinio pranašumo konfliktu. Pavyzdžiui, Kalnų Karabache sunkiai galėtume pasakyti, kas iš armėnų ar azerbaidžaniečių yra „graikas“, o kas „barbaras“. Bet, priminsiu, toks skirstymas yra intersubjektyvus, todėl mums įvardyti galbūt sunku, tačiau toms socialinėms grupėms abejonių nekyla. Be to, jeigu prieš tai surašyti kriterijai mums atrodo logiški, oponentui jie pasirodytų visiškai neatitinkantys realybės ir teisingumo principo. Šioje vietoje išdygsta moralė – kiekviena dvinarė opozicija savyje neša „gero / blogo“ skirstymą, nes ginčija teisę į tiesą.

2.2. „Tikrasis tikėjimas“

Sieti skirtį „krikščionis / pagonis“ su religija būtų galima, tada galbūt geriausiai atsispindėtų visos savybės. Tačiau tai sudėtingiau padaryti, nes gyvename ateistinėje visuomenėje. Tai nereiškia, kad nebėliko jokių tikėjimų ar religinių praktikų, tai reiškia, jog religija yra atskirta nuo valstybės ir ji nebeturi įtakos visoms mūsų gyvenimo sritims. Todėl, jeigu kas nors ir skelbtų „tikrąjį tikėjimą“ arba ginčytųsi, kuri religija yra „tikresnė“, tai darytų nuosaikiai, aišku, neskaitant radikalų fundamentalistų grupuočių.

Kalbant apie politinę plotmę, galėtume taikyti „politines religijas“, t. y. ideologijas, kurios taip pat pretenduoja į „tikrąjį tikėjimą“: „religija ideologija – opiumas liaudžiai“. Nors postmodernioje visuomenėje ideologijos yra amorfinės ir tirpstančios, visgi jos dar egzistuoja ir turi įtakos politinei tikrovei. Visos politinių idėjų srovės yra orientuotos į ateitį, nes jos prognozuoja, kaip gyvens visuomenė, jeigu bus įgyvendintos reikiamos reformos. Visos jos kalba apie gerą ar laimingą, ar teisingą visuomenę, tik visos galutinį tikslą interpretuoja skirtingai: vieniems svarbiau laisvė (liberalizmas), ki-

tiems lygybė (socializmas), tretiems stabilumas (konservatizmas), dar kitiems harmonija su gamta (ekologizmas)¹⁷.

Ideologija, kaip ir krikščionybė, gali apimti visus individus, nesvarbu, vyras ar moteris, senas ar jaunas, apipjaustytas ar neapipjaustytas; ir svarbiausia yra ne kiekis žmonių (nors tai irgi turi reikšmės, kiek daug turi sekėjų viena ar kita ideologija, kad taptų dominuojančia), bet jų kokybė, kaip stipriai jie yra atsidavę siekių įgyvendinimui, koks stiprus ir nuoširdus jų „tikėjimas“. Nors erdvė yra svarbu, tačiau ideologijos peržengia sienas ir gali egzistuoti nepriklausomai nuo teritorinio prisirišimo. Joms svarbiau yra laiko dimensija, nes reiškia pretenziją į „šviesią“ ateitį, neva žino teisingą „atpirkimo“ kelią. Turbūt geriausiai skirti „krikščionis / pagonis“ iliustruotą hiperbolizuota skirtis „liberalas / konservatorius“: pirmieji vadina save pažangiaisiais, o konservatorius jie įvardija kaip pasenusio (todėl neteisingo) mąstymo žmones.

Taip pat galima pridėti „plonąją ideologiją“ arba ideologemą – populizmą. Populizmas (nuo lotyniško žodžio *populus* – žmonės, liaudis) skirtingose valstybėse gali būti traktuojamas įvairiai, tačiau sutariama dėl tam tikrų bendrų bruožų. Populistai visuomenę dalija į dvi antagonistines stovyklas – liaudis ir elitas. Dažnai tokiam skirstymui pridedama moralės dimensija: patiems populistams jie atrodo sau geri ir „tiesa“ jų pusėje, o elitas blogas, korumpuotas, uzurpavęs valdžią. Elitas mąsto atvirkščiai: maištaujanti liaudis remiasi emocijomis, o ne protu ir reikia jiems paternalistiškai padėti. Yra dar trečias svarbus populizmo elementas: tie, kurie nepaklūsta oficialioms valdančiosios valdžios pozicijoms, rusoistiškai teigia, kad politika turėtų būti *volonté générale* (bendra žmonių valios) išraiška¹⁸.

Konkretus pavyzdys pastaruoju metu būtų praėjusi koronaviruso pandemija, kurios metu Lietuvoje buvo įvestas griežtas karantinas

17 Giovanni Sartori, „Politics, ideology, and belief systems“, *American Political Science Review*, 63,2 (1969), 399.

18 Jan-Werner Müller, *What is populism?* (London: Penguin Books, 2017), 1–6.

ir segreguojami žmonės pagal pasiskiepijimą. Žinoma, kiekvienas pilietis turėjo teisę į skiepą ir galėjo rinktis, skiepytis ar ne, tačiau buvo jaučiamas didelis spaudimas. Skiepas asocijavosi su medicina, ši – su mokslu, ir tas, kuris atsisakydavo skiepytis, gaudavo neišsilavinusio žmogaus etiketę. Bet šioje vietoje kultūros dėmuo nedominuoja, nes piliečiai yra tos pačios kultūros dalis, tai labiau pažangos klausimas. Tie, kurie atsisakė skiepytis, tapo „pagonimis“.

2.3. Kas yra „nežmonės“?

Atsakymas į klausimą „kas yra „nežmonės“?“ atrodo paprastas: tai gali būti nežemiškos civilizacijos, gyvūnai ar kiti gyvi padarai. Tačiau žmogus taip pat yra neatsiejama gamtos dalis, todėl gyvūnai ar kiti gyviai sunkiai gali būti žodžio „žmogus“ antonimas, nes jie papildo Žemės fauną, jie yra taip pat gyvi kaip žmonės, be to, gyviai nekuria visuomenių, todėl nėra priešingybė. Nežemiškos civilizacijos mums nėra žinomos (bent kol kas), taigi žmonija negali turėti asimetrinės sąvokos ir dėl to pilnutine prasme ji negali turėti priešų.

Kita vertus, jeigu vadovautis Kosellecko apibūdintu trečiuoju lygmeniu, žmogų paversti nežmogumi yra nesudėtinga. Nužmoginimui naudojama kalba – sukuriamas kontrastinis sąvokos „nežmogus“. Nuo to momento žodis politiškai apibrėžia specifinę žmonių grupę priskiriant jiems menkinamą reikšmę¹⁹. Kvestionuočiau šią conceptualią porą, nes ji apibrėžia tik žmogaus sampratą, o kitu žodžiu ji nieko nepasako, atvirkščiai, apofatiškai panaikina subjektą. Gauname tik tuščią sąvoką, kuri įvardija, ko nėra, taigi ji ontologiškai nieko neapibūdina. Bet Koselleckas siūlo tai pačiai porai dar alternatyvų variantą – „antžmogis / pusžmogis“. Šitokie terminai yra lingvistiškai taisyklingsni ir atitinka autoriaus aprašymus – *concordet sermo cum vita*.

19 Koselleck, 196.

Pagal Kosellecką, antžmogis gali būti tas, kuris valdo, t. y. turi pavaldinių, todėl jis automatiškai įgyja pranašumą prieš kitus žmones, bet kadangi jie abu yra žmonės, tad vieną iš jų reikia pamažinti laipsniu ir gauname pusžmogį²⁰. Tai primena Hegelio pono ir vergo dichotomiją, nes vieni įgyja teisę būti viršesni, kiti – paklusti. Maža to, galima rasti sutapčių su Nyčės antžmogiū, kuris įveikia savyje žmogų ir tampa būtybe be moralės. Šiuos tris variantus sieja viena savybė – galia.

Prielaida, kad visi politiniai lyderiai yra antžmogiai, labai abejotina, nes šiuolaikiniai biurokratiniai aparatai sintetiškai sukuria vietas atstovaujamosioms pozicijoms. Tada galbūt diktatoriai galėtų pretenduoti į tokią pavadinimą, nes jie uzurpuoja valdžią jėga? O jeigu lyderis įgyja legitimumą, nes, tarkim, atitinka Weberio charizmatišką lyderio tipą ir žmonės jį pripažįsta savanoriškai? Teigčiau, kad toks būdas neįmanomas, nes antžmogio savybė yra galia, kuria jis naudojasi, kad išlaikytų aukštesnę poziciją. Vergas negali paklusti ponui savanoriškai.

Šiandienos politikoje tokių pavyzdžių rasti sunku. Turbūt ryškiausias artimiausias įvykis, susijęs su nužmoginimu, žmonijos atmintyje yra holokaustas. Tai buvo didelio masto žudynės, kurioms nereikėjo nei išsilavinimo, nei tikėjimo. Žydai buvo dehumanizuoti, nes „socialiniu-psichologiniu lygmeniu dehumanizacija vaizduojama kaip kognityvinis moralinio ir emocinio atsiribojimo mechanizmas, sukuriantis labai reikalingą atitrūkimą, leidžiantį kaltininkams ištvirti žudymo patirtį“²¹. Taigi genocidui reikalinga legitimacija, kurią pateisina nužmoginimas, tokiu atveju penktas Dievo įsakymas „Nežudyk“ negalioja. Hannah Arendt teigimu, nužmoginant svarbu ne tik panaikinti juridinį asmenį, bet ir mo-

20 Koselleck, 195.

21 Johannes Lang, „Explaining genocide: Hannah Arendt and the social-scientific concept of dehumanization“, *The Anthem Companion to Hannah Arendt*, 187 (2017), 183.

ralinę asmenybę, o asmenybės sunaikinimas prilygsta pagrindinės žmogiškosios sąlygos, t. y. egzistencijos, sunaikinimui²². Mūsų dienomis taip pat vyksta genocidai, pavyzdžiui, genocidas Ruandoje, Srebrenicos žudynės.

Apibendrinant visą antrą skyrį, galima patvirtinti, kad Kosellecko universalios koncepcinės poros atitinka šių dienų politinių sąvokų opozicijų struktūras. Ryškus pirmas lygmuo, kuris atsispindi praktikoje, nes pretenduoja į kultūrinį pranašumą, turi konkrečią erdvę. Antras yra „skystesnis“, nes neturi aiškiai apibrėžtų ribų, gali vykti konkrečios visuomenės viduje, gali sujungti daug visuomenių. Be to, pirmas lygmuo istoriškai išlaiko panašius socialinius ir politinius subjektus, o antras lygmuo transformuojasi, nes ilgainiui kinta. Trečia skirtis yra abstrakčiausia, bet įmanoma; ji gali pasireikšti konkrečioje teritorijoje ir turi turėti galios pranašumo ypatybę, ji ir panaikina prieš tai dvi poras, bet ir pretenduoja į absoliutumą.

IŠVADOS

Summa summarum darbo tikslas buvo pasiektas – Reinharto Kosellecko siūlytos trijų lygmenų politinių ir socialinių sąvokų asimetrinės poros pritaikomos analizuojant šių dienų politines aktualijas. Reikia pažymėti, kad grynų teorinių apraiškų realybėje rasti gana sudėtinga, nes kai kurios lygmenų savybės sutampa. Pavyzdžiui, binarinei opozicijai „graikas / barbaras“ svarbi yra erdvės dimensija, tačiau visiškai atsiriboti nuo laiko dimensijos yra neįmanoma, nes šioje skytyje irgi pasireiškia pažangos idėjos. O poroje „krikščionis / pagonis“ nėra svarbus civilizuotumo dėmuo, nes kiekvienos kultūrinės aplinkos individas gali būti kurio nors „tikėjimo“ sekė-

22 Lang, *Explaining genocide*, 185–186.

jas, tačiau jau „tikrojo tikėjimo“ konceptas laiko savyje aukštesnį statusą. Paskutinė pora suabsoliutina pretenzijas į žmogaus prigimtį, ji pasireiškia dehumanizuojant žmogų, o kitu atveju yra neįmanoma. Nors jai svarbi kiekybė, bet vis dėlto svarbesnė lieka individo kokybė – ar jis pajėgus tapti antžmogiu, ar ne.

Matome, kad kaskart didėjant lygmeniui, jis tartum įtraukia į save prieš tai buvusį, galima sakyti, kad veikia hegeliškos trinarės sistemos principu: turi tezė (sąvoką), randasi antitezė (kontrsąvoka), įvyksta sintezė, kuri tampa nauja teze ir procesas kartojasi iš naujo. Kad būtų aiškiau, kuris kriterijų elementas visgi yra reikšmingesnis, pateikiu sudarytą lentelę. Taigi Kosellecko skirstymas gali padėti analizuoti ir įvertinti socialiai ir politiškai įtemptas situacijas.

Kriterijai Lygmenys	Kiekybė / kokybė	Erdvė / laikas	Civilizacija / gamtiškumas	Savybė
Graikas / barbaras	kiekybė	erdvė	svarbu	išsilavinimas
Krikščionis / pagonis	kokybė	laikas	nesvarbu	tikėjimas
Antžmogis / pusžmogis	kokybė	erdvė	svarbu	galia

Tarpiniai patikrinimai – norėta gero, o išėjo kaip visada?

*Aleksandras Andrejevas, Gabija Januškaitė,
Ugnė Lastauskaitė*

Dėstytojos Vaidos Pukinaitės komentaras:

Darbe atkreiptas skaitytojo dėmesys į tarpinių patikrinimų temos aktualumą akcentuojant, jog ši viešoji politika sulaukė ne tik mokytojų bei mokinių nepasitenkinimo, bet ir didelio žiniasklaidos dėmesio. Siekdamį rašto darbo tikslo – įvertinti šios politikos sėkmes ir (ar) nesėkmes bei tarpinių patikrinimų įvedimą platesniame XVIII Vyriausybės programos tikslų kontekste, – Aleksandras, Gabija ir Ugnė rašto darbe pritaikė McConnell viešosios politikos (ne)sėkmės dimensijas, kūrybiškai, pasinaudoję teorine prieiga apibrėžė ir operacionalizavo priklausomą bei nepriklausomus kintamuosius (McConnell teorinė analizės prieiga vis dar gana retai studentų naudojama viešosioms programoms analizuoti). Originalumo ir išsamumo šiam rašto darbui suteikia ir autorių pasirinkti metodologiniai sprendimai: štai empiriniam tyrimui yra panaudota ne tik antrinių, bet ir pirminių (kokybinis pusiau struktūruotas interviu) šaltinių analizė. Gautas rašto darbo išvados, jog „tarpinių patikrinimų nesėkme laikyti negalima, tiesa, esama tam tikrų skirtumų tarp trijų dimensijų – proceso dimensija įvertinta kaip sėkmė, programos ir politinėje dimensijose pastebima mažiau sėkmės aspektų: taip patvirtinama teorinė prielaida, kad, vertinant viešąją politiką, skirtingas dimensijas reikalinga vertinti atskirai“, – prisideda prie McConnell teorinio modelio praktinio pritaikymo. Galime matyti, jog iš tiesų, sėkmės tipų yra visokių, nors, po įvairiausių politinių (ir ne tik) skandalų, atrodytų, kad politika yra (arba staiga „tapo“) visiškai nesėkmė.

ĮVADAS

2022 m., pagal Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (toliau – EBPO) rengiamą gerovės indeksą, Lietuvos švietimas įvertintas 7,7 balo¹. Nors indeksas rodo neblogą Lietuvos švietimo padėtį (minėtame indekse Lietuva užima tryliką poziciją tarp 41 valstybės). XVIII Vyriausybės programoje indikuojama „blogėjanti švietimo padėtis Lietuvoje“²; minimos geografinė ir socialinė atskirtis, vieni žemiausių tarp EBPO šalių Lietuvos mokinių pasiekimai (2022 m. duomenimis, pagal Tarptautinio moksleivių vertinimo programos (PISA, angl. *Programme for International Student Assessment*) įverčius Lietuva yra 30-oje pozicijoje tarp 81 valstybės³). Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos parengtame švietimo plėtros programos pagrindime 2021–2030 m. laikotarpiui viena pagrindinių problemų nurodomi šiuolaikinio ugdymo ir jų pasiekimų bei pažangos vertinimo trūkumai⁴. Atsižvelgiant į šiuos iššūkius, imtasi švietimo sistemos reformų, kurios ne vienos vyriausybės pristatytos kaip prioritetas. Įvairias švietimo sritis palietę pasikeitimai (ypač nuo 2023–2024 m.) sulaukė ne tik politinių partijų, bet ir plataus mokiinių, mokytojų, mokyklų bendruomenių ir visuomenės pasipriešini-

- 1 Organisation for Economic Co-operation and Development, „Education“, OECD Better Life Index, žiūrėta 2024 m. balandžio 5 d., <https://www.oecd-betterlifeindex.org/topics/education/>.
- 2 Lietuvos Respublikos Seimas, „Nutarimas dėl aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“, E-Seimas, Vilnius, 2020, žiūrėta 2024 m. balandžio 5 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/973c87403bc311eb8c97e01ffe050e1c?positionInSearchResults=3&searchModelUUID=bff608bb-6779-43c4-a449-dd9f8c8ad92c>.
- 3 Data Pandas, „PISA Scores By Country“, Data Pandas, žiūrėta 2024 m. balandžio 5 d., <https://www.datapandas.org/ranking/pisa-scores-by-country>.
- 4 Lietuvos Respublikos Vyriausybė, „Nutarimas dėl 2021–2030 m. plėtros programos valdytojos Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos švietimo plėtros programos patvirtinimo“, E-Seimas, Vilnius, 2021, 2, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/bb746f03565d11ec86bdcd6a6d573b32?jfwid=rivwzvpgv>.

mo ar pasipiktinimo. Bene daugiausiai nepasitenkinimo sukėlė tarpinių patikrinimų įvedimas⁵ (o ypač – įgyvendinimas)⁶, sulaukęs ne tik peticijų lavinos, bet ir protestų⁷. Tarpiniai patikrinimai sulaukė ne tik mokytojų bei mokinių nepasitenkinimo, bet ir didelio žinia-sklaidos dėmesio, o dėl tarpinių patikrinimų trūkumų atsistatydino švietimo, mokslo ir sporto ministras Gintautas Jakštas ir viceminist-ras Ramūnas Skaudžius⁸, taip pat iš pareigų pasitraukė Nacionalinės švietimo agentūros direktorė Rūta Krasauskienė⁹.

Rašto darbe sieksime giliau panagrinėti šį pastarųjų švietimo reformų aspektą – tarpinius mokinių pasiekimų patikrinimus 11-oje (3-čioje gimnazijos) klasėje. Tarpiniai patikrinimai – brandos eg-zamino dalis, kuri laikoma III gimnazijos klasėje ir turinti sudaryti 40 proc. galutinio atitinkamo egzamino vertinimo. Tarpinių patikri-nimų idėja pristatyta kaip „galimybė išskaidyti didžiulį mokymo-si krūvį baigiamajoje klasėje ir kaupti įvertinimą dalimis, mokytis nuosekliau, atsiskaityti palaipsniui, nenukeliant visko į vieną bran-

- 5 Goda Malinauskaitė, „Mokytojai ir tėvai nerimauja dėl švietimo reformos, o korepetitoriai raitojasi rankoves – itin išaugo norinčiųjų mokytis papildomai“, LRT, žiūrėta 2024 m. balandžio 5 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2084841/mokytojai-ir-tevai-nerimauja-del-svietimo-reformos-o-korepetitoriai-raitojasi-rankoves-itin-isaugo-norinciuju-mokytis-papildomai>.
- 6 Dalia Plikūnė, „Po pirmojo matematikos tarpinio patikrinimo vienuoliktokams – emocijų lavina“, DELFI, žiūrėta 2024 m. balandžio 5 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/po-pirmojo-matematikos-tarpinio-patikrinimo-vienuoliktokams-emociju-lavina-96108931>.
- 7 Martyna Pikelytė, „Prie ministerijos – keli šimtai moksleivių: protestuoja dėl tarpinių patikrinimų“, DELFI, žiūrėta 2024 m. balandžio 5 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/education/prie-ministerijos-keli-simtai-moksleiviu-protestuoja-del-tarpiniu-patikrinimu-96195435>.
- 8 Aida Murauskaitė, „Jakštas premjerei teikia atsistatydinimo pareiškimą, pareigas palieka viceministras Skaudžius“, LRT, žiūrėta 2024 m. birželio 6 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2245197/jakstas-premjerei-teikia-atsistatydinimo-pareiskima-pareigas-palieka-viceministras-skaudzius>.
- 9 Greta Zulonaitė, „Iš pareigų traukiasi Nacionalinės švietimo agentūros direktorė Rūta Krasauskienė“, Bernardinai.lt, <https://www.bernardinai.lt/is-pareigu-traukiasi-nacionalines-svietimo-agenturos-direktore-ruta-krasauskiene/>.

dos egzaminų sesijos mėnesį – per tarpinį patikrinimą nepavykus pasirodyti taip gerai, kaip tikėtasi, lieka galimybė pasistengti egzamino metu¹⁰.

Darbo tikslas – remiantis prof. Allano McConnellio prieiga¹¹, įvertinti šios politikos sėkmes ir (ar) nesėkmes bei tarpinių patikrinimų įvedimą platesniame XVIII Vyriausybės programos tikslų kontekste. Darbe keliame keletą pagrindinių uždavinių (klausimų):

1. Išanalizuoti politinio tarpinių patikrinimų priėmimo procesą, išsiaiškinti:
 - a. ar (kokių) būta sunkumų reformos priėmimo procese;
 - b. ar mažėjantis konsensusas dėl švietimo politikos galėjo lemti mažesnę reformų sėkmę.
2. Įvertinti sėkmes ir nesėkmes programos dimensijoje, išsiaiškinti:
 - a. ko siekta tarpiniais patikrinimais;
 - b. ar numatyti tikslai buvo pasiekti.
3. Įvertinti politines tarpinių patikrinimų pasekmes.
4. Apibendrinti, kurioje tarpinių patikrinimų reformos įgyvendinimo dimensijoje būta daugiausiai trikdžių sėkmingam reformos įgyvendinimui, o kurioje dimensijoje galima pastebėti sėkmių.

TEORINIS PAGRINDAS

Tyrime remiamasi Sidnėjaus universiteto profesoriaus Allano McConnellio prieiga. A. McConnellis, įtraukdamas tiek objek-

10 Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, „Atmintinė III kl. gimnazistams (-ėms)“, ŠMSM, 4, <https://smsm.lrv.lt/lt/naujienos-1/pranesimai-zinias-klaidai-1/atmintineje-aktuali-informacija-iii-kl-gimnazistams>.

11 Allan McConnell, „Policy Success, Policy Failure and Grey Areas In-Between“ *Journal of Public Policy*, 30(3) (2010), 345–362, <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-public-policy/article/policy-success-policy-failure-and-grey-areas-inbetween/57FC50487A2A9B02ED757C76857C5CBo>.

tyvias, tiek subjektyvias sėkmės dimensijas, pateikia tokį viešosios politikos sėkmės apibrėžimą: „Viešojoji politika yra sėkminga, jei jos šalininkai pasiekia užsibrėžtus tikslus, nesulaukia jokios reikšmingos kritikos ir (arba) parama viešajai politikai yra beveik visuotinė.“¹²

Svarbu pažymėti, kad trijose A. McConnellio išskiriamose srityse (dimensijose) sėkmė gali būti skirtinga – nesėkmė politinėje dimensijoje nebūtinai reiškia nesėkmę proceso ar programos srityse, ir atvirkščiai¹³. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad McConnellis atmeta griežtą sėkmės ir nesėkmės dichotomiją ir sėkmę pateikia kaip spektrą – sėkmė ir nesėkmė neišvengiamai susijusi viena su kita¹⁴, o tarp jų esama daug „pilkųjų zonų“. Joms identifikuoti išskiriamos kelios kategorijos: „sėkmė“ (angl. *Success*) (kai vyriausybė įgyvendina, ką užsibrėžusi, opozicijos beveik nėra, o parama beveik visuotinė – net kai įgyvendinimas vėluoja arba esama nedidelių klaidų, kurias galima ištaisyti, viešojoji politika gali būti priskirta prie šios kategorijos)¹⁵, „atspari sėkmė“ (angl. *Resilient Success*) (kai esama trūkumų ir pasipriešinimo, tačiau juos atsveria paramos lygis)¹⁶, „prieštaringa (kartais įvardijama kaip „konfliktinė“) sėkmė“ (angl. *Conflicted Success*) (kai tam tikrais aspektais viešosios politikos tikslai pasiekiami, bet ir padaromi reikšmingi pakeitimai)¹⁷, „nesaugi sėkmė“ (angl. *Precarious Success*) (kai pasiekiami nedidelių laimėjimų, bet nukrypstama nuo tikslų ir susiduriama su dideliu pasipriešinimu, o net įgyvendinus tikslus, kaštai tampa per dideli, o sėkmė – trumpalaikė)¹⁸ ir „nesėkmė“ (angl. *Fai-*

12 McConnell, *Policy Success, Policy Failure and Grey Areas In-Between*, 351.

13 *Ibidem*, 357.

14 *Ibidem*, 346.

15 *Ibidem*, 352–353.

16 *Ibidem*, 353.

17 *Ibidem*, 355.

18 *Ibidem*, 355.

lure) (kai nepasiekiamas užsibrėžtų tikslų, pasipriešinimas didelis ir (arba) paramos beveik nėra – didelės nesėkmės, tarp jų ir biurokratinės problemos, nusveria nedideles sėkmes)¹⁹.

Siekiant tiksliau įvertinti sėkmę, reikia nagrinėti tris – proceso, programos ir politikos – viešosios politikos sėkmės vertinimo dimensijas, kurias verta apžvelgti išsamiau.

1.1. Proceso dimensija

Nagrinėjant viešąją politiką, jos įgyvendinimą ir sėkmę, svarbu atkreipti dėmesį ir į viešosios politikos procesą. Valstybės institucija, norėdama įgyvendinti reformą, sukurti ar pakeisti jau esamus įstatymus ar jų aspektus, pirmiausia turi identifikuoti opią problemą, apsvarstyti galimas alternatyvas jai spręsti, pasikonsultuoti su interesų grupėmis ir tik tada priimti geriausią sprendimą²⁰.

Vis dėlto proceso sėkmė, kaip ir kitų A. McConnellio išskirtų dimensijų sėkmė, gali būti ir nevisiškai sėkminga. Arčiausiai „viesiškos“ sėkmės – „atsparios sėkmės“ kategorija, kai gali kilti mažų bei trumpalaikių legitimumo problemų, palaikymo koalicijoje gali kilti nesutarimų, pasiūlytas problemos sprendimas nėra pats inovatyviausias, o ir opozicijos pasipriešinimas yra didesnis, nei tikėtasi, tačiau parama projektui vis tiek yra didesnė²¹. Trečioji sėkmės kategorija, savitas vidurio taškas tarp sėkmės ir nesėkmės – „prieštarin-ga sėkmė“. Šiuo atveju proceso metu pasiektus tikslus ir priemones sunku išsaugoti, sprendimo būdai laikomi gana kontroversiškais, proceso legitimumas ilguoju laikotarpiu gali būti kvestionuojamas, koalicijoje pradeda formotis fragmentacija, o palaikymo ir opozi-

19 *Ibidem*, 356–357.

20 *Ibidem*, lentelė 352.

21 McConnell, *Policy Success, Policy Failure and Grey Areas In-Between*, lentelė 352.

cijos prieštaravimo procesui lygis yra panašus²². Arčiausiai nesėkmės esanti sėkmės kategorija – „nesaugi sėkmė“, kai vyriausybės procesui iškelti tikslai įgyvendinami minimaliai, jiems spręsti pasirinkti metodai nėra inovatyvūs, legitimumas beveik neegzistuoja, palaikymo koalicija yra nebeveiksminga, o opozicijos prieštaravimai gerokai didesni nei parama²³.

Visiškai priešinga sėkmei – proceso nesėkmė, kai iškelti tikslai nėra įgyvendinami, jiems trūksta bent minimalaus legitimumo, nepavyksta išsaugoti palaikymo koalicijos, įgyvendinimo būdai laikytini atgyvenusiais, o opozicijos paramos nėra²⁴.

Išskiriami penki proceso sėkmės kriterijai: (1) ar išsaugomi vyriausybės viešosios politikos tikslai ir instrumentai, (2) ar procesas legitimus, (3) ar sudaryta ir išlaikyta palaikymo koalicija, (4) ar siūlymai yra inovatyvūs, (5) ar opozicija ir visuomenė pritaria procesui²⁵.

1.2. Programos dimensija

Antroji A. McConellio išskiriama dimensija – viešosios politikos programa. Programose dažniausiai iškeliama aukščiausi norimi tikslai, tačiau iki galo juos pasiekti dažniausiai sudėtinga ar net neįmanoma. A. McConnellis skiria penkis programos sėkmės / nesėkmės vertinimus – visišką, atsparią, prieštaringą, nesaugią sėkmę ir nesėkmę²⁶. Visiška sėkmė pasiekama tada, kai viešosios politikos programa visiškai įgyvendinama, kelti tikslai pasiekiami, susiduriama tik su nereikšmingomis problemomis ir pakeitimais²⁷.

22 *Ibidem*, lentelė 352.

23 *Ibidem*, lentelė 352.

24 *Ibidem*, lentelė 352.

25 *Ibidem*, 352–353.

26 *Ibidem*, 354.

27 *Ibidem*, 353–354.

Atsparios sėkmės atveju susiduriama su ideologiniais skirtumais, tačiau pavyksta rasti sutarimą įgyvendinant programą²⁸. Prieštaringa sėkmė pasiekama, kai tik dalis tikslų įgyvendinama ir susiduriama su programos įgyvendinimo problemomis²⁹. Nesaugi sėkmė pastebima, kai pirminiai programoje nustatyti tikslai nėra pasiekiami, bet sprendimas priimamas ir įgyvendinamas (būtent todėl A. McConnellis šią kategoriją priskiria prie sėkmių, o ne nesėkmės kategorijos)³⁰. Galiausiai, skiriama nesėkmės kategorija – toks įvertinimas priskirtinas tada, kai vyriausybė nesugeba įgyvendinti programos arba tikslai nėra visiškai pasiekiami, taip pat susiduriama su dideliu opozicijos pasipriešinimu³¹.

McConnellis sėkmę ir nesėkmę programos dimensijoje vertina pagal penkis kriterijus: (1) įgyvendinimo atitikties keltiems tikslams; (2) norimų rezultatų pasiekimo; (3) naudos tikslinei grupei sukūrimo; (4) atitikties viešosios politikos srities kriterijams; (5) pasipriešinimo viešosios politikos tikslams, vertybėms ir priemonėms lygio.

1.3. Politikos dimensija

A. McConnellis pažymi, kad, norint visiškai suvokti daugialypį viešosios politikos pobūdį, būtina suprasti, kad viešosios politikos programos turi politinių padarinių³². Tad išskiriama trečioji – politinės sėkmės – dimensija dėl savo svarbos politiniams elitams neretai įvardijama „Šventuoju Graliu“: politiškai sėkmingai įgyvendinta viešoji politika lemia ne tik reputaciją, bet ir tolesnes rinkimų perspektyvas, taip pat, sudarius įspūdį, kad problema sprendžiama, politinė sėkmė leidžia marginalizuoti kritikus ir kontroliuoti politikos

28 *Ibidem*, 354–355.

29 *Ibidem*, 354–355.

30 McConnell, *Policy Success, Policy Failure and Grey Areas In-Between*, 354–355.

31 *Ibidem*, 354, 357.

32 *Ibidem*, 350.

darbotvarkę³³. Vienas iš pagrindinių politinės sėkmės kriterijų – ir tai, ar viešoji politika atitinka platesnes vyriausybės (valdančiosios daugumos) vertybes ir padeda jas įgyvendinti³⁴.

A. McConnellis pabrėžia, kad kartais politikams ir viešosios politikos formuotojams tenka sutikti su kompromisiniu rezultatu: nepavykus susitarti, keliama tikslai gali būti sužlugdyti³⁵. Taigi, kaip ir dėl pirmųjų dviejų sričių, vertinant politinę viešosios politikos sėkmę, skiriamos kelios tarpinės kategorijos. Pirmoji, artimiausia sėkmei – atsparios sėkmės kategorija: jai viešoji politika priskiriama tada, kai parama viešajai politikai nusveria opoziciją³⁶. Antroji, prieštaringos sėkmės kategorija, dažnai lydimą esminių prieštaravimų – tai iš esmės rodo konkuruojančias vertybės ir lemia, kad vyriausybė iš dalies turi atsitraukti nuo savo tikslų, nors iš dalies jie pasiekiami³⁷. Trečioji, nesaugios sėkmės kategorija, „balansuoja ant nesėkmės ribos“: politinė nauda iš tokios viešosios politikos gali būti tik tai, kad išvengiama nesėkmės pripažinimo³⁸. Galiausiai, kitoje sėkmės spektro pusėje esama nesėkmės – užsibrėžtų tikslų nepasiekiamo, o didelės nesėkmės nustelbia mažas pergales³⁹.

Taigi, sėkmės ir nesėkmės spektras politinėje dimensijoje vertinamas remiantis keturiais kriterijais: (1) įtaka rinkimų perspektyvoms ir politinei reputacijai; (2) galimybėmis kontroliuoti viešosios politikos darbotvarkę ir valdyti šalį; (3) platesnių vyriausybės vertybių ir krypties įgyvendinimu; (4) opozicijos vyriausybės politinei naudai ir prieštaravimų buvimu⁴⁰.

33 *Ibidem*, 353.

34 *Ibidem*, 353.

35 *Ibidem*, 355.

36 *Ibidem*, 353.

37 *Ibidem*, 355.

38 *Ibidem*, 356.

39 *Ibidem*, lentelė 356.

40 *Ibidem*, lentelė 356.

2. METODOLOGIJA

Tyrime, remdamiesi A. McConnellio išskirtais kiekvienos dimensijos sėkmės / nesėkmės kriterijais, įvertinsime tarpinių patikrinimų įgyvendinimą. Empirinėje dalyje remsimės šiais duomenimis:

1. Tarpinių patikrinimų įgyvendintojų, mokinių, mokytojų, švietimo ekspertų straipsniais ir komentarais žiniasklaidos priemonėse (pirmiausia didžiuosiuose naujienų portaluose – LRT, „Delfi“ ir kituose);
2. 2024 m. gegužės 28 d. atlikto kokybinio interviu (laikantis VU TSPMI nuostatuose numatytų tyrimų etikos reikalavimų⁴¹ ir remiantis Asmens duomenų tvarkymo mokslinio tyrimo tikslais Vilniaus universiteto taisyklėmis⁴²) su buvusiu švietimo, mokslo ir sporto viceministru Ramūnu Skaudžiumi⁴³ duomenimis;
3. Vertindami tikslų pasiekimą remsimės XVIII Vyriausybės programa ir ją papildančiais dokumentais.

3. EMPIRINĖ ANALIZĖ

Tarpinių patikrinimų įgyvendinimą atskirai įvertinsime pagal tris – proceso, programos ir politikos – dimensijas.

41 Vilniaus universitetas. Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas, „Rašto darbų metodiniai nurodymai. Tyrimo etika“, VU TSPMI, <https://www.tspmi.vu.lt/rasto-darbu-metodiniai-nurodymai/>.

42 Vilniaus universitetas, „Asmens duomenų tvarkymo mokslinio tyrimo tikslais Vilniaus universitete taisyklės“, VU, <https://www.vu.lt/teises-aktai>.

43 Interviu metu surinkti duomenys, gavus informanto sutikimą, nuasmeninti nebuvo.

3.1. Proceso dimensijos analizė

A. McConnellis savo teorijoje proceso sėkmei įvertinti pasitelkia penkis kintamuosius: tikslų įgyvendinimą, proceso legitimumą, palaikymo koalicijos sudarymą ir išlaikymą, inovatyvumą bei opozicijos kritikos nebuvimą.

Analizuojant Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos (toliau – ŠMSM) iškeltus tarpinių patikrinimų tikslus bei įgyvendinimo būdus, pirmiausia svarbu pažymėti, kad, nors ir apie planuojamus patikrinimus skelbta dar 2021 m.⁴⁴, atnaujintos programos bei patys tarpiniai patikrinimai turėjo prasidėti tik po dvejų metų – 2023–2024 m. m.⁴⁵. Pastebėjus tarpinių patikrinimų įgyvendinimo problemas, imtasi priemonių, nukrypstančių nuo pirminių tikslų – pavyzdžiui, šių metų tarpiniai patikrinimai iš pradžių paskelbti bandomaisiais⁴⁶, o 2024 m. birželio 6 d. paskelbta, kad atsisakoma tarpinių patikrinimų pavadinimo ir jie pervadinami brandos egzamino pirma dalimi⁴⁷. Todėl šią proceso kategoriją galime laikyti „prieštaringa sėkme“.

44 Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija, „Siūlo pertvarką: privalomi žinių patikrinimai 4, 8, 10 klasėse, brandos įvertinime egzaminų rezultatai sudarytų 60 proc.“, LRT, žiūrėta 2024 m. birželio 6 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1564023/siulo-pertvarka-privalomi-ziniu-patikrinimai-4-8-10-klasese-brandos-ivertinime-egzaminu-rezultatai-sudarytu-60-proc>.

45 Aida Murauskaitė, „LRT trumpai. Kokie pokyčiai švietimo laukia 2023-iaisiais? Nuo naujų ugdymo programų – iki elektroninių atestatų“, LRT, žiūrėta 2024 m. birželio 6 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1855912/lrt-trumpai-kokie-pokyciai-svietimo-laukia-2023-iaisiais-nuo-nauju-ugdymo-programu-iki-elektroniniu-atestatu>.

46 Aida Murauskaitė, „Daug aistrų sukėlę tarpiniai patikrinimai skelbiami bandomaisiais – rezultatus įskaičiuos tik jei vienuoliktokas panorės“, LRT, žiūrėta 2024 m. birželio 7 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2245497/daug-astru-sukele-tarpiniai-patikrinimai-skelbiami-bandomaisiais-rezultatus-iskaiciuos-tik-jei-vienuoliktokas-panores>.

47 Vidmantas Venckūnas, „ŠMSM: brandos egzaminai bus skaidomi į dvi dalis, išimtis – dabartiniais vienuoliktokams“, Bernardinai.lt, žiūrėta 2024 m. birželio 7 d., <https://www.bernardinai.lt/smsm-brandos-egzaminai-bus-skaidomi-i-dvi-dalis-isimtis-dabartiniais-vienuoliktokams/>.

Nagrinėjant proceso legitimumą ir žiniasklaidoje vyrausią diskursą, nepastebima sprendimų legitimumo kvestionavimo iš opozicinių partijų ar kitų visuomenės grupių. Interviu metu buvęs ŠMSM viceministras Skaudžius atskleidė, kad tarpinių patikrinimų idėja kilo už ugdymo programų atnaujinimą atsakingoje darbo grupėje⁴⁸, be kita ko, sprendimas įvesti tarpinius patikrinimus patvirtintas ne tik ŠMSM, LR Vyriausybės, bet ir LR Seimo. Tarpiniai patikrinimai ilgą laiką nesulaukė didelės visuomenės ar politikų kritikos, todėl proceso legitimumo aspektas laikytinas „sėkme“.

Trečias svarbus proceso sėkmės rodiklis – palaikymo koalicija. Seimo posėdžio metu už švietimo reformą bei vienuoliktų tarpinių patikrinimų patvirtinimą balsavo 103 Seimo nariai, prieš balsavo 5, o susilaikė 18 parlamentarų⁴⁹. Nagrinėjant reformos dalį palaikiusių parlamentarų frakcijas pastebima, kad beveik visų parlamentų grupių atstovai, išskyrus mišrią Seimo narių grupę, balsavo už pakeitimus⁵⁰, taigi palaikymo koalicijos kategorija vertintina kaip „sėkmė“.

Tarpinių patikrinimų inovatyvumą Lietuvos kontekste paneigti sunku. Tokios pagrindinio ar vidurinio ugdymo atsiskaitymo formos dar nėra buvę, tačiau galima teigti, kad jų idėja panaši į universitetinių dalykų atsiskaitymus, kurių metu į galutinį kurso balą (tarpinių patikrinimų atveju – brandos egzamino balą), įskaičiuojamas aktyvumas ir semestro metu atliktos užduotys ir (arba) vidurio semestro testo / kolokviumų rezultatai (šiuo atveju tai galėtume prilyginti tarpiniams patikrinimams). Be kita ko, tarpinių patikrinimų esama

48 „Buvo suburta darbo grupė <...>, įvairiapusė grupė, ir būtent toje grupėje ir kilo mintis ir idėja <...> įvesti tarpinius patikrinimus“ – interviu su buvusiu Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos viceministru Ramūnu Skaudžiumi.

49 Lietuvos Respublikos Seimas, „Seimo narių balsavimo rezultatai“, LRS, žiūrėta 2024 m. birželio 6 d., https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=37067&p_bals_id=-48329.

50 *Ibidem*. Seimo narių pasisakymus galima rasti: Lietuvos Respublikos Seimo rytinio posėdžio Nr. 239 stenograma, šio klausimo svarstymo pradžia – 11.00 val., žiūrėta 2024 m. birželio 6 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/b7cacc90822711edbdcebd68a7a0df7e>.

kitose šalyse – buvusios Nacionalinės švietimo agentūros (toliau – NŠA) vadovės teigimu, tokia sistema taikoma Prancūzijoje, Danijoje, Slovėnijoje⁵¹, o pirminis Lietuvos pasirinktas modelis, kai tarpiniai patikrinimai, norint laikyti brandos egzaminą yra privalomi, panašus į Suomijos taikomą modelį⁵². Taigi, nors tarpiniai patikrinimai įvesti remiantis kitų šalių patirtimi, Lietuvos vidurinio ugdymo kontekste jie laikytini inovatyviais, todėl ši viešosios politikos proceso kategorija vertintina kaip „atspari sėkmė“.

Penktasis proceso sėkmės rodiklis – opozicijos ir visuomenės palaikymas. R. Skaudžiaus teigimu, tarpinių patikrinimų idėja kilo suburtoje darbo grupėje, todėl galime daryti prielaidą, jog suinteresuotos švietimo bendruomenių grupės palaikė šią iniciatyvą. Opozicijos palaikymas taip pat buvo gana ryškus (tą rodo ir balsavimas pateikiant įstatymo projektą⁵³), todėl galima teigti, jog opozicinės partijos neprieštaravo šiai vyriausybės reformos daliai. Reikia pažymėti, kad ir buvęs viceministras interviu metu kalbėjo apie praėjusios vyriausybės ir tuometinio švietimo ministro norą atnaujinti ugdymo programas, tačiau, jo nuomone, tuo laikotarpiu pritrūko ryžto⁵⁴. Taigi, ši kategorija vertintina kaip „sėkmė“.

Apibendrinant galima teigti, kad proceso dimensija įgyvendinant vienuoliktokų tarpinius patikrinimus buvo sėkminga – tik viena proceso dimensijos kategorija gali būti įvertinta kaip „atspari sėkmė“. Nors, stebėdami šiuo metu žiniasklaidoje vyraujančią diskursą, galėtume teigti, kad konsensuso tarp partijų dėl patikrinimų

51 LNK, Delfi, „Vienuoliktokams – privalomi patikrinimai, kurie lems egzaminų rezultatus: nerimas kamuoja ne tik mokinius“, Delfi, žiūrėta 2024 m. birželio 6 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vienuoliktokams-privalomi-patikrinimai-kurie-lems-egzaminu-rezultatus-nerimas-kamuoja-ne-tik-mokinius-95747805>.

52 *Ibidem*.

53 LRS, *Seimo narių balsavimo rezultatai*.

54 Interviu su buvusiu švietimo, mokslo ir sporto ministerijos viceministru Ramūnu Skaudžiumi.

nėra, ar kad tikslai nebuvo įgyvendinti, tačiau proceso dimensijos analizė verčia daryti priešingas šiems teiginiams išvadas.

3.2. Programos dimensijos analizė

Viešojoje erdvėje ne pirmus metus girdima apie prastą ugdymo kokybę švietimo sistemoje ir prastus mokinių pasiekimus brandos egzaminų sesijos metu. Valdančiosios Tėvynės sąjungos – Lietuvos krikščionių demokratų (TS-LKD) ir kitų, tiek valdančiųjų, tiek opozicinių partijų oficiali retorika sutampa su viešuoju diskursu: kalbama apie būtinybę švietime ugdyti kompetencijas, tarp jų – ir pilietiškumą⁵⁵. XVIII vyriausybės programoje taip pat minima prastėjanti švietimo kokybė, ekonominė ir socialinė nelygybė, atskirtis tarp regionų ir didžiųjų miestų⁵⁶.

Siekiant įvertinti programos įgyvendinimo sėkmę, A. McConnellis skiria tris kategorijas, iš esmės susijusias su keltų tikslų ir norimų rezultatų pasiekimu. Šias tris kategorijas – įgyvendinimo atitikimą keltiems tikslams, norimų rezultatų pasiekimą ir atitiktį viešosios politikos srities kriterijams – dėl kriterijų panašumo vertinsime kartu.

Pagrindinis tikslas, kurį Vyriausybė formulavo atnaujintoms ugdymo programoms (kurių dalis ir yra tarpiniai patikrinimai) – pagerinti ugdymosi rezultatus ir sumažinti jų atotrūkį⁵⁷. Šio tikslo

55 Liberalų Sąjūdis, „Švietimas ir mokslas – valstybės ateitis“, Liberalų Sąjūdis, žiūrėta 2024 m. birželio 6 d., <https://liberalai.lt/programa/svietimas/>; Tėvynės sąjunga – Lietuvos krikščionys demokratai, „TS-LKD Programa“, TS-LKD, 6, žiūrėta 2024 m. birželio 6 d., <https://tsajunga.lt/docs/ts-lkd-rinkimu-programa-2020-m/attachment/ts-lkd-rinkimu-programa/>; Lietuvos socialdemokratų partija, „LSDP rinkimų į LR Seimą 2020 m. programa“, LSDP, 6-7, žiūrėta 2024 m. birželio 6 d., <https://www.lsdp.lt/wp-content/uploads/2021/02/Programa-2020-atnaujinta-final.pdf>.

56 Lietuvos Respublikos Seimas, *Nutarimas dėl aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės*.

57 Lietuvos Respublikos Vyriausybė, *Nutarimas dėl 2021–2030 m. plėtros*.

įgyvendinimą visiškai įvertinti bus galima tik 2025 m. vasarą, kai šių metų vienuoliktokai laikys brandos egzaminus. Tačiau tarpinių patikrinimų rezultatus jau galima vertinti (keltas tikslas ne tik gerinti rezultatus, bet ir mažinti atotrūkį tarp mokinių). Įvertinti pasirinkime du – lietuvių kalbos ir literatūros tarpinių patikrinimų atvejus. Lietuvių kalbos ir literatūros išplėstinio kurso (A) patikrinime⁵⁸ maksimalų taškų skaičių surinko kiek daugiau nei 13,5 %⁵⁹ moksleivių, o šio patikrinimo rezultatų vidurkis 75,5 %⁶⁰ nuo maksimalaus taškų skaičiaus⁶¹. Tad galima teigti, jog geresnių rezultatų pavyko pasiekti – pasiekimų vidurkis aukštas, o mokinių, surinkusių didžiausią įmanomą taškų skaičių, dalis taip pat nemaža. Kiek kitokie – lietuvių kalbos ir literatūros bendrojo kurso (B) tarpinio patikrinimo rezultatai⁶²: tik 1,85 % moksleivių surinko maksimalų taškų kiekį, o šio patikrinimo vidurkis – 54,5 %⁶³ nuo maksimalaus taškų skaičiaus⁶⁴. Lyginant su 2023 metų brandos egzaminų rezultatais, tarpinių patikrinimų rezultatai yra geresni. Praėjusiais metais lietuvių kalbos ir literatūros valstybiniame brandos egzamine aukščiausią įvertį gavo 2,2 % kandidatų⁶⁵, o egzamino rezultatų vidurkis – 56,3 % nuo maksimalaus taškų skaičiaus⁶⁶. Vis dėlto bendrojo kurso rezultatai gerokai prastesni nei išplėstinio kurso

58 Tarpiniame patikrinime dalyvavo 16 814 vienuoliktokų.

59 Tikslus skaičius – 2 300 moksleivių.

60 T. y. 15,1 iš 20 taškų.

61 Nacionalinė švietimo agentūra, „Patvirtinti visų tarpinių patikrinimų rezultatai“, Nacionalinė švietimo agentūra, žiūrėta 2024 m. birželio 6 d., <https://www.nsa.smm.lt/2024/05/21/patvirtinti-visu-tarpiniu-patikrinimu-rezultatai/>.

62 Šiame patikrinime dalyvavo 7 349 mokiniai.

63 T. y. 10,9 iš 20 taškų.

64 Nacionalinė švietimo agentūra, *Patvirtinti visų tarpinių patikrinimų rezultatai*.

65 342 kandidatai iš 16 948 dalyvavusių.

66 Nacionalinė švietimo agentūra, „Abiturientai gali sužinoti pirmųjų šių brandos egzaminų rezultatus“, Nacionalinė švietimo agentūra, žiūrėta 2024 m. birželio 6 d., <https://www.nsa.smm.lt/2023/07/11/abiturientai-gali-suzinoti-pirmuju-sesiu-brandos-egzaminu-rezultatus/>.

rezultatai, kurie, savo ruožtu, beveik penktadaliu geresni nei 2023 metų brandos egzaminų rezultatai.

Matematikos tarpinių patikrinimų įvertinimai taip pat prieštaringi. Išplėstinio kurso tarpinio patikrinimo⁶⁷ įverčio vidurkis siekia 10,6 iš 20 taškų⁶⁸. Lyginant 2023 metų matematikos brandos egzaminų surinktų taškų vidurkį⁶⁹ – kiek mažiau nei 40 % nuo maksimalaus taškų skaičiaus⁷⁰ – ir šių metų tarpinių patikrinimų vidurkį⁷¹ – 53 % maksimalaus taškų skaičiaus, galima teigti, kad tikslas pagerinti ugdymo rezultatus pasiektas. Vis dėlto NŠA nepateikė duomenų, kiek mokinių gavo aukščiausių įvertinimų, taip pat neskelbiama, kiek mokinių tarpinio patikrinimo neišlaikė. Taigi, turint tik dalį, t. y. tik pačių tarpinių patikrinimų duomenis, šią kategoriją vertinti sudėtinga. Tačiau jau dabar matoma, kad tiek lietuvių kalbos ir literatūros, tiek matematikos tarpinių patikrinimų rezultatai geresni už 2023 metų brandos egzaminų rezultatus, nors ir esama prastesnių bendrojo kurso lietuvių kalbos ir literatūros rezultatų. Tad šią programos kategoriją galima vertinti kaip „atsparią sėkmę“.

Vertinant programos sėkmę, ne mažiau svarbu įvertinti ir jos poveikį tikslinei grupei. Tarpinių patikrinimų pagrindinė tikslinė grupė – baigiamųjų klasių mokiniai (šiais metais esantys vienuoliktoje klasėje). Pagrindine siekiama tarpinių patikrinimų nauda įvardijamas „didžiulio mokymosi krūvio baigiamojoje klasėje“ sumažinimas, galimybė „mokyti nuosekliau, atsiskaityti palaipsniui“⁷²,

67 Išplėstinio kurso tarpiniame patikrinime dalyvavo 13 332 mokiniai.

68 Nacionalinė švietimo agentūra, „Skelbiami matematikos ir geografijos tarpinių patikrinimų patvirtinti rezultatai“, Nacionalinė švietimo agentūra, žiūrėta 2024 m. birželio 6 d., <https://www.nsa.smm.lt/2024/04/09/skelbiami-matematikos-ir-geografijos-tarpiniu-patikrinimu-patvirtinti-rezultatai/>.

69 Nacionalinė švietimo agentūra, *Abiturientai gali sužinoti pirmųjų šešių brandos egzaminų rezultatus*.

70 T. y. 23,9 iš 60 galimų taškų.

71 Kiek mažiau nei ketvirtadalis surinko 15 taškų, o bendras vidurkis 10,6.

72 ŠMSM, *Atmintinė III kl. gimnazistams (-ėms)*.

taip pat – mokinių motyvacijos kėlimas⁷³. Šiuos tikslus tinkamai įvertinti bus galima tik po 2025 m. brandos sesijos, tačiau, buvusio švietimo viceministro teigimu, nauda dabartiniais vienuoliktokams jau pastebima⁷⁴. Kita vertus, pastebima, kad, nors kai kuriems mokiniams stresas sumažėjo, daliai „padidėjo stresas gal dešimtgu-bai“. Tokios nuomonės yra ir pati tikslinė grupė – sulaukta peticijų, protestų⁷⁵, o viešojoje erdvėje vienuoliktokai tarpinius patikrinimus vadina eksperimentu, teigia esantys „pavargę“⁷⁶, panašią nuomonę reiškia ir švietimo ekspertai⁷⁷. Taigi, nedidelė nauda gerokai nusveriamą tikslinės grupės patirtos žalos, kurią lydi gausios mokinių istorijos apie „nesąžiningumą“, tad ši programos kategorija vertintina kaip „nesaugi sėkmė“.

Galiausiai, norint įvertinti programos sėkmę, reikėtų vertinti ne tik tikslų įgyvendinimą, bet ir opoziciją programos tikslams ir vertybėms. Kaip minėta, už švietimo reformą ir tarpinius patikrinimus balsavo 103 parlamentarai⁷⁸. Opozicija tarpinių patikrinimų programai oponuoti pradėjo tik tada, kai visuomenėje kito pasipiktinimas patikrinimų įgyvendinimu. Vis dėlto, kadangi pradiniu

73 Interviu su buvusiu Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos viceministru Ramūnu Skaudžiumi.

74 Viceministro teigimu, „Mokymasis tapo netgi nuoseklesnis“, „sumotyvavo mokinius“, o objektyvaus įvertinimo turėjimas mokiniams „įneša ramybės“, interviu su buvusiu Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos viceministru Ramūnu Skaudžiumi.

75 Martyna Pikelytė, „Prie ministerijos – keli šimtai moksleivių: protestuoja dėl tarpinių patikrinimų“, DELFI, žiūrėta 2024 m. balandžio 5 d., <https://www.delfi.lt/news/daily/education/prie-ministerijos-keli-simtai-moksleiviu-protestuoja-del-tarpiniu-patikrinimu-96195435>.

76 Vakarės Vingilis, „Tarpiniais patikrinimais nusivylęs vienuoliktokas G. Pocius: šis ilgai besitęsiantis spektaklis tapo itin opia Lietuvos problema“, Bernardinai.lt, žiūrėta 2024 m. balandžio 6 d., <https://www.bernardinai.lt/tarpiniais-patikrinimais-nusivyles-vienioliktokas-g-pocius-sis-ilgai-besitesiantis-spektaklis-tapo-itin-opia-lietuvos-problema/>.

77 Vingilis, G. *Sarafinas apie tarpinius patikrinimus*.

78 LRS, *Seimo narių balsavimo rezultatai*.

lygmeniu tiek reformos, tiek tarpinių patikrinimų tikslai, vertybės ir būdai nesulaukė beveik jokio pasipriešinimo, ši kategorija vertintina kaip programos sėkmė.

Apibendrinant reikia pažymėti, kad programą galima vertinti kaip sėkmingą – politinės opozicijos pasipriešinimo programai nebūta, o tarpiniais patikrinimais pasiekta norimų rezultatų ir tikslų – pagerinti ugdymosi rezultatus ir sumažinti jų atotrūkį, tačiau lietuvių kalbos ir literatūros bendrojo kurso (B) rezultatai – prasti ir atotrūkis tarp išplėstinio kurso ir bendrojo kurso yra didelis. Tad programos sėkmę galima vertinti kaip atsparią sėkmę – išskelti tikslai pasiekti, nors ir būta korekcijų.

3.3. Politikos dimensijos analizė

Iš pirmo žvilgsnio, politinėje dimensijoje tarpinių patikrinimų įgyvendinimas patyrė nesėkmę – iliustratyvu vien tai, kad iš pareigų tiesiogiai dėl netinkamo patikrinimų įgyvendinimo pasitraukė švietimo ministras Gintautas Jakštas ir už bendrąjį ugdymą (taigi ir tarpinius patikrinimus) atsakingas viceministras Ramūnas Skaudžius. Vis dėlto politinės sėkmės vertinimas apima ir kitus kriterijus.

Pirmiausia, svarbu įvertinti viešosios politikos įtaką vyriausybės ir jos lyderių rinkiminėms perspektyvoms ir politinei reputacijai. Tarpinių patikrinimų atveju rinkimines perspektyvas įvertinti sudėtinga – dar neįvykus 2024 m. LR Seimo rinkimams, tvirtų išvadų daryti negalime. Kita vertus, žvelgiant į dabartinį diskursą apie būsimus rinkimus, tarpinių patikrinimų tema taip stipriai nedominuoja⁷⁹, daugiau disonanso kelia kitas švietimo reformos aspektas – gyvenimo įgūdžių ugdymo programos. Vis dėlto reputacinės

79 Daugiau disonanso kelia kitas švietimo reformos aspektas – gyvenimo įgūdžių ugdymo programos, žr. Jurga Tvaskienė, „Sekso reikaliukai kaip rinkimų vėliava“, LRT, žiūrėta 2024 m. birželio 6 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/2088266/jurga-tvaskiene-sekso-reikaliukai-kaip-rinkimu-veliava>.

žalos vyriausybei būta – iliustratyvus vien diskursas informacinėje žiniasklaidoje, skelbiantis apie „Švietimo ministerijos sudrebini-
mą“ ir „besiritančias politikų galvas“⁸⁰. Tiesa, reputacinę žalą pa-
tyrė daugiausiai ŠMSM bei NŠA vadovai, o ne aukščiausia politi-
nė grandis – apie reputacinę žalą premjerei viešajame diskurse iš
esmės nekalbėta. Taigi, nors įtaką rinkiminėms perspektyvoms ir
reputacijai įvertinti sudėtinga, šį kriterijų galėtume įvertinti kaip
„nesaugią sėkmę“ – reikšmingos reputacinės žalos aukščiausiu po-
litiniu lygmeniu nepatirta, o rinkiminėms perspektyvoms tarpinių
patikrinimų įgyvendinimas veikiausiai neturės.

Antrasis viešosios politikos politinės sėkmės vertinimo krite-
rijus – Vyriausybės galimybės kontroliuoti viešosios politikos dar-
botvarkę ir valdyti. Šis aspektas tarpinių patikrinimų kontekste iš
esmės nesėkmingas: susidūrus su didžiuliu pasipiktinimu tarpinių
patikrinimų įgyvendinimu, dalis švietimo ekspertų ministerijos
situaciją apibūdina kaip „aklavietę“: sprendimų, kurie tikėtų švieti-
mo bendruomenei, beveik nėra, o viskas, ką siūlo ŠMSM, tik kelia
naujas pykčio bangas⁸¹. Vis dėlto svarbu pažymėti, kad platesnio
poveikio kitoms viešosios politikos sritims nebūta – Vyriausybė ir
toliau kontroliuoja viešosios politikos darbotvarkę. Taigi, šį krite-
rijų galima įvertinti kaip „prieštarinę sėkmę“ – tarpiniai patikrini-
mai vertinami prieštaringai, o jų gynybai reikia daugiau politinių
išteklų ir laiko nei buvo tikėtasi.

Trečiasis viešosios politikos vertinimo kriterijus – tvarus pla-
tesnių Vyriausybės vertybių ir krypties išlaikymas ir įgyvendini-
mas. Tarpiniams patikrinimams kelti tikslai⁸² iš esmės atspindimi

80 LNK Žinios, „Tarpiniai patikrinimai sudrebino švietimo ministeriją“, LNK, paskelbta 2024 m. balandžio 9 d., <https://lnk.lt/zinios/245300>.

81 Vingilis, G. *Sarafinas apie tarpinius patikrinimus*.

82 Tarpiniai patikrinimai – platesnio ugdymo programų turinio ir vidurinio ug-
dymo atnaujinimo dalis, kuriais, buvusio ŠMSM viceministro Ramūno Skau-
džiaus teigimu, siekta „sudaryti galimybes kaupti balą iš anksto <...> mokyti
mažesne apimtimi“, taip pat tikėtasi, kad mokiniai pasieks geresnių rezultatų,

ir vyriausybės programoje, kurioje pabrėžta „šiuolaikinio ugdymo turinio“⁸³ (kurios dalimi yra laikomi tarpiniai patikrinimai) reikiamybė. Vis dėlto Vyriausybės programoje iškelti „diskusijos ir žinios grįstų sprendimų“, „bendradarbiavimo“, „interesų suderinimo“ ir atviros komunikacijos principai (vertybės) iš dalies nepateisinti – tarpiniai patikrinimai įgyvendinti neįsiklausant į švietimo bendruomenės nuomonę, o komunikacija buvo neaiški ir prieštaringa (komunikacinės klaidos pripažįsta ir buvęs viceministras R. Skaudžius⁸⁴). Taigi, platesnių vyriausybės vertybių įgyvendinimo kriterijų galima vertinti kaip „prieštarinę sėkmę“ – tarpiniai patikrinimai, nors jų įgyvendinimas ir neatitiko Vyriausybės programoje numatytų vertybių, iš esmės atitinka Vyriausybės veiklos kryptį ir tikslus, tačiau būta tam tikrų persvarstymų – ne tik ministerijos koridoriuose, bet ir matomų viešai.

Dar vienas viešosios politikos politinės sėkmės dimensijos vertinimo kriterijus – opozicija Vyriausybės politinei naudai ir prieštaravimų buvimas. Tarpiniai patikrinimai sulaukė plačios opozicijos tiek politiniame spektre, tiek už jo ribų. Opozicija iš esmės pasinaudojo tarpinių patikrinimų įgyvendinimo problemomis⁸⁵. Taip pat aktualu pastebėti kitus dedamuosius – ugdymo turinio atnaujinimas pradė-

ir bus patikrintos įvairesnės kompetencijos, bus išvengta dabar vidurinio ugdymo pastebimų problemų ir užtikrintas objektyvus įvertinimas, pagal kurį mokinys galėtų „dėlioti savo ateitį“, interviu su buvusiu Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos viceministru Ramūnu Skaudžiumi.

83 Lietuvos Respublikos Seimas, *Nutarimas dėl aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės*.

84 Interviu su buvusiu Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos viceministru Ramūnu Skaudžiumi.

85 Ramūnas Skaudžius pastebėjo, kad kritikuodamas „esi labiau matomas“, o prie tokios opozicinių jėgų pozicijos prisideda ir tai, kad 2024 m. vyksta net treji rinkimai („jeigu ne rinkiminiai metai viskas būtų kitaip“, tarpiniai patikrinimai „buvo įrankis rinkiminėm iš esmės kompanijom“), interviu su buvusiu Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos viceministru Ramūnu Skaudžiumi.

tas dar XVII Vyriausybės, tačiau, šiai tapus opozicine jėga, tarpiniai patikrinimai palaikomi gerokai mažiau⁸⁶. Taigi, šis kriterijus tarpinių patikrinimų kontekste vertintinas kaip „nesaugi sėkmė“ – oponavimas Vyriausybės politinei naudai nusveria nedidelį palaikymą.

Apibendrinant reikia pažymėti, kad pagal politinę tarpinių patikrinimų įgyvendinimo dimensiją daugiausiai kriterijų priskirtini „prieštaringos sėkmės“ arba „nesaugios sėkmės“ kategorijoms, taigi, nors šios dimensijos kaip nesėkmės vertinti negalime, pasiekta sėkmė taip pat nėra tvirta.

IŠVADOS

Remiantis A. McConnellio prieiga išnagrinėjus vienuoliktųjų tarpinių patikrinimų įgyvendinimą, pateiktinos šios išvados:

1. Proceso dimensija vertintina kaip „sėkmė“ – vienintelis inovatyvumo kriterijus įvertintas kaip „prieštaringa sėkmė“, kitos kategorijos įvertintos kaip „sėkmės“. Proceso dimensijoje taip pat nebuvo pastebėta reformos trūkumų bei priėmimo stadijoje politinis sutarimas tarpinių patikrinimų klausimu buvo gana vieningas.
2. Programos dimensija vertintina kaip „prieštaringa sėkmė“ – geresni mokinių rezultatai atitinka iškeltus tikslus, tačiau nauda tikslinei grupei kvestionuojama.
3. Politinė dimensija vertintina kaip „nesaugi sėkmė“ – pagal šią dimensiją matomi neigiami politiniai padariniai reformos įgyvendintojams, tiesa, ne aukščiausiu politiniu lygmeniu.

86 Ramūnas Skaudžius tai įvardija kaip opozicijos ir pozicijos kultūrą, „kur tiesiog opozicija vadina opoziciją, o ne bando ieškoti geresnių sprendimų“, interviu su buvusiu Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos viceministru Ramūnu Skaudžiumi.

Taigi, tarpinių patikrinimų nesėkme laikyti negalima, tiesa, esama tam tikrų skirtumų tarp trijų dimensijų – proceso dimensija įvertinta kaip sėkmė, programos ir politinėje dimensijose pastebima mažiau sėkmės aspektų: taip patvirtinama teorinė prielaida, kad, vertinant viešąją politiką, skirtingas dimensijas reikia vertinti atskirai.

Perceptions of Long-Term Migrants in an Occurrence of Belarusian-Lithuanian Migration ‘Crisis’ in 2021

*Ariane Brachmann, Eglė Liumparaitė,
Rūta Marija Remeikaitė, Olga Taluntienė*

Dr. Rosita Garškaitė-Antonowicz’s comment:

This work is well-structured, clearly written, interesting to read and, above all, highly relevant thematically. We do not know much about long-term migrants living in Lithuania and we hardly hear their voices in a public space. What students did with their interviews, both in terms of conducting and analysing them, is excellence.

INTRODUCTION

In the summer of 2021, Lithuania experienced an unusually high number of refugees from the so-called ‘Global South’ at its borders with Belarus. Within a few months, more than 4,000 people wanted to seek protection in Lithuania, which normally processes a few hundred asylum applications per year¹. Because of the involvement of Lukashenko’s regime, the Lithuanian government defined the increased number of refugees as a ‘hybrid warfare’ and reacted with extreme severity. After a state of emergency was declared, asylum seekers were pushed back at the border to Belarus since the

1 Stankevičius, “Only 250 migrants remain in Lithuania – minister,” LRT news, accessed 16 December 2023.

beginning of August 2021. Those refugees who crossed the border before were detained in several camps within Lithuania for up to a year. Lithuanian politicians started to use war rhetoric and declared that the crossing of the border by refugees was an act of aggression, while the Lithuanian media painted a mainly negative image of the refugees by associating them with security risks for the country.

The events had an impact on the social debate on migration in Lithuania. Several scholars looked at Lithuanians' perceptions of migrants (see *Literature Review*), while the perceptions of migrants themselves have not been the subject of interest so far. Our research question is therefore as follows: How did long-term migrants from Latin America, North Africa, Middle East and South Asia living in Lithuania experience and perceive the Belarusian-Lithuanian migration 'crisis' which started in 2021?

To answer this question, we analyzed eight semi-structured interviews with long-term migrants from El Salvador, Argentina, Morocco, Egypt, Turkey (Kurdish part), Syria, Lebanon and Pakistan. Our research goal is to explore how long-term migrants living in Lithuania perceive the so-called 'migration crisis' on the Belarusian-Lithuanian border. The following objectives are therefore formulated:

1. Review the relevant academic literature.
2. Outline the theoretical framework of Weick's theory of *Sensemaking*.
3. Create and present the methodology of research.
4. Conduct the interviews with long-term migrants living in Lithuania.
5. Apply thematic analysis and the selected theory to analyze the interviews.
6. Draw conclusions from the interviews with long-term migrants living in Lithuania and assess the selected theory.

LITERATURE REVIEW

We have generally observed a lack of literature concerning long-term migrants in 'crisis' situations. Keeping this in mind, the following literature review addresses aspects that can be related, such as social integration of immigrants, the media impact on attitudes to immigrants, the Lithuanian social discourse post-2015, and some nuances of the Belarusian-Lithuanian migration 'crisis'.

Social integration and its successful implementation are important parts of a migrant's well-being and feeling of belonging. This concept "can be defined as the inclusion and acceptance of immigrants into the core institutions, relationships and positions of a host society"². As acceptance in relationships with a host society is a part of social integration, the latter's opinions of migrants is of crucial importance for the success of integration.

Generally, various states can be classified as more friendly or less friendly to immigrants. However, people's opinions can shift. For example, after 2015 Europe's refugee crisis, attitudes of Europeans towards rejection of migrants' arrival and settlement in their countries decreased from 15% to 10%. States such as Spain, Portugal, Belgium, the Netherlands, France, the United Kingdom, and Ireland had significant drops in people's views of rejection. Nevertheless, countries like Norway, Sweden, Germany, Austria, Switzerland, Czech Republic, Estonia, Lithuania, and Poland had no significant change in their populations' views. Interestingly, people's attitudes of the latter four countries generally (before the refugee 'crisis') tended to be anti-migrant, however, after the 'crisis', these attitudes did not change notably. Hungary was the only state which had a significant increase in the rejection of migrants (from

2 Heckmann and Bosswick, *Integration of Migrants: Contribution of Local and Regional Authorities*, 2006, 11.

48% to 62%)³. This could be affirmed by a field study which showed that Hungarians tend to perceive migrants as terrorists, bearers of various diseases, lazy (or as a burden to the welfare system). Furthermore, the participants of research (various focus groups) emphasized that immigrants usually arrive and live in clusters, thus, they often do not learn Hungarian language and generally do not integrate well⁴.

These public perceptions differing among countries can be influenced by the media. In their book, d'Haenens and Joris claim that refugees have taken a prominent place in news production and public concern around the world in recent years⁵. Gabrielatos and Baker, i.e., the researchers whom they cited, emphasize that the media should be looked at as an “excellent source of data for the examination of the construction of refugees and asylum seekers” due to their “power over the selection, extent, frequency, and nature of their reporting”⁶. Gamson and Modigliani continue that the media use their power of influence by interpreting ‘the reality’, emphasizing specific frames that help control the agenda. In such a manner, Nerghes and Lee claim that the most dominant frames are those portraying refugees as innocent victims and, simultaneously, as invaders and threats to the physical, economic and cultural well-being of the host country⁷. These studies analyze the latter by the image of

3 Messing and Ságvári, *Still Divided but More Open Mapping European Attitudes towards Migration before and after the Migration Crisis*, 2019.

4 Simonovits, “The Public Perception of the Migration Crisis from the Hungarian Point of View: Evidence from the Field,” in *Geographies of Asylum in Europe and the Role of European Localities*, ed. Birgit Glorius and Jeroen Doomernik, IMISCOE Research Series (Cham: Springer International Publishing, 2020), 155–176.

5 d'Haenens and Joris, *Images of Immigrants and Refugees in Western Europe*. Leuven: Leuven University Press, 2019, 11.

6 d'Haenens and Joris, 11.

7 Nerghes and Ju-Sung Lee, “Narratives of the Refugee Crisis: A Comparative Study of Mainstream-Media and Twitter.” *Media and Communication*, 7(2), 2019, 276.

Alan Kurdi, the Syrian child whose body was washed up on a Turkish beach in 2015. This shocking picture brought the European refugee crisis to light and, for a time, increased empathy for the refugees.

However, Agovino, Carillo and Spagnolo find that the media coverage impacts only those with high trust in the media⁸. By contrast, for individuals with no trust in the media, news on immigration strengthens their political orientations (either right-leaning or left-leaning). It means that the media is powerful in constructing people's understanding about the immigrants, but it also depends on an individual's trust in the media itself. Only the coverage can radicalize people's attitudes to immigration.

During the so-called 'refugee crisis' in 2015, the Lithuanian media and social discourse are reflected in the following articles. Matas uses both quantitative and qualitative research methods to explore the central role of the media in shaping and perpetuating negative perceptions about refugees⁹. The author's evaluation of online newspapers leads to the conclusion that the coverage remained superficial, reproducing prejudices, and promoting stigmatization. The articles, often written in sensational language and lacking differentiation, construct a simple image of 'the' refugee as criminal and uncontrollable and thus a threat to society. Kumpikaitė-Valiūnienė and Žičkutė base their conclusions on a survey, in which 535 Lithuanians were asked about their agreement with statements about security issues related to refugees coming to Lithuania, derived from newspaper reports¹⁰. The study reveals

8 Agovino, Carillo, Spagnolo, "Effect of Media News on Radicalization of Attitudes to Immigration." *Journal of Economics, Race, and Policy*, 5, 2022, 333.

9 Matas, "The Image of Refugees and the Features of its Development in Lithuanian Online Newspapers." *Žurnalistikos tyrimai*, 10, 2017, 71–109.

10 Kumpikaitė-Valiūnienė and Žičkutė, "The New Immigration Wave: Is Lithuania Ready to Open its Heart?" In: Elizabeth J. Stephens, *International migration. Politics, policies and practices*. Hauppauge, New York: Nova Science Publishers, Inc, 2016, 47–84.

overwhelmingly negative attitudes, with threats to Lithuania's stability, conflicts within society, an increase in crime rates and terrorism cited as perceived dangers. According to the authors, a strong influence of the media can be observed.

Maskaliūnaitė examines how refugees are predominantly presented as a security issue in the social discourse and institutional approaches¹¹. They are hereby framed in categories of the border control and criminal activities, while leaving out aspects of human rights. In addition to feared economic disadvantages, forms of *othering* that generate fear of unfamiliar cultures also play an important role in the emergence of what the author calls “hostility towards refugees”¹². All three articles reflect predominantly negative attitudes within Lithuanian society.

But to grasp the later Lithuanian context, the type of 2021 Belarusian-Lithuanian migration ‘crisis’ needs to be taken into account. Lubinski reviews whether this type of migration can be considered as hybrid warfare, keeping in mind that it was thus presented by NATO in 2010¹³. The issue with immigrants (refugees) was falling into the category of ‘tier one’ threats, as the aims of the Belarusian government were to create the internal strife between Latvia, Lithuania, Poland and the EU over the issue of refugees and could be considered as warfare by abusing laws. “By pushing migrants through the border, Belarus exposes them to the perils of illegal border crossing and potential criminal responsibility,” and the human cost caused by this action is high as people die in the forests

11 Maskaliūnaitė, “Discursive and Institutional Management of Refugees and Their Crisis in Lithuania.” *Journal on Baltic Security*, 1(2), 2015, 96–124.

12 Maskaliūnaitė, 96.

13 Łubiński, “Hybrid Warfare or Hybrid Threat – The Weaponization of Migration as an Example of the Use of Lawfare – Case Study of Poland.” *Polish Political Science Yearbook*, 51, 2022, 43–55.

near the border¹⁴. Lubinski argues that EU states should invoke the existing international legal order to counter hybrid threat lawfare resulting from the Belarusian manipulation of international and refugee law by Belarus.

Similarly, Barszcz was analyzing this migration and humanitarian crisis as thousands of people were trapped between Belarus and EU: “Brussels, Warsaw, Vilnius, and Riga all denounced the EU’s eastern external border as a grey zone of the Belarusian ‘hybrid warfare’, in which migrants are used as hybrid weapons to orchestrate a humanitarian crisis in the EU”¹⁵. Finally, Barszcz states that the EU’s new focus on strengthening its borders by putting a razor wire and implying more strict digital policies, is immediately disadvantaging and causing suffering to those in need and less fortunate.

While the perception of migrants and refugees during or after ‘crisis’ by the general public and mass media serves as a focus for various scholars, the perspective of people who might be affected has so far remained out of sight. It includes refugees themselves, but also long-term migrants living in Lithuania. Thus, our research aims to investigate the experiences of people that migrated to Lithuania before 2021. We hereby focus on the recent ‘crisis’ on the Belarusian-Lithuanian border as a so-called ‘hybrid warfare’ that was highly contested in the media. Therefore, it could serve as a possible influential factor in the situation of long-term migrants living in Lithuania.

14 Łubiński, 51.

15 Barszcz, “Exercising Shared Competence on the EU’s External Borders of Poland, Latvia, and Lithuania Amidst the Recently Increased Irregular Migration on the Border with Belarus.” *Amsterdam Review of European Affairs*, 1 (Spring), 2022, 92.

THEORETICAL FRAMEWORK

This research will employ Weick's theory of *Sensemaking* applied by Nardon and Hari¹⁶. To gain insights into how immigrants perceive the so-called 'crisis' on the Lithuanian-Belarusian border in 2021, we draw on the concept of *Sensemaking*, which has already been applied by several authors in the context of migration. *Sensemaking* describes the process by which individuals assign meaning to past events and their own actions. Framing from a retrospective perspective provides a rationale for the current situation, on the one hand, and can serve as an explanation for future action, on the other.

Weick first introduced the concept in 1995 with the objective to analyze how humans contextualize negative events that disrupt their experiences. To ensure a coherent narrative, they are given a specific meaning. *Sensemaking* focuses on the process of integrating events rather than its outcome. The aim is to examine the construction of meaning that maintains consistency. The process is continuous with new events being highlighted and others omitted. Thus, *Sensemaking* is not an accurate description of someone's past. It is closely linked to identity, as self-image exerts influence on how the individual perceives a particular situation and vice versa: "Sensemaking informs individual collective understandings of truth and reality, and it simultaneously informs and is informed by perceptions, experiences, expectations, understandings and beliefs." This theory will assist us in understanding the perspectives of long-term migrants regarding the migration 'crisis' in Lithuania and the meanings they attach to it.

16 Weick, *Sensemaking in Organizations* In: Luciara Nardon and Amrita Hari, *Making Sense of Immigrant Work Integration. An Organizing Framework* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2022), 6–21.

METHODOLOGY

To understand how long-term migrants assess the impact of the Belarusian-Lithuanian migration ‘crisis’, the research employs the qualitative method. It allows us to understand how the long-term migrants make sense of the ‘crisis’ and their first-hand experience of the impact, if any. The interviews were semi-structured combining a pre-determined set of open questions with the opportunity for interviewees to explore particular themes further. Later in the process, thematic analysis was applied to the research data. This method is used to identify, encode, analyze and present thematic patterns in the data.

The ‘long-term migrant’ is defined as a person who arrived in Lithuania before June 2021 and through other means than the Belarusian-Lithuanian border. Our informants were mostly contacted via personal connections or *Facebook* groups focusing on foreigners living in Lithuania. So, the data consists of eight interviews given by long-term migrants from Argentina, El Salvador, Morocco, Egypt, Turkey (its Kurdish part), Lebanon, Syria, and Pakistan. Six of the interviewees were male, whereas two were female. The age of the participants ranged from twenty to forty-seven, with the participants’ arrival date in Lithuania ranging from 2004 to 2020. Seven interviews were conducted in English and one in Lithuanian. The participants’ level of English differed as well, but the interviews were transcribed as recorded. However, we experienced difficulties in terms of arranging the interviews with some participants, as some of them withdrew from the research, thinking that they were not knowledgeable enough about the topic, and one participant did not want to speak about politics. Also, one interviewee agreed to be recorded only for 15 minutes, and the rest of the information was given to the interviewer privately, but was not intended for the use of research.

Regarding the results of our research, the following limitations should be taken into consideration: our sample of eight partici-

pants is rather small. The range of perspectives on the researched issue, therefore, is limited. Most interviewees live in Vilnius; thus, other parts of Lithuania are not so well represented. Finally, some informants could have provided responses they believe the interviewer wants to hear.

Our research group consists of four females, three from Lithuania, one from Germany (an exchange student). Our age ranges from twenty-one to thirty-seven. None of us speaks English as a mother-tongue. Also, one of us lived in Cyprus for several years, another two volunteered with refugees in 2015 and 2021. Finally, this project is conducted as part of a study program within an international environment.

ANALYSIS

Different perspectives on the 'crisis'

When talking about the 'crisis' itself, the participants' judgements of the events differed regarding the following issues: similar or different understanding of who is to blame for this 'crisis', whether Lithuanian authorities took good care of the refugees or not, if participants can or cannot justify the Lithuanian government's actions towards refugees, the reasons why refugees decided to come to Lithuania and others.

To start with, the participants' perceptions of who to blame for the start of the 'crisis' showed some similarities. Most often, it was mentioned that Belarus is to blame in the first place, or that it was a result of the clash between Belarus and the European Union. Participant D even emphasized that although Lithuania was the one pushing back migrants to Belarus, it was doing it because its actions must correspond to what the European Union wants to do: "Lithuania's response isn't Lithuania's response alone, it depend

on the whole European Union.” Participant A views this ‘crisis’ as a clash between the European Union and Russia because Belarus and Russia are the same for him (due to political reasons or influence): “(...) this is pure political game between European Union and Russian regime. It doesn’t matter Belarus or Russia, it’s the same.” Participant F, on the other hand, had a quite unique view of the ‘crisis’: “(...) I saw it as a humanitarian crisis, not a political crisis, not a hybrid war or not any other definitions that were imposed by the politicians and made the society accept it.” Thus, here it is noticeable that most participants view the ‘crisis’ as a political clash between the European Union and Belarus.

The question of whether Lithuanian authorities took good care of refugees seems to separate participants into three main groups: the first is those participants who think that Lithuanian authorities treated refugees badly (neglected their basic rights or were inhumane to them), the second – quite good, and the third had a mixed opinion about that. There were a few informants who pointed out the Lithuanian government’s different treatment of Ukrainian refugees and refugees from the 2021 migration ‘crisis’. However, Participant C had a mixed opinion about the treatment – he stated that, at first, when refugees were in camps and did not have a residence permit to live in Lithuania, Lithuanian authorities treated them badly but once they got their permits, the Lithuanian government provided them with social benefits:

But after that [refugees cross the border from Belarus], I heard about some sad story for how maybe Lithuanian army or NATO, how they deal with refugees and and supporters and they they like act in in a bad way (...) But after that, when I meet some people from Iraq or from Syria here, they are doing, they are communicating with them in a good way after they arrived already to Lithuania. They give them houses, they give them salaries.

Participant B talked about the benefits from the Lithuanian government, however, it turned out that he once was one of the refugees that came during the 2015 migration 'crisis'. So, he mostly talked about the benefits he received and expressed his happiness with the government because of that.

Whether participants can justify the Lithuanian government's actions and participants' opinions about that does also not only support one side. Participant D said that the state needs "to defend, protect their border" and that every refugee that stays in centres "costs the state from the pocket of taxes and so on." The participant also adds that there are far worse situations in other borders – such as Mexico and the USA where they sometimes just shoot crossers. Participant G also says that "the government is doing what they can." However, there is also a side which cannot justify Lithuania's actions at all. Participant F provided two reasons why Lithuania has failed managing the 'crisis'. Firstly, the government labelled the 'crisis' as "a refugee crisis," "emergency situation" etc., but not as "a humanitarian crisis." As a result, the measures that were used to manage it were also the incorrect ones – instead of humanitarian force the government employed the military or police. Participant A, who also expressed disapproval with the government and called it illogical, criticized it regarding its definition about who is an illegal and who is a legal immigrant (while talking about different treatment of Ukrainian refugees and refugees from the 2021 refugee 'crisis'): "Also what is different? Why this one is categorized as illegal? And why this one is legal? They will not give you... Uh, an answer which you haven't, logic answer, you're not receiving a logic answer."

While talking about the reasons why refugees decided to come to Lithuania, interestingly, most of the interviewees stated that Lithuania is not the end point for these refugees. Additionally, a few informants named Germany as one of the final destinations for refugees and that they want to go there because of the possibility of a better life. However, one view we found quite unique: Participant

F mentioned one of the Lithuanian politicians and how that politician said that “Lukashenko is arming those people [refugees] and use them as a weapon (...) against Europe.” And as a reaction to this statement the participant provided their experience in working in refugee camps as a counterargument to what the politician said. The informant’s answer seems very emotional and quite personal:

And at that time, I saw a.... a pregnant woman. So, how come that unborn child can be a threat to you? Or if we’re talking about... if we’re talking about this Yazidi population because say 4000 people...from 4000 of them, like two... more than 2000 of them were from Iraq, and the majority of them were Yazidis. This is who, who experienced the wrath and the horror of ISIS. And they just wanted to get away from that or they were escaping. I also met some victims of the ISIS who were captured by ISIS. And later they found a way... they escaped. So, how come these people are considered as... as a tool of hybrid war?

In general, there were more confusions from participants regarding the ‘crisis’. Quite a few informants when at first asked about it thought that we were asking about Belarusian refugees who were trying to escape Lukashenko’s regime. One participant thought that we were talking about some kind of economic crisis. There were also two participants from Latin America who did not know much about the events. Because of the lack of knowledge, Participant E did not want to express opinion about it and Participant G even wondered why “Belarus pushed them to come here.”

Experiencing the ‘crisis’

Most participants did not tell any negative experiences with Lithuanians before, during or after the ‘crisis’, one of them even emphasized that they themselves have never heard about negative experi-

ences of other foreigners: “But here I never heard about that like a local come to foreigner and tell him racist attitude or something like that.” And most participants mentioned at least one positive experience in Lithuania, such as having an ‘angel’ in the immigration office, having a lovely family doctor, being helped in organizing yourself in the city and others. Since the interviews were conducted after 2021 and the participants mainly recounted positive experiences, we assume that most informants did not feel negatively affected by the ‘crisis’.

However, several respondents stood out in sharing their experiences that happened during the ‘crisis’. Participants D, F and H expressed their own or retold the experience they heard from a friend. So, Participant D was referring to an experience of his friend of Middle Eastern descent. His friend volunteered at a refugee camp, and, during the refugee revolt, was mistaken for being a refugee and experienced physical violence himself: “So he says, with that wave I just stood, and I... I was beaten. And later, they’re like ‘We didn’t know, didn’t know.’ Participant H when volunteering at the camp was mistaken with a refugee too: “And I am brown, so this army officer she was like: ‘(...) How, how did you come out?’ (...) and she was so panicking as if I’m like a huge of a terrorist who just like got out of the prison or something.” He also recalled some other experiences, such as being asked if he was illegal here and requested to show his residence permit at the barber shop; he also shared some stories related to ‘random screenings’ at the airport that happen often, however, he attached one of these incidents particularly to the ‘crisis’ when “people [refugees] were using Lithuania as a gateway to go to another country.” During this, he was questioned about his reason for going from Vilnius to Vienna. Similar to the above-mentioned experiences, Participant F told that he was asked on the train if he was also a refugee who came now. In general, the same respondent emphasized the different approach

of an official when talking with him and the local colleague: “(...) the guy would go and speak nicely to... to my colleague, local Red Cross employee, and to me he would speak like (...) as if he’s talking to an illegal immigrant.” These experiences suggest that, at times, some Lithuanians purposefully (or not) confused long-term migrants with refugees.

But the majority of informants, even if they had an opinion about the ‘crisis’, detached from refugees or did not express their positionality at all. The reasons for detaching themselves differed, for example, one respondent said that he purposefully avoided interaction with refugees: “(...) for the legal reasons, so that I don’t get into any trouble.” Another respondent, when asked about the current situation, detached herself by saying: “(...) like Moroccans or like people from Africa in the streets (...) Like you don’t see them stealing or something like that.” Also, when talking about her roommate, she referred to her as a “girl from Afghanistan or something like that or from like a Muslim religion,” which shows the *Otherness*. During several interviews, the interviewers were under the impression that the participants felt not so comfortable talking about the events and seemed to be more open when talking about different issues. Among other possible explanations, this could also be seen as a way of distancing oneself from the refugees.

However, one informant expressed a completely different relationship with the refugees. Participant F holds a very personal concept of the events at the border due to his direct involvement as a translator. He deeply sympathizes and even identifies with the refugees, their experiences in the camps and the prejudices to which they were subjected in Lithuanian society. He states: “(...) it could have been me. One of them could have been me, yeah. I saw the people; (...) for no reason they were kept there.” When being mistaken for a refugee during the ‘crisis’, he declared to be not, but described how it left him with a “(...) bad feeling, like as if like okay, (...) they are bad guys and I’m the good guy.”

Making sense of the events

The significance of the events for the present and future is assessed differently by the participants. Participant F's statements stand out because of the drastic way in which his evaluation of the experience influences his perceptions of life in Lithuania: "I will be frank, (...) after what I have experienced – not my personal experiences, but what I experienced in... in terms of these migrants and how they were treated and how people view them, I have decided, I cannot live in this country."

Other participants that also express critique for the handling of the events, still make sense of them in a way that provides them with a coherent narrative that justifies their living in Lithuania. Participant A points out the injustice of the according to him arbitrary definition of illegal and legal refugees: "(...) if you ask the Lithuanians: What is the difference between a guy who's kind of running from any Arabic country (...)? Running from a war, this guy from Ukraine is also running from the war. Why this one is categorized as illegal? And why this one is legal? (...) you're not receiving a logic answer." But he claims it did not affect his life, as he chose not to get involved and was still following his normal routine.

The issue of quasi-classification of refugees is also addressed by Participant H. He accuses Lithuanians of being hypocritical as persons from the Middle East at the Belarusian border that fled war were being portrayed as criminals while Ukrainians were welcomed in Lithuania: "(...) when Ukrainian people came, there was a war, just because they had blue eyes, they were being accepted here." During his one-time volunteering at a refugee camp, he was mistaken for being a refugee himself. This incident and the observations he made at the camp – he described the refugees being held there as prisoners – made him feel very uncomfortable: "they were treating these guys really badly, super bad, so rude and I don't

know, it was really disturbing for me. I went there once and I didn't want to go there again, it was only one time." Like participant A, he explains his perceived position of not being involved. Although he refers to several incidents in which he was affected by situations that he sees as related to the events at the border, such as asking for a residence permit at the hairdresser's during this time, he later states that he was not affected by the changes in society: "(...) because I'm not involved with anybody, so I never faced anything like that."

Participant C, who also had direct contact with refugees, made sense of their negative experiences by narrating them as part of a 'success story'. Thus, he describes wrong behavior from the Lithuanian side at the beginning, while later, when refugees had made it to the European Union, officials turned out to be generous towards them offering them a better life than the one they had before. He explains: "So, they suffered a lot during this journey itself to arrive here, but, after they arrived, this European Union gives them many advantages and many chances to live a normal life. Because before they came, they didn't live a normal life."

CONCLUSIONS

This research project aimed to understand the ways long-term migrants from Latin America, Africa, Middle East and Asia living in Lithuania experienced and perceived the Belarusian-Lithuanian migration 'crisis' which started in 2021. Our intention was to contribute to knowledge about this diverse group whose perspectives have not yet been sufficiently analyzed. By conducting the interviews, we also aimed to complement Weick's theory of *Sensemaking*. By using this theory, researchers have previously analyzed migrant work integration, however, we applied it to analyze the events that possibly interrupted the integration of some long-term

migrants. In this way, we extended the scope of the theory by also applying it to experiences that persons did not go through personally. Instead, in some cases, we observed how people made sense of experiences of others that they felt affected by.

The interview analysis has shown that participants make sense of the events differently, but their experiences could be subjugated to the following rationales: deep identification and sympathy with refugees who came during the 'crisis'; critique of the governmental actions while not feeling personally involved; distancing oneself from the refugees; and narratives that provide justification for living in Lithuania. Talking about the experiences during the 'crisis', the negative experiences stood out in a way that some informants were mistaken with the refugees while volunteering or working in the camp; asked if they were refugees in public areas; or questioned extra in other spaces such as airport security.

In addition, we made observations of a causal nature during the analysis of the interviews that could be explored in future research. The informants that had a close contact with refugees through volunteering or working at the camp tended to have a negative opinion about the 'crisis' and the conditions refugees were living in. Also, the participants that had extensive knowledge about the events were more affected by it than those who knew little. Finally, two participants that knew the least about the 'crisis' were from Latin America and both of them either emphasized the *Otherness* with refugees or their privilege for looking like a European.

Considering these assumptions, it is necessary to take into account that our sample of eight participants was rather small, thus making it difficult to distinguish some differences between the regions of Latin America, North Africa, Middle East and South Asia. Measuring the participants' potential use of social desirability bias is also challenging. Since the interviews were conducted by EU stu-

dents, this might have influenced informants to portray Lithuania in a more positive light. One informant tended to exaggerate when discussing contexts unrelated to the 'crisis', thus making it difficult to evaluate their statements about the events in 2021. Finally, interviews were conducted in English and Lithuanian, which means that no informant spoke their native language, potentially limiting their ability to fully express themselves.

Discussing future recommendations, we also found additional themes, such as cultural comparison between Lithuania and the migrants' home-countries, their perspectives on Lithuanian institutions and everyday experiences. Further studies on these topics could lead to a deeper understanding of migrants in Lithuania whose perspective has so far been under-researched.

The EU AI Act: the aspect of military

*Anastasiia Dobrianska, Eglė Liumparaitė,
Rūta Marija Remeikaitė, Žiedė Balsytė*

Lecturer Rasa Bortkevičiūtė's comment:

This policy brief is commendable, addressing a highly relevant topic in a rapidly evolving policy landscape. It effectively combines broad contextual knowledge with a suitable framework for analysis (the Advocacy Coalitions Framework), alongside rich empirical data to present recommendations on integrating the military aspect of artificial intelligence into EU regulations. The students have designed a great structure of the document and relied on multiple sources of information, demonstrating how classical approaches of public policy analysis can be applied to address contemporary challenges.

INTRODUCTION

The EU AI Act aims to guarantee the safety and adherence to fundamental EU rights and values for AI systems introduced into the European market¹. It was proposed by the European Commission in 2021 and agreed on December 8, 2023². These regulations will mostly

- 1 European Commission, Laying down harmonised rules of Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain union legislative acts, Brussels, 2021. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/proposal-regulation-laying-down-harmonised-rules-artificial-intelligence>.
- 2 Council of the European Union, *Artificial Intelligence Act: Council and Parliament strike a deal on the first rules for AI in the world* [Press Release], 9 December 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/12/09/artificial-intelligence-act-council-and-parliament-strike-a-deal-on-the-first-worldwide-rules-for-ai/>.

be imposed on high-risk AI, such as the use of AI for social scoring or recruitment; it will seek to ensure the transparency of certain AI systems like *ChatGPT* and others. Yet, the Act states that “this regulation shall not apply to AI systems developed or used exclusively for military purposes.” The European Commission’s rationale for excluding AI in the military is that national security is the sole responsibility of the Member States³. This stance, however, differs from the initiative of “Stop Killer Robots” arguing that there should be “minimum common essential regulatory safeguards [...] for AI-based systems that may be developed [...]” for military purposes⁴. The negotiations among various stakeholders prior to reaching an agreement resulted in the exclusion of the military aspect. However, we aim to explore these perspectives of different stakeholders and look for ways and triggers to renew the discussions.

CONTEXT OF MILITARY AI

Starting from the media, there can be seen several concerns regarding the military’s growing dependence on AI. Examples include the use of Palantir’s *ChatGPT*-like AI platform for military decision-making, *Clearview*’s facial recognition systems to identify enemies, and the deliberate deployment of autonomous drones as lethal weapons⁵. These are generally thought to be unethical. On

3 European Center for Not-for-Profit Law, “Scope of the EU Artificial Intelligence Act (AIA): Military Purposes and National Security, ECNL, accessed 11 December 2023. https://ecnl.org/sites/default/files/2022-03/ECNL%20Pagers%20on%20scope%20of%20AIA%20ECNL_FINAL.pdf.

4 Fanucci and Connolly, “What are the AI Act and the Council of Europe Convention,” Stop Killer Robots blog, accessed 11 December 2023. <https://www.stopkillerrobots.org/news/what-are-the-ai-act-and-the-council-of-europe-convention/>.

5 Fanni, “Why the EU must now tackle the risks posed by military AI,” CEPS, accessed 11 December 2023. <https://www.ceps.eu/why-the-eu-must-now-tackle-the-risks-posed-by-military-ai/>.

the other hand, there are concerns about the emerging global AI arms race, demanding that the EU remains updated and competitive in this field⁶.

The academics, similarly, have different approaches to regulating AI in the military. The Stockholm International Peace Institute, for example, finds at least three reasons why the EU and its member states would benefit from developing standards for the responsible use of AI. Firstly, from a political perspective, it would give an opportunity for the EU to gain traction in the global discussion on the military use of AI and its regulation, promoting a vision that aligns with their values and goals. Secondly, strategically, it would help the EU maintain some autonomy in determining the military technology they want to use. Finally, from an economic standpoint, it would benefit the development of the European military-industrial sector and operational capabilities in the AI field⁷. Interestingly, Bode and Huelss analyze the involvement of private tech companies and their influence on the EU's decisions on military AI, both openly through expert advice, and discreetly, by embedding rules with AI applications⁸. This approach can also be seen as criticism of the EU, while keeping in mind that the European Commission stated that it is beyond its capability to regulate the military AI.

Some academics, such as Meerveld et. al., emphasize “the irresponsibility of not using the AI in the military”⁹. The authors

6 Wang, “War, AI and the New Global Arms Race,” TED talks, 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=EpipswT-LuE>.

7 Boulanin et al., “Responsible Military Use of Artificial Intelligence: Can the European Union Lead the Way in Developing Best Practice?” *Stockholm International Peace Research Institute*, 2020. <https://doi.org/10.1080/13501763.2023.2174169>.

8 Bode and Huelss, “Constructing expertise: the front- and back-door regulation of AI's military applications in the European Union,” *Journal of European Public Policy*, 30(7), 1230–1254, 2023.

9 Meerveld et al., “The irresponsibility of not using the AI in the military,” *Ethics and Information Technology*, 25, Article number: 14, 2023. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10676-023-09683-0>.

claim that the ongoing debate on the ethics of military AI has been negatively influenced by the predominant focus on the use of lethal autonomous weapons in war. This way, the considerably broader spectrum of the AI technology and its opportunities for decision-making in the military is overlooked. Thus, they argue that the use of military AI can help to alleviate the limitations of human cognitive performance in military operations, thereby potentially decreasing risks for both military personnel and civilians. This contextual information will aid in understanding the different perspectives of stakeholders in discussions about the military aspect in the EU AI Act.

THEORETICAL FRAMEWORK

We use Sabatier's *Advocacy Coalition Framework* (ACF) to understand the issue of military AI regulation (or the current deregulation) within the EU AI Act¹⁰. The rationale for using the ACF is that it recognizes a broad spectrum (compared to 'iron triangle') of participants, such as journalists and researchers, emphasizing their long-term 'enlightenment function' and the importance of technical information. It also involves actors from different levels of governments, interest groups such as NGOs, general public, and thus aims to analyze policy across an entire policy cycle. The presently mentioned stakeholders, known as policy actors, form advocacy coalitions with actors who share their beliefs, and often compete with other coalitions. Following this, our goal is to identify advocacy coalitions both advocating for the inclusion of military AI regulation and opposing such regulation.

10 Cairney, *Understanding Public Policy: Theories and Issues* (London: Bloomsbury Publishing, 2019), Chapter 10. <https://paulcairney.files.wordpress.com/2019/03/chapter-10-acf-upp-2nd-ed-9.3.19.pdf>.

The model suggests that the action happens within a subsystem devoted to a specific policy issue, and, in our case, this subsystem is AI regulations. Entities that could explain how policy subsystems function and interact within the broader political system are relatively stable parameters. They are the factors that we would least expect to fluctuate over a decade or so, like social values and constitutional (or in our case, EU treaties) structures. Dynamic external events are more likely to fluctuate and have an impact on subsystems, including socio-economic or technological change, a change in government, or the impact from decisions made in other subsystems, such as the international arena. These external events help facilitate the 'short-term opportunities' that coalitions may exploit to reinforce their position or promote a policy change.

As the ACF sees actors of bounded rationality, their beliefs are classified into three types: deep core beliefs (such as the deeply embedded philosophy like the left/right wing divide); policy beliefs (more specific beliefs related to a particular policy issue); and secondary beliefs (those that support or complement their core and policy beliefs, e.g., technical knowledge or empirical evidence). Policy learning, even if thought of as a minor stimulus for a policy change, refers to the process when advocacy coalitions acquire new information. This learning process can lead to changes in beliefs (most likely, policy or secondary beliefs) and strategies.

Competition for dominance in policymaking, achieved through the implementation of coalition beliefs, is only possible with the help of multiple technical and highly politicized strategies used by the competing coalitions to attain their respective objectives. Some of the strategic elements within the ACF include: trust development which is developed through shared beliefs, common aim for reliability and the established authority of key actors (ability to mobilize public support, provide expert knowledge and at-

tract resources); ‘societal cleavages’¹¹ (usage of divisions within society such as class differences, ethnic or racial disparities to mobilize support or resources), ‘openness of the political system’¹² (how transparent, excessive and inclusive the systems are for the change) and ‘degree of consensus needed for major policy change’¹³ (what is the level of agreement among key actors); “invisible lobbying”¹⁴ (which involves private emails, close-door meetings) and “visible lobbying”¹⁵ (the opposite of the former). On the other hand, in order to enhance their positions, coalitions sometimes employ certain negative rhetorical devices to manipulate facts and potentially even spread misinformation (demonization strategies). These demonization strategies state that, in highly conflicting situations, “political elites tend to see their opponents as ‘devils’, i.e., as being more powerful and more ‘evil’ than they actually are”¹⁶.

So, policy change occurs when one coalition gains enough support, when external events create opportunities which allow one coalition’s ideas to become dominant and influence the policy decision, or because of other strategies. In the case of the military aspect in the EU AI Act, the change occurred in a way that the coalition for excluding the military aspect won. However, as the policy processes unfold over years or even decades, it is important to understand the dynamics within coalitions, their wins and losses as well as the inter-

11 Understanding Public Policy: Theories and Issues, 2nd edition, Paul Cairney Chapter 10 The Advocacy Coalition Framework, 5. <https://paulcairney.files.wordpress.com/2019/03/chapter-10-acf-upp-2nd-ed-9.3.19.pdf>.

12 Cairney, Understanding Public Policy, 5.

13 Cairney, Understanding Public Policy, 5.

14 Yackee, “Invisible (and Visible) Lobbying: The Case of State Regulatory Policymaking,” *State Politics & Policy Quarterly* 15, No. 3, 2015, 322–344. DOI: 10.1177/1532440015588148, 1.

15 Yackee, “Invisible (and Visible) Lobbying: The Case of State Regulatory Policymaking,” 341.

16 Sabatier, Hunter, and McLaughlin, “The Devil Shift: Perceptions and Misperceptions of Opponents,” *The Western Political Quarterly*, 40, No. 3, 1987, 449–476, <http://www.jstor.org/stable/448385>. 451.

national background so as to anticipate potential changes. However, there have been some criticisms for using the model for the cases of EU (such as Rozbicka's¹⁷). And, generally, the model is more often applied when analyzing national policy issues rather than those happening in the context of an international organization. But there are also quite a few successful examples for using the ACF within the EU that focus on, for example, pharmaceutical or energy policy issues (see the cases of Malmborg¹⁸ or Brooks¹⁹).

BACKGROUND INFORMATION ABOUT THE EU AI ACT

The first calls to regulate AI's usage on the EU level both from the European Parliament and the European Council did not include suggestions of regulations on military AI²⁰. Only when the European Commission issued a White Paper in February 2020 and stated that it does not cover the use and development of AI in the military²¹, the Parliament reacted with its recommendations to include

17 Rozbicka, "Advocacy coalitions: influencing the policy process in the EU," *Journal of European Public Policy*, Volume 20, 2013, 838–853. <https://www.tandfonline.com/doi/ref/10.1080/13501763.2013.781820?scroll=top>.

18 von Malmborg, "Exploring advocacy coalitions for change of EU policy on energy efficiency," Linköping University, 2021. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1561473/FULLTEXT01.pdf>.

19 Brooks, "Using the Advocacy Coalition Framework to understand EU pharmaceutical policy," *European Journal of Public Health*, Volume 28, Issue 3, 2018, 11–14. https://academic.oup.com/eurpub/article/28/suppl_3/11/5149574?login=false.

20 EPRS, "Artificial Intelligence Act," briefing, accessed December 15, 2023. [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2021\)698792](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2021)698792).

21 European Commission, "White Paper on Artificial Intelligence: A European Approach to Excellence and Trust," accessed 13, December 2023. https://commission.europa.eu/system/files/2020-02/commission-white-paper-artificial-intelligence-feb2020_en.pdf.

military aspects in the definition of AI, prohibit *Lethal Autonomous Weapon Systems* (LAWS) and killer robots, use AI to prevent conflicts and ensure peace, make EU a leading organization in creating the global framework for regulation of AI in both civil and military domains in the international arena, etc.²². The Commission's response was quite versatile. Firstly, it acknowledged the problem of AI in items which are dual-used and can have military applications, which the Parliament also raised. The Commission stated that there are still talks about this issue and about how to regulate it. However, the Commission's position on the regulation of AI in the defense industry was not so agreeable. The Commission stated that it is a matter of the *European Defense Fund* (EDF), and thus, it should not be included in the Act, and, with the trend of digitalization in the military, "Europe's armed forces cannot afford to lag behind in these new developments"²³. Regarding LAWS, the Commission emphasized that the EDF Regulation does not allow producing LAWS without the possibility for a human to control the actions of this type of weapon. Additionally, the Commission stated that it would personally ensure and monitor funding and developing of LAWS, so that it would comply with ethical standards²⁴.

22 European Parliament, "European Parliament resolution of 20 January 2021 on artificial intelligence: questions of interpretation and application of international law in so far as the EU is affected in the areas of civil and military uses and of state authority outside the scope of criminal justice," 20 January 2021, accessed 13 December 2023. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0009_EN.html.

23 European Commission, "Follow up to the European Parliament non-legislative resolution on artificial intelligence: questions of interpretation and application of international law in so far as the EU is affected in the areas of civil and military uses and of state authority outside the scope of criminal justice," 2021, 2–3.

24 European Commission, "Follow up to the European Parliament non-legislative resolution on artificial intelligence: questions of interpretation and application of international law in so far as the EU is affected in the areas of civil and military uses and of state authority outside the scope of criminal justice," 2021.

Furthermore, after the Commission had adopted its White Paper, it conducted public consultations about the proposal, in which various stakeholders were included, such as businesses, non-governmental organizations, research institutions, trade unions, general EU citizens, etc. Only 3 out of 304 (303 if we are counting only the approved ones) pieces of feedback mentioned the lack of regulation of AI in the military²⁵. Additionally, there were a few academic opinions which the Commission also considered. The feedback was versatile. Some criticized that LAWS and/or military drones are not regulated, or that they are even banned²⁶, whereas others only criticized and/or encouraged to include AI in military regulation in general²⁷, there was also quite a radical opinion to forbid AI in the military altogether²⁸. Moreover, several scholars

- 25 European Commission, “Artificial intelligence – ethical and legal requirements,” accessed 15 December 2023. https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12527-Artificial-intelligence-ethical-and-legal-requirements/feedback_en?p_id=24212003.
- 26 Wendehorst and Duller, “Biometric Recognition and Behavioural Detection Assessing the Ethical Aspects of Biometric Recognition and Behavioural Detection Techniques with a Focus on Their Current and Future Use in Public Spaces,” accessed 15 December 2023. [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_STU\(2021\)696968](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_STU(2021)696968); SHERPA, “European Commission’s Proposed Regulation on Artificial Intelligence – Is the Draft Regulation Aligned with the SHERPA Recommendations?,” accessed 15 December 2023. <https://www.project-sherpa.eu/european-commissions-proposed-regulation-on-artificial-intelligence-is-the-draft-regulation-aligned-with-the-sherpa-recommendations/>.
- 27 Cano, “Artificial Intelligence,” 11 May 2021. <https://iplens.org/category/artificial-intelligence/>; European Association of Hospital Pharmacists, “Feedback from: European Association of Hospital Pharmacists,” Text, European Commission – Have your say, 2 August 2021. https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12527-Artificial-intelligence-ethical-and-legal-requirements/F2665208_en.
- 28 European Disability Forum (EDF), “Feedback from: European Disability Forum (EDF),” Text, European Commission – Have your say, 28 July 2021. https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12527-Artificial-intelligence-ethical-and-legal-requirements/F2663268_en.

mentioned not only the lack of regulation of LAWS and the possible implications of that, but also criticized the Commission's position that the EDF is going to regulate this – according to them, all military AI projects that are not being developed through the EDF funding will not have any regulation. This can have serious legal protection issues in the future²⁹.

However, in 2021, the Commission released its impact assessment in which it stated that “the use of AI for exclusive military purposes remains outside the scope of the present initiative due to its implications for the *Common Foreign and Security Policy* (CFSP)”³⁰. Subsequently, the European Economic and Social Committee, the Czech Chamber of Deputies and the Czech Senate, the Portuguese Parliament, the Polish Senate, the German Bundesrat all provided opinions on the draft of the Act – yet none of them mentioned the regulation of AI in the military³¹. In December 2022, the European Council also provided its common position in which it stated the exclusion of regulation of military AI “is justified both by Article 4(2) TEU and by the specificities of the Member States’ and the common Union defense policy covered by Chapter 2 of Title V of the *Treaty on European Union* (TEU) that are subject to public international law, which is therefore the more appropriate legal framework for the regulation of AI systems in the context of the use of lethal force and other AI systems in the con-

29 Smuha et al., “How the EU Can Achieve Legally Trustworthy AI: A Response to the European Commission’s Proposal for an Artificial Intelligence Act,” SSRN Scholarly Paper (Rochester, NY, 5 August 2021). <https://doi.org/10.2139/ssrn.3899991>.

30 European Commission, “Impact Assessment of the Regulation on Artificial Intelligence,” 21 April 2021, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TEXT/?uri=CELEX:52021SC0084>.

31 EPRS, “Artificial Intelligence Act,” briefing, accessed 15 December 2023, [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2021\)698792](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2021)698792).

text of military and defense activities”³². Additionally, the Council also covered the dual-use of AI in items in both military (the excluded sphere) and in the non-excluded sphere and agreed with the Commission that such items should be regulated³³. Eventually, the European Parliament also settled with the original proposal of the Commission, and in their amendments adopted for a trilogue with the Commission and the Council stated that the Act should exclude regulation on AI in military³⁴. Thus, at the end, the Parliament, the Commission and the Council in a way formed an alliance and can be considered as the main Against coalition.

ANALYSIS OF THE PRO AND AGAINST COALITIONS

To analyze the Pro coalition using the ACF, first, deep core beliefs must be identified. From all the different opinions provided in the previous section, one common belief of this coalition can be observed – a need to regulate AI in the military for security reasons. However, the means to achieve this goal or the policy beliefs of this coalition, as it can be seen, differ. Two main positions can be distinguished: the general regulation of AI in the military which would not focus on any specificities but on the military as a whole (a broad policy belief) and a regulation of LAWS as a specific military

32 Council of the European Union, “Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union legislative acts – General approach,” Brussels, 2022, 21.

33 Ibid.

34 European Parliament, “Amendments adopted by the European Parliament on 14 June 2023 on the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain Union legislative acts,” 14 June 2023, accessed 15 December 2023, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0236_EN.html.

system only (a narrow policy belief). Other policy beliefs can also be considered, such as a belief to completely forbid AI in the military, however, these views mostly did not have a broader support and were of a singular nature (see the Background information).

It is hard to distinguish secondary beliefs of both coalitions due to the lack of documentation and observations of the meetings in which the regulation of the use of AI in the military were discussed. To understand those beliefs, more thorough examination of the decisions of stakeholders from both sides should be conducted. Regarding strategies, it is also hard to tell if there was any invisible lobbying (however, there seems to be lack of visible lobbying) from any of the coalitions. Because of that, this brief will not discuss them.

As for the Against coalition, from the previous part, it can be seen that the dialogue between the Parliament and the Commission about the EDF mostly shows the same values. In its resolution about civil and military AI uses, the Parliament called for increased “investments in European AI for defence”³⁵ and for increased “defence cooperation among Member States”³⁶. As a response, the Commission agreed with the Parliament that European armed forces must stay up-to-date and emphasized that that is what the EDF does³⁷. Scholar J. Lingevičius argues that the EU has been

35 European Parliament, “European Parliament resolution of 20 January 2021 on artificial intelligence: questions of interpretation and application of international law in so far as the EU is affected in the areas of civil and military uses and of state authority outside the scope of criminal justice,” 20 January 2021, accessed 13 December 2023. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0009_EN.html.

36 Ibid.

37 European Commission, “Follow up to the European Parliament non-legislative resolution on artificial intelligence: questions of interpretation and application of international law in so far as the EU is affected in the areas of civil and military uses and of state authority outside the scope of criminal justice,” 2021.

wanting to present itself as a Military Power for some time³⁸. From these discussions, the deep core belief comes into view – the EU aspires to position itself not only as a rule-maker which regulates AI usage, but also as a leading and competitive organization in the military domain.

What concerns the policy beliefs, the views of the Commission and the Parliament differed at first. In the beginning, the Parliament expressed an opinion that there should be a regulation on the usage of AI in the military. However, the Commission and the Council expressed different views – that it should not be included because it would break other laws (CFSP or TEU), and that it is a competence of the Member States, and not the EU (see the Background information). Additionally, it could be speculated that the policy learning happened in policy beliefs because the Parliament changed its view later. This could have happened since both the Commission and the Council were against the Parliament's opinion and because there were not many other stakeholders which would try to push their beliefs and support the Parliament (see Background information).

The last part is external events that may have contributed to the Against coalition's win. According to the Commission's White Paper of the Act, "against a background of fierce global competition, a solid European approach is needed, building on the European strategy for AI presented in April 2018"³⁹. This was stated as

38 Lingevičius, "Military Artificial Intelligence as Power: Consideration for European Union Actorness," *Ethics and Information Technology*, 25, No. 1, 2023, 19. <https://doi.org/10.1007/s10676-023-09684-z>.

39 European Commission, "White Paper on Artificial Intelligence: A European Approach to Excellence and Trust," accessed 13 December 2023, 1. https://commission.europa.eu/system/files/2020-02/commission-white-paper-artificial-intelligence-feb2020_en.pdf.

the reason why the EU needed to adopt regulation of AI in general. However, there was nothing mentioned about the need/lack of need to regulate AI in the military. And based on our knowledge, there have not been any significant events during the development of the Act which could have influenced different views on the military use of AI (for example, where an innocent civilian would be killed by LAWS). There was a case of Libya in 2020 in which the STM *Kargu-2* (a LAWS weapon) allegedly attacked/killed some soldiers without the supervision of an operator⁴⁰. However, even if that was true, no civilian was harmed during the attack, so that might be why there have not been a substantial social backlash. A strong backlash might have given the Pro coalition a window of opportunity to strengthen their position and possibly win, or else, to use the demonization strategy and portray the Against coalition as killers of innocents or similar.

Additionally, the coalition Pro did not have a consensus (one of the important strategies to win) of whether there should be only regulation on LAWS or on AI in the military in general (and if the latter is the case, what kind of regulation that should be); therefore, these different policy beliefs were not as united as the Against coalition's stance was. This can also signal lack of mobilization of societal cleavages and trust in the Pro coalition, those being important strategies for a successful policy change. The strong Against coalition also created scarcity of openness of the political system, another significant strategy for change (if it were not lacking). Moreover, there has not been a strong involvement of the coalition Pro during the modifications of the Act's White Paper (see Background information). Thus, since the Commission, the Council, and eventually

40 UN. Panel of Experts Established pursuant to Security Council Resolution 1973 (2011), "Letter Dated 8 March 2021 from the Panel of Experts on Libya Established Pursuant to Resolution 1973 (2011) Addressed to the President of the Security Council," 8 March 2021. <https://digitallibrary.un.org/record/3905159>.

the Parliament's negotiating grounds about the AI usage in military have become the same before the trilogue (this coalition received enough support), and because there have not been any notable events which could have strengthened the position to regulate the usage (there have not been any opportunities for the Pro coalition), the trilogue ended with a political agreement to exclude the regulation of AI use in military.

RECOMMENDATIONS

Based on the assumptions of ACF, a policy change or at least the renewal of discussions could occur under the following circumstances:

- the coalition Pro would become bigger, which means that there would be more stakeholders (a shift of some EU institution belief, political leadership, a wider involvement of NGOs or citizens) that/who support the idea of regulating the military AI;
- the coalition would find a consensus and focus on a specific regulation, such as the ban of LAWS, rather than aiming for different military AI regulations or the general prohibition of AI in military;
- similarly, the actors would work on building trust within the coalition;
- the coalition would mobilize social cleavages;
- the coalition would start demonizing the other coalition by using emotional appeal (like creating videos about killer robots) or framing issues in a way that highlights only the negative aspects of the opposing coalition;
- the coalition would wait for an external event (or openness of the political system), such as a lethal accident with an

autonomous weapon, to happen which could convince the EU to change its trajectory;

- the coalition would be more active in both invisible and visible lobbying;
- there would be change in international politics, such as other countries starting to regulate the military AI and lowering the pressure for EU to stay competitive in the field;
- other.

CONCLUSIONS

This policy brief is aimed at understanding the deregulation of military AI within the EU AI Act, which was agreed upon at the end of 2023. For this, we applied the Sabatier's Advocacy Coalition Framework. By identifying the coalition for the inclusion of the military aspect, and the coalition against it, we found that the Against coalition was significantly bigger and more consistent than the Pro coalition, which was smaller and somewhat scattered. These tendencies resulted in the exclusion of military AI from the Act. As our goal was to also explore the ways for renewing these discussions, we thought of possible triggers and offered recommendations based on the theory. These suggestions range from using different strategies to strengthen the coalition to discrediting the other coalition by using emotional appeals, and more.

Daugiašalė diplomatija – JAV Baltųjų rūmų įsteigta iniciatyva prieš išpirkos reikalaujančius kibernetinius nusikaltėlius

Rugilė Katinaitė

Dr. Mariusz Antonowicz komentaras:

Dažnai teigiama, kad diplomatija yra tarptautinių santykių kapiliarai. Esą, jei nori suprasti, kaip veikia tarptautiniai santykiai, turi studijuoti diplomatinės praktikas. Rugilė šiame darbe sugėbėjo tą padaryti: ji sujungė darbe diplomatijos studijas su tarptautinių santykių teorija.

IVADAS

2021-ųjų metų vasario 4 dieną Jungtinių Amerikos Valstijų Prezidentas, Josephas Bidenas, kreipdamasis į Valstybės departamentą teigė, jog „diplomatija vėl grįžo į JAV užsienio politikos šerdį“¹. Jis papildė, kad daugiašalė diplomatija turi būti pasitelkta siekiant išspręsti didžiausius globalius iššūkius – nuo pandemijos iki klimato krizės bei branduolinio nusiginklavimo. Tad globali diplomatija – Amerikos neišsenkamas stiprybės šaltinis ir privalumas. Pateikiamoje ataskaitoje teigiama, jog požiūris, kuris vyravo pastaraisiais metais, kad JAV nereikalingi partneriai sprendžiant globalias krizes, yra neteisingas ir tuo nebus vadovaujamasi Bideno kadencijos laikotarpiu. Pabrėžti keli veiksniai, kurie padarė įtaką, kad toks

1 Bringing America's Multilateral Diplomacy into the 21st Century, *American Academy of Diplomacy*, 2022, p. 7.

požiūris pasikeistų, tačiau bene svarbiausias – Kinijos bei Rusijos buvimo ir įtakos tarptautinėse organizacijose, įskaitant finansų institucijas, stiprinimas. Daugiašalė diplomacija, anot Prezidento, yra atsakymas į šias problemas, nes tarptautinės organizacijos ne varžo, o kaip tik įgalina JAV veikimą tarptautinėje erdvėje. Tad JAV turi sukurti stiprias ir ilgalaikes partnerystes su valstybėmis, kurios nepatenka į tradicinius Amerikos aljansus, ypač Lotynų Amerikoje ir Afrikoje. Globali partnerių koalicija yra pagrindinis įrankis kovojant su saugumo problemomis². Vis dėlto daugiašalė diplomacija yra kupina iššūkių ir kartais ne iki galo įvertinama kaip turinti didelę galią. Kadangi tenka derėtis su daugiau žaidėjų negu dvišalėje diplomatijoje, procesas tampa kompleksiškas – pavyzdžiui, kartais JAV pozicija *per se* nėra problema, tačiau, atsiradus politinių, ekonominių ar netgi asmeninių nesutarimų tarp derybose dalyvaujančių valstybių, kompromiso pasiekti gali nepavykti³. Derybose dalyvaujančios valstybės taip pat gali būti stipriai paveiktos kitų tame pačiame regione esančių valstybių nuomonės. Tad net jei nedidelė valstybė Lotynų Amerikoje ar Afrikoje nėra suinteresuota tam tikra derybų baigtimi, kita bloko valstybė gali nesudėtingai ją paveikti pasitelkdama turimus svertus.

Pagrindinė daugiašalės diplomatijos ašis sukasi aplink tarptautines organizacijas, kurios turėjo svarbų vaidmenį šio diplomatijos tipo vystymesi. Pradedant Europos koncertu ir baigiant Jungtinėmis Tautomis šios organizacijos siekė ar vis dar siekia skirtingų tikslų. Dalis valstybių, anot realistų, prisijungia prie įvairių tarptautinių organizacijų, siekdamos užtikrinti nacionalinius interesus. Liberalai šiam teiginiui prieštarautų, sakytų, jog tarptautinės

2 *Ibidem*, Bringing America's Multilateral Diplomacy into the 21st Century, p. 7.

3 Schaefer, Brett, „The Role and Relevance of Multilateral Diplomacy in U.S. Foreign Policy“, the Heritage foundation, 2011. <<https://www.heritage.org/global-politics/report/the-role-and-relevance-multilateral-diplomacy-us-foreign-policy>> [paskutinį kartą žiūrėta 2023 12 14]

(tarpyvyriausybinių) organizacijos yra platforma daugeliui globalių problemų spręsti⁴. Šiame rašto darbe teigiama, kad daugiašalė diplomacija yra kur kas daugiau nei tarptautinės organizacijos – tai įvairios tarptautinės iniciatyvos, platformos ir partnerystės, viešinančios šalis iš skirtingų regionų. Daugelyje literatūros tokioms tarptautinėms iniciatyvoms nėra skiriama pakankamai dėmesio, tačiau neretai, vedamos didžiųjų galių, daugiašalės platformos gali daryti panašų ar dar efektyvesnį poveikį specifinėmis temomis negu tarptautinės organizacijos. **Siekiant aptarti JAV vaidmenį daugiašalėje diplomatijoje ir įvertinti globalių iniciatyvų svarbą, nenusileidžiančią tarptautinėms organizacijoms, pasirinkta Joe Bideno kadencijai itin aktuali problema – virsmo technologijų ir kibernetinio saugumo iššūkiai.** Pastarasis dešimmetis pasižymėjo ne tik galių balanso pokyčiu tarp Rytų ir Vakarų, didėjančia „kietojo“ saugumo grėsme ir naujais prasidėjusiais tarpvalstybiniais konfliktais, bet ir dideliais pokyčiais technologijų srityje.

Viena iš didžiausių kibernetinio saugumo grėsmių JAV – galima žala kritinei infrastruktūrai, kibernetinis šnipinėjimas, pinigų plovimas pasinaudojant kibernetinėmis atakomis. Ši grėsmė ypač išaugo prasidėjus karui Ukrainoje – didelės sankcijos Rusijai gali išprovokuoti atsaką hibridinėmis priemonėmis, pavyzdžiui, kenkėjiška kibernetine veikla. Valstybės institucijoms reikalinga pagalba susitvarkyti su tokia grėsme – privačių veikėjų įsitraukimas ir kibernetinių pajėgumų stiprinimas, taip pat informacijos dalijimasis iš tarptautinių partnerių bei aktyvi diplomatinė veikla⁵. **Tad šio rašto darbo tikslas – išnagrinėti vieną iš naujausių, JAV vedamų,**

4 Karns, Margaret P., Karen A. Mingst, „International Organizations and Diplomacy“, the Oxford Handbook of Modern Diplomacy, 2013, p. 4.

5 Statement by President Biden on our Nation's Cybersecurity, the White House <<https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/03/21/statement-by-president-biden-on-our-nations-cybersecurity/>> [paskutinį kartą žiūrėta 2023 12 14]

formatų, skirtų kovoti su išpirkos reikalaujančiais kibernetiniais nusikaltėliais kaip platformą, skirtą daugiašalei diplomatijai ir skatinamą dvigubo tikslo – a) nacionalinio intereso, kylančio iš politinių tikslų siekiamybės – įgyti ir sustiprinti koalicijas skirtinguose regionuose, daryti įtaką tarptautinei kibernetinio saugumo politikai bei būti didelio masto proceso vedliu; b) noro spręsti globalias problemas, kurios aktualios daugumai pasaulio šalių, tačiau dar ne visų pripažįstamos kaip keliančios didelę riziką.

KONTEKSTAS

Pagal Europos Sąjungos kibernetinio saugumo agentūros (angl. ENISA) 2023 metų globalių kibernetinių grėsmių ataskaitą, labai išaugo kibernetinių atakų ir jų keliamų padarinių įvairovė ir kompleksiskumas. Vykstantis karas prieš Ukrainą tapo puikia žaidimo aikštele įvairiai kenkėjiškai veiklai, atsirado naujų kibernetinių nusikaltėlių grupių, o 2023 metų pirmąjį pusmetį padaugėjo išpirkos reikalaujančių kibernetinių incidentų, tai yra pagrindinė ir dažniausiai nustatyta grėsmė⁶. Pasaulyje yra daug tarptautinių organizacijų, kurioms kibernetinis saugumas turi svarbų vaidmenį, pavyzdžiui, Europos Taryba, NATO kompetencijų kibernetinio saugumo srityje centras, INTERPOL, ENISA, Jungtinių Tautų Organizacijos skirtingos grupės bei forumai⁷. Visgi viena iš didžiausių kibernetinio saugumo temą ir daugiausia regionų apimančių partnerysčių kaip daugiašalės diplomatijos platforma susikūrė JAV Prezidento Bideno kadencijos pradžioje. Tai iniciatyva prieš išpirkos reikalaujančius kibernetinius nusikaltėlius (angl. *Counter Ran-*

6 European Union Agency for Cybersecurity, „ENISA Threat Landscape 2023“ <<https://www.enisa.europa.eu/publications/enisa-threat-landscape-2023>> [paskutinį kartą žiūrėta 2023 12 14]

7 Information Technology Industry Council, „Organizations and Institutions that Address International Cybersecurity“, <www.itic.org>

somware Initiative) – toliau CRI. Kaip didžiausia pasaulyje tarptautinė kibernetinė partnerystė, CRI kuria kolektyvinį atsparumą prieš išpirkos reikalaujančią kenkėjišką kibernetinę veiklą, trikdo išpirkos reikalaujančių programišių ekosistemos veikimą ir formuoja atitinkamą kibernetinio saugumo politiką. Platformos globalumo svarbą pabrėžia ir pati kūrėja JAV – joks subjektas, nepaisant jo galimybių ar patirties, negali vienas veiksmingai kovoti su tokia grėsme. Tarptautinės partnerystės yra jėgas didinantis išteklius. Nukreiptas prieš išpirkos reikalaujančius subjektus ir jų ekosistemą – jis stiprina mūsų gebėjimą aptikti, sutrikdyti ir atgrasyti kenkėjiškus kibernetinius veikėjus, dalyvaujančius išpirkos reikalaujančių programų atakose arba palengvinančius jas⁸. CRI turi 48 nares valstybes bei dvi nares organizacijas (INTERPOL, Europos Sąjunga). CRI valdymo mechanizmas yra padalytas į JAV kaip formato pirmininkę bei tris komitetus / darbo grupes, vadovaujamas Australijos (pirmoji grupė), Vokietijos ir Nigerijos (antroji grupė) bei Singapūro ir Didžiosios Britanijos (trečioji grupė). Kiekviena iš darbo grupių turi pogrupius, vienam iš jų vadovauja Lietuva. Kaip pagrindinė vadovaujančioji valstybė, ji gali siūlyti sau aktuales klausimus, šiuo atveju informacijos apie kibernetines grėsmes dalijimasis ir jos svarba⁹. Tad CRI veikia labai panašiai kaip tarptautinė organizacija – yra komitetai, vyksta nuolatiniai susitikimai, prisidedant prie iniciatyvos būtina rašyti oficialų suinteresuotumą pagrindžiantį laišką.

8 Counter Ransomware Initiative <<https://counter-ransomware.org/aboutus>> [paskutinį kartą žiūrėta 20231214]

9 BNS, „Viceministrė Tučkutė JAV pristatė Lietuvos darbus stiprinant kibernetinį saugumą“, LRT, 2023. <<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2116166/viceministre-tuckute-jav-pristate-lietuvos-darbus-stiprinant-kibernetini-sauguma>> [paskutinį kartą žiūrėta 2023 12 14]

TEORINĖ PRIEIGA

Praėjusį šimtmetį pasaulio politikoje įsivyravo daugiašališkumo tendencija. Pasak Jono Tallbergo: „Daugiašalės derybos šiandien yra ryškiausias metodas, kuriuo valstybės sprendžia bendras problemas, nesutarimus ir formuoja bendras pasaulio politikos normas.“¹⁰ Klasikinis tekstas, aprašantis didžiųjų galių daugiašalę diplomatiją, yra Roberto Keohane'o „Po hegemonijos“. Keohane'as teigė, kad šiuolaikinė diplomatija nėra tik vienos valstybės karinės ar kitokios galios faktas. Jo manymu, JAV nebeturi tokios galios pasaulyje, kurią buvo užsitikrinusios XX amžiuje, europiečiai stengiasi būti savarankiškesni, tačiau jie taip pat neturi galimybės tapti hegemonine galia. Šiuolaikinė diplomatija vyksta institucijų ir režimų tinkle, kuris atspindi vyraujančią praktiką bei galios pasiskirstymą ir nebeapsiriboja vien valstybės institucijomis. Kiekvienas „bendradarbiavimo aktas“ atlieka svarbias funkcijas, susijusias su diplomatija, pavyzdžiui, daro poveikį įsitikinimams, taisyklėms, formuoja diplomatinę darbotvarkę ir kontekstą ateities veiksams¹¹. Pasak Keohane'o, didžiosios valstybės veikia pagal tam tikrus tarptautinius režimus, pavyzdžiui, bendri interesai gali paaiškinti tam tikras bendradarbiavimo formas, kurios yra pasitelkiamos valstybių susivienijant prieš priešininkus ir veikia kaip konkurencijos instrumentai¹².

Konkurencija – ne vienintelis aspektas, jungiantis valstybes, jos taip pat gali vienyti siekdamas efektyvaus tam tikro klausimo sprendimo. Šiame rašto darbe teigiama, kad tokius veiksmus valstybės gali atlikti ne tik per tarptautines organizacijas (ne mažiau kaip trys valstybės, veikla skirtingose valstybėse ir įkūrimas pagal formalų tarpvy-

10 Tallberg, Jonas, *Leadership and Negotiation in the European Union*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, p. 1.

11 Keohane, Robert O., *After Hegemony. Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton, Princeton University Press, 1984, p. 56.

12 *Ibidem*, Keohane, Robert O., *After Hegemony. Cooperation and Discord in the World Political Economy*, p. 62.

riausybinių susitarimą), bet ir pasitelkusios įvairias bendradarbiavimo platformas. Kaip jau minėta, Margaret P. Karns, Karen A. Mingst ir Kendall W. Stiles, kalbėdami apie daugiašalę diplomaciją, pasitelkia vieną iš jos apibūdinimų per realaus ir liberalaus institucionalizmo požiūrius. Šios dvi prieigos yra suliejamos Keohane'o – tarptautiniai režimai gali inkorporuoti abu požiūrius: realistų, jog didžiosios galios yra pagrindinės tarptautinės diplomatinės žaidėjos ir jos elgiasi atitinkamai vien dėl asmeninio intereso, ir liberalių teorijų šalininkų, teigiančių, kad tarptautinės organizacijos (ar platformos) taip pat gali veikti didžiųjų galių ir kitų valstybių fundamentalias vertybes, požiūrį ar lūkesčius, tai ne vien individualaus požiūrio skatinamos iniciatyvos¹³. Tad rašto darbe aptariamas JAV vaidmuo siekiant stiprinti savo nacionalinius interesus gerinant santykius su įvairiomis pasaulio valstybėmis, kuriose nemažą įtaką turi demokratinei pasaulio tvarkai nepritarantys veikėjai, tačiau taip pat aptartas CRI iniciatyvos kaip platformos drauge spręsti praktines problemas vaidmuo. **Pasirinkti kriterijai apima išskirtus Margaret P. Karns ir Karen A. Mingst, anot jų, tarptautinės organizacijos, kurios veikia kaip forumai, prisideda prie daugiašalės diplomatinės vystymo bent keliose srityse: nustatant darbotvarkę, kuriant koalicijas, normas, įtvirtinant socializacijos efektą¹⁴.**

EMPIRINĖ ANALIZĖ

Darbotvarkės nustatymas

Tarptautinės organizacijos ir formatai, kurie veikia kaip forumai, yra labai naudingi naujoms idėjoms pristatyti. Tai labai svarbu mažoms

13 *Ibidem*, p. 63.

14 Karns, Margaret P., Karen A. Mingst ir Kendall W. Stiles. „International Organizations: The Politics and Processes“. *Lynne Rienner*, 2015, p. 4.

valstybėms, kurios esant tokiai galimybei gali išsakyti savo nuomonę, pasiūlyti problemą, aktualią mažai valstybių grupei¹⁵. Jeigu būtų atsižvelgta tik į realistinį daugiašalės diplomatijos požiūrį, būtų sudėtinga paaiškinti, kodėl didžiosios valstybės (nagrinėjamu atveju JAV) buria tokį daugiašalį formatą kaip CRI, kurio darbotvarkei klausimus gali kelti bet kuri valstybė nuo Kenijos iki Lietuvos. CRI suteikia platformą įvairioms pasaulio valstybėms bendradarbiauti ir rasti bendrų taškų probleminiams klausimais. Pati iniciatyvos lyderė Joe Bideno nacionalinio saugumo patarėjo pavaduotoja Anne Neuberger teigė, jog CRI stiprybė ta, kad priešas nėra identifikuojamas kaip valstybė (pavyzdžiui, Rusija, Kinija ar Šiaurės Korėja), priešingai, kovojama su kibernetiniais nusikaltėliais ir jų grupėmis¹⁶. Tad neįvardijant konkrečios valstybės ir remiantis bendra grėsme galima pasiekti konkrečių rezultatų. Tai leidžia į darbotvarkę įtraukti klausimus, susijusius su tam tikromis valstybėmis, tačiau nepaminint, kad tai yra nukreipta prieš valstybinį veikėją. Šalys, kurios yra jautrios, tai yra viešai neidentifikuoja priešo, pavyzdžiui, dalis Azijos ir Ramiojo vandenyno regiono valstybių, gali lengviau atsikvėpti ir kurti politiką nutylėdamos, kuriam veikėjui tai yra taikoma. Vis dėlto negalima pamiršti, kad tokios iniciatyvos asmeninis interesas taip pat yra svarbus. Kaip formato lyderiai, JAV atstovai pateikia bendrąją darbotvarkę ir nustato galutinius klausimus, kurie bus aptariami. Tad nors lankstumo yra, jis turi atitikti JAV interesus.

Koalicijų kūrimas

Koalicijų kūrimas, anot Karns, Mingst ir Stiles, apima bendros pozicijos derybas, nuosekumo išlaikymą, perėjimo į priešingas

15 *Ibidem*.

16 Council on Foreign Relations, *Countering the Ransomware Threat*, 2023. <<https://www.youtube.com/watch?v=IHMahhCIUh4&t=2254s>> [paskutinį kartą žiūrėta 2023 12 14]

stovyklas vengimą, geresnių pozicijų užsitikrinimą. Tai ir sukurto bloko viduje vykdoma diplomatija, ir sąveika su kitomis koalicijomis, organizacijos sekretoriatu ir komitetų pirmininkais. Be to, koalicijai kurti ir būti aktyviai reikia bendrauti su koalicijos narių vyriausybėmis – diplomatai turi derėtis su savo vyriausybėmis, jei nori susitarti dėl tam tikrų pozicijų¹⁷. CRI koalicijų kūrimas yra vienas iš pagrindinių įrankių. Kadangi ši platforma siekia vienyti platesnę diplomatinio tinklo dalį, tai yra ne tik viešojo, bet ir privataus sektoriaus veikėjus, kyla įvairių klausimų ir susidaro bent kelios stovyklos. Aptariant šį kriterijų atsižvelgiama į valstybių (visų, ne tik didžiųjų galių) asmeninius interesus – dalis narių, siekiančių apsisaugoti nuo išpirkos reikalaujančios kibernetinės veiklos, nori gauti tokias paslaugas nemokamai, kitos norėtų pasinaudoti esamomis partnerystėmis su privačiais veikėjais, tad siekia juos įtraukti į formato veiklą. Taip yra buriamos rėmėjų koalicijos ir įvardijami privatūs veikėjai, kurie turi valstybių narių pasitikėjimą. Čia taip pat aktualu paminėti, kad 48 valstybės vienijanti partnerystė tapo aktualia platforma ne tik siekiant kibernetinio saugumo tikslų, bet ir plečiant koalicijų tinklą tam tikruose regionuose. Pavyzdžiui, į šią platformą JAV pavyko pritraukti tokias valstybes, kaip antai Brazilija, Kosta Rika, Meksika, Urugvajus, Siera Leonė, Pietų Afrika, Ruanda bei Nigerija¹⁸. Referuodama į tam tikrą naudą, kurią šioms valstybėms gali suteikti CRI, JAV siekia didesnės įtakos regionuose (Afrikoje ir Pietų Amerikoje) naudodama švelniosios galios įrankius. Taip pat vieno iš komitetų pirmininkai yra Australijos atstovai, kito – Singapūro. Žinant, kad Azijos ir Ramiojo vandenyno regionas ir įvairūs bendradarbiavimo formatai su jais Amerikai itin svarbūs, negalima atmesti asmeninio intereso vaidmens kuriant koalicijas.

17 *Ibidem*, Karns, Margaret P., Karen A. Mingst, Kendall W. Stiles, p. 5.

18 Counter Ransomware Initiative <<https://counter-ransomware.org/aboutus>> [paskutinį kartą žiūrėta 2023 12 14]

Normų kūrimas

Tam tikrų normų ir taisyklių kūrimas yra vienas iš pagrindinių tarptautinių organizacijų tikslų. Pavyzdžiui, Jungtinių Tautų Organizacija, kalbėdama apie įvairias vertybes, diskutuojant skirtinguose komitetuose bėgant laikui įtvirtina tam tikras rezoliucijas ir deklaracijas, kurios padeda delegitimizuoti kolonializmą, rasizmą, apartheidą ar net branduolinių ginklų platinimą¹⁹. Nors ir apima tik specifinę temą, bet tam tikras inovatyvias normas stengiamasi kurti ir CRI platformoje. Pagrindinį derybų vaidmenį prisiėmusios formato valstybės sugebėjo pasiekti formato narių pritarimą vyriausybinių lygmens deklaracijai: „Jokių išpirkų mokėjimų.“ Tai kolektyvinė CRI pozicija dėl išpirkų mokėjimo, ja siekiama susilpninti finansines paskatas kibernetiniams nusikaltėliams ir išsakoma valstybių vyriausybių pozicija prieš išpirkų mokėjimą²⁰. Tai pirma tokia deklaracija, priimta itin nemažo skaičiaus valstybių. Nors tai buvo kelių valstybių, stipriai kenčiančių nuo išpirkos reikalaujančių atakų, interesas, negalima atmesti fakto, kad tokia deklaracija yra pirmas žingsnis į priekį daugeliui valstybių, kurias tokios atakos galbūt tik pasieks netolimoje ateityje. Suprantant, kad daugelis panašių deklaracijų yra vertinamos skeptiškai kaip nedarčios pozityvaus praktinio pokyčio, negalima pamiršti, kad kibernetinių atakų atribucija teisiniu bei techniniu lygmenimis visgi yra itin svarbi kibernetinei diplomatijai. Vis dėlto tai yra reta ir, nors dažnai neatneša praktinio įgyvendinimo sankcijomis, tačiau link to yra judama.

19 *Ibidem*, Karns, Margaret P., Karen A. Mingst, Kendall W. Stiles, p. 6.

20 SentinelOne, „The 2023 Counter Ransomware Initiative Summit. Stepping Up Global Collaboration in Cybersecurity“, 2023. <<https://www.sentinelone.com/blog/the-2023-counter-ransomware-initiative-summit-stepping-up-global-collaboration-in-cybersecurity/>> [paskutinį kartą žiūrėta 2023 12 14]

Socializacijos efekto įtvirtinimas

Šis efektas atsiranda tada, kai individualūs, valstybes reprezentuojantys veikėjai įsilieja į tam tikras daugiašalės diplomatijos praktikas. Panašiai, kaip minėjo Keohane, yra perimami tam tikri požiūriai, fundamentalios vertybės, netgi lūkesčiai ar elgesys, kuris yra būdingas tam tikrai tarptautinei organizacijai. Tada pradeda kalbėti bendrais terminais. Socializacijos efektas jaučiamas peržvelgus Joe Bideno kadencijos lūkesčius dėl kylančių saugumo iššūkių, ypač tokių kaip virsmo technologijos ar kibernetinis saugumas. Kovoiant su kibernetinėmis atakomis, JAV iš tiesų atspindi platesnį globalų įsipareigojimą saugiam skaitmeninimui bei jo teikiams piliečiams galimybėms, Azijos ir Ramiojo vandenyno ekonomikos augimui, taip pat įsipareigojimą, kad skaitmeninė ekonomika augtų saugiai ir JAV sprestų kibernetinio saugumo klausimus kartu su sąjungininkais bei partneriais²¹. Tad nuolatos viešai kalbant apie grėsmes ir žalą, kurią gali sukelti tokios išpirkos reikalaujančios atakos, yra daug prisidedama prie pačios sąvokos *ransomware* vartojimo ir kartu atsirandančiais raktiniais žodžiais: pinigų plovimas, dalijimasis informacija, „privataus ir viešojo sektoriaus bendradarbiavimas ir panašiai. Šiuo atveju JAV yra paranku, kad jos dažnai vartojamas žodynas imamas kartoti ir daugelyje kitų valstybių diskursų, nes joms yra suteikiama galimybė pasisakyti, aptarti konkrečiame regione vyraujančias problemas ir gauti tam tikrą paramą.

21 U.S Department of State, „Update on the International Counter-Ransomware Initiative“, 2021. <<https://www.state.gov/briefings-foreign-press-centers/update-on-the-international-counter-ransomware-initiative>> [paskutinį kartą žiūrėta 20231214]

IŠVADOS

Apibendrinant galima teigti, kad į daugiašalę diplomatiją ir vaidmenį, kurį šioje srityje turi didžiosios galios, galima pažvelgti tiek iš realistinės, tiek iš liberalios perspektyvos. Pagal atliktą analizę galima teigti, kad šie požiūriai nebūtinai prieštarauja vienas kitam ir gali veikti drauge besireikšdami skirtingomis formomis. JAV, kaip globalių demokratijos normų skleidėja, nepamiršta ir asmeninių interesų. Tad dalyvavimas tam tikruose tarptautiniuose formatuose turi teikti ne tik naudą tarptautiniams partneriams, bet ir individualiam veikėjui. NAGRINĖTAS pavyzdys itin aktualus, nes technologijų sritį labai nesudėtinga išnaudoti veikiant švelniosios galios metodais. Taip visiškai savanoriška organizacija, turinti tik nedidelį rinkinį procedūrų bei taisyklių, gali „priversti“ valstybes, net ir pačias mažiausias, pasijausti svarbiomis, galinčiomis prisidėti prie globalių sprendimų. Tuo metu didžioji galia – JAV – išnaudoja į jokiais konkrečias valstybes ir jų veiklą *neapeliuojančią* iniciatyvą aplink save suburdama valstybes, kurios kitu atveju galbūt neitų į tokį artimą santykį su JAV arba su kitomis partnerystės dalyvėmis. Iš pažiūros techninio ar operacinio lygmens tema atsiskleidžia kaip inovatyvios ir globalias normas kurianti bei panaudojama atskiro strateginio lygmens koalicijoms sudaryti. Neleisti tarptautinėms organizacijoms daryti sprendimų, kurie kenkia JAV interesams, ir skatinti juos imtis veiksmų, kuriuos JAV palaiko, yra verta, tačiau tam taip pat labai reikia ilgo derybų proceso²². Dėl šios priežasties įvairūs mažiau įpareigojantys, tačiau taip pat efektyvūs formatai yra puiki platforma daugiašalei diplomacijai. O tokiu formatu sugebėjus suderinti didžiųjų galių bei mažųjų valstybių interesus, atsiranda galimybė sustiprinti jėgas kovojant su bendromis grėsmėmis.

22 Schaefer, Brett, „The Role and Relevance of Multilateral Diplomacy in U.S. Foreign Policy“, the Heritage foundation, 2011. <<https://www.heritage.org/global-politics/report/the-role-and-relevance-multilateral-diplomacy-us-foreign-policy>> [paskutinį kartą žiūrėta 2023 12 14]

Semplinimo reikšmė (pop)muzikai – savinaikinimas ar turtinimas?

Rytis Stankevičius

Dr. Ginto Karaliaus komentaras:

Ryčio Stankevičiaus rašto darbas Politinių medijų teorijų kursui išsiskiria pademonstruotu skoningu ir savarankišku politinės teorijos sąvokų įvaldymu ir gebėjimu jas taikyti praktinei atvejo analizei. Darbo tonas neapsiriboja aprašymu ar mėginimu įtikinti, bet veikiau kviečia diskutuoti apie šiuolaikinių meno produktų ir jų technologijų politiskumą. Pademonstruotas gebėjimas suderinti teorinį, taikomąjį ir diskusinį žinojimą daro darbą autentišką ir įdomų.

IVADAS

Semplinimas yra technika ir praktika, kai kuriant kokį nors muzikos kūrinį yra panaudojami garso fragmentai iš kitų šaltinių, pavyzdžiui, jau esamos dainos, įrašo, kalbos, kino juostos, aplinkos garsų ar kt.¹ Šie fragmentai yra perdirbami, prodiusuojami iš naujo, keičiamas jų tempas, aukštumas (*pitch*), tembras, jie yra įtraukiami į bendrą kūrybos procesą ir galiausiai tampa visiškai integralia naujojo kūrinio dalimi.

Semplinimo praktikos ištakos siekia XX a. pradžią, kai ėmė populiarėti džiazas, o jo atlikėjai į savo kūrybą ir gyvus pasirodymus įtraukdavo kitų džiaz muzikantų kūrinių fragmentus, norėdami išskirti, pagerbti ir pasididžiuoti jų autorių meistriškumu, įgūdžiais

¹ Central Music Institute, „What is Sampling in Music?“, Central Music Institute, žiūrėta 2024 m. sausio 12 d., <https://www.centralmusicinstitute.com/blog/what-is-sampling-in-music>

ir kūrybiškumu. Vis dėlto *semplinimas*, kaip mes jį suvokiame dabar, pradėjo plisti ir populiarėti praėjusio šimtmečio aštuntajame dešimtmetyje tarp hiphopo ir *house* kūrėjų. Šių žanrų muzikantai ir didžėjai pradėjo *semplinti* ir naudoti žinomų džiaz, fanko, ritmenbliuzo ar disko kūrinių fragmentus². Būtent šioje eroje *semplinimas* įgijo dabartiniais laikais suvokiamą šios praktikos reikšmę – kai naujų dainų kūryboje yra panaudojami jau esamų kūrinių motyvai ir fragmentai: tiek ritmai, tiek išskirtinės instrumentų partijos, tiek melodijos, tiek dainų teksto ištraukos.

Nors *semplinimas* iš esmės niekada nebuvo pasitraukęs iš muzikos industrijos (muzikos kūrinių su *semplintais* fragmentais galima rasti ir XX a. devintajame dešimtajame dešimtmėčiais, ir XXI a. pradžioje), tačiau šis reiškinys ypač padažnėjo šio amžiaus antrojo ir trečiojo dešimtmečio sandūroje, kai popmuzikos arenoje ėmė dominuoti devintąjį dešimtmetį menantys sintezatorių motyvai (pavyzdžiui, The Weeknd – „Blinding Lights“), disko eros garsai (pavyzdžiui, Doja Cat – „Say So“), aštuntojo dešimtmečio soulo fragmentai (pavyzdžiui, Silk Sonic – „Leave the Door Open“)³. Nėgana to, dabartiniais laikais atlikėjai išleidžia singlus ar albumus, kuriuose naudojama gausybė *semply* – pavyzdžiui, Nicki Minaj albume „Pink Friday 2“ (2023 m.) *semplinamos* 11 dainų⁴, Beyoncé albume „RENAISSANCE“ (2022 m.) – 17 dainų⁵, Davido Guetta'os singlai „I'm Good (Blue)“ (2022 m.) ir „Baby Don't Hurt Me“

2 *Ibidem*.

3 Jess Williams, „80s music trends are dying down... So what's next?“, Buzzsaw Magazine, paskelbta 2022 m. lapkričio 20 d., <https://buzzsawmag.org/2022/11/20/80s-music-trends-are-dying-down-so-whats-next/>

4 Kristin Robinson, „Nicki Minaj Leans Into Sampling on 'Pink Friday 2': Full List of Samples & Interpolations on the Album“, Billboard, paskelbta 2023 m. gruodžio 12 d., <https://www.billboard.com/music/rb-hip-hop/nicki-minaj-samples-pink-friday-2-full-list-songs-1235551995/>

5 Joe Price, „Here Are All the Songs Sampled on Beyoncé's 'Renaissance' Album“, Complex, paskelbta 2022 m. liepos 29 d., <https://www.complex.com/music/a/backwoodsaltar/beyonce-renaissance-album-samples>

(2023 m.) yra paremti kitų dainų melodijomis (atitinkamai Eiffel 65 – „Blue (Da Ba Dee)“⁶ ir Haddaway – „What Is Love“⁷).

Ši tendencija suaktyvino kalbas ir diskusijas apie *semplinimo* techniką ir praktiką bei jos vietą (pop)muzikoje. *Semplinimo* simpatikai tvirtina, kad ši praktika yra kūrybiškas būdas panaudoti ankstesnių laikų kultūrą, kurti nostalgijos jausmą, įsteigti ryšius tarp senesnės ir šiuolaikinės muzikos scenų ir apskritai plėsti (pop) muzikos erdvę, ją perkurti, suteikti naujų požiūrio kampų ar gyvybės. Tuo tarpu kritikai konstatuoja, kad *semplinimas* yra savaivališkas naudojimas kitų žmonių darbu ir kūrybingumu, ydinga praktika, labai rizikingai balansuojanti ant kičo ar autoriaus teisių pažeidimo ribos, lėkštokas mėginimas manipuliuoti klausytojais ir užsidirbti pinigų, o *semplinimo* išplitimas pastaraisiais metais signalizuoja, kad (pop)muzikos arena pradeda neberasti nieko naujo, jai stinga novatoriškumo ar idėjų – apskritai kyla dvejonė, ar verta kurti kažką visiškai originalaus⁸.

Rašto darbe, atsispiriant nuo ne vienerius metus vykstančios diskusijos apie *semplinimo* ir (pop)muzikos arenos sąveiką, bus siekiama atsakyti į esminį darbo klausimą: *Kokį poveikį semplinimo technika / praktika turi (pop)muzikai – ją nuprasmina, slopina, naikina ar ją papildo, išplečia, duoda naujų galimybių?* Atsakant į klausimą

6 Katie Atkinson, Katie Bain, Andrew Unterberger, Jason Lipschutz ir Joe Lynch, „Five Burning Questions: Bebe Rexha & David Guetta’s ‘I’m Good (Blue)’ Hits the Hot 100’s Top 10“, Billboard, paskelbta 2022 m. lapkričio 22 d., <https://www.billboard.com/music/chart-beat/bebe-rexha-david-guetta-im-good-blue-five-burning-questions-1235175749/>

7 Anna Sky Magliola, „All you need to know about David Guetta’s ‘Baby Don’t Hurt Me’ with Anne-Marie and Coi Leray“, Planet Radio, atnaujinta 2023 m. gegužės 25 d., <https://planetradio.co.uk/hits-radio/entertainment/music/anne-marie-david-guetta-collab/>

8 Shaad D’Souza, „‘It’s a risk to put out something completely new’: why pop is so heavily plundering the past“, The Guardian, paskelbta 2023 m. birželio 7 d., <https://www.theguardian.com/music/2023/jun/07/its-a-risk-to-put-out-something-completely-new-why-pop-is-so-heavily-plundering-the-past>

simą bus remiamasi Walterio Benjamino ir Johno Fiskeės teorijomis. Tai leis įvertinti, kiek kultūros produktai, sukurti naudojant *semplinimą*, įgalina, o kiek pavergia masinės produkcijos vartotoją.

Vokiečių filosofas Walteris Benjaminas veikalė „The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction“ kritikuoja naujųjų medijų technologijų įtaką menui ir pačiai visuomenei. Pasak autoriaus, mechaninės reprodukcijos įrankiai eliminuoja meno kūrinių autentiškumą ir originalumą – savybes, kurias jis vadina aura. Nors savo esė Benjaminas labiau skiria dėmesį vizualiajam menui (dailėi, kinui, fotografijai), tačiau jo idėjas galima pritaikyti ir muzikai, kuri taip pat susidurdavo ir susiduria su mechaninės reprodukcijos fenomenu. O amerikiečių akademikas Johnas Fiske savo knygoje „Understanding popular culture“ kalba apie populiariosios kultūros (kurios dalis yra popmuzika) įtaką visuomenei ir vietą joje. Autorius tvirtina, kad populiarioji kultūra yra gyvas ir aktyvus procesas, apimantis platų teksto, garso ir vaizdo spektrą bei įgalinantis kūrybiškai priešintis dominuojančioms struktūroms. J. Fiske mato populiariąją kultūrą kaip integralų, įtraukiantį ir ganėtinai liberalų prasmų kūrimo vyksmą.

Darbo pirmojoje dalyje, remiantis W. Benjaminu, bus teigiama, jog *semplinimas* yra reiškinys, prisidedantis prie kūrinių auros nykimo ir apskritai kultūros slopinimo. Antrojoje dalyje bus pristatoma J. Fiskeės perspektyva, pagal kurią, *semplinimas* matomas kaip suteikiantis (pop)muzikai daugiau šaltinių ir daugiau laisvės kuriant prasmes, stiprinantis (pop)muzikos pradžią ir paveikumą. Galiausiai rašto darbas baigiamas išvadomis.

1. GRĖSMĖ KULTŪROS IR MENO KŪRINIŲ AURAI (W. BENJAMIN)

Walteris Benjaminas, kalbėdamas apie meno kūrinių mechaninę reprodukciją, tvirtino, kad kiekvienas meno kūrinys visada yra atgamintinas – jis gali būti imituotas, atkurtas, perkurtas. Šis me-

chaninės reprodukcijos reiškinyms prasidėjo nuo medžio grafikos (ir joje vykusio dauginimo), tuomet sekė Johannesas Guthenbergas – spausdinimo presas – ir litografinis atkūrimas, kuris neatsiliko nuo spausdinimo; vėliau atsirado fotografija ir kinas, o vaizdinis atkūrimas neatsiliko nuo kalbos⁹.

Galiausiai, XX a. pradžioje buvo prieita prie situacijos, kai mechaninis meno kūrinių atkūrimas pasiekė tokį standartą, kad jis leido ne tik atkurti visus meno kūrinius, bet ir rado savo vietą pačiuose meniniuose procesuose¹⁰. Meno kūrinių reprodukcija tapo gana integralia ir neatsiejama kūrybos dalimi – mūsų nebestebina įvairūs meno kūrinių perdirbiniai, panaudojimai kitose (pavyzdžiui, tekstilės, turizmo) plotmėse ar tiesioginė įtaka bei įsitraukimas į kitus meno kūrinius. Tačiau šioje situacijoje, W. Benjamino teigimu, atsiranda problema: net ir tobula meno kūrinio reprodukcija ne(be) turi savito buvimo laike ir erdvėje – tų dviejų elementų, nusakančių unikalią meno kūrinio egzistenciją¹¹. Kitaip tariant, reprodukuotas meno kūrinys netenka savos auros.

Pasak W. Benjamino, kad kultūros produktas turėtų aurą, jis turi atitikti dvi esmines sąlygas – turėti savo istorinę vietą (t. y. perduoti laikmečio identitetą, kūrinio istorines reikšmes, padėti suprasti, kodėl tai meno kūrinys) ir turėti ritualinę reikšmę ar santykį (t. y. turėti kokį nors ryšį su auditorija, demonstruoti įsijautimą). Tokia erdvinė ir laikinė egzistencija išskiria meno kūrinių, suteikia jam savasties, įtvirtina jį savame kontekste, o unikalios autentiško kultūros produkto vertės pagrindas yra ritualas – originali kūrinio panaudojimo lokacija ir laikas, buvimas čia ir dabar¹². Vadina-

9 Walter Benjamin, „The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction“ In *Literary Theory: An Anthology*, sud. Julie Rivkin ir Michael Ryan (Padtow: Blackwell Publishing, 2004), 1235–1236.

10 *Ibidem*.

11 *Ibidem*, 1235.

12 *Ibidem*, 1236–1237.

si, meno kūrinio autentiškumą patvirtina originalo buvimas – be originalo yra neįmanomas autentiškumas. Visus šiuos aspektus atspindinti meno kūrinio aura užkerta kelią jį naudoti kitiems, su pačiu meno kūrinio nesusijusiems tikslams ar būdams (pavyzdžiui, tapti politiniu įrankiu).

Anksčiau aura sugebėdavo išlikti dėl kūrinių mechaninės reprodukcijos galimybių stokos ir ribotų auditorijų (kurioms konkretus kūrinys buvo skirtas), nes tik originalas gali perteikti meno kūrinio aurą. Vis dėlto šiuolaikinė technologijų pažanga padidino kūrinių reprodukcijos galimybes ir dėl to menas yra beprarandęs savo gebėjimą būti tik vienoje lokacijoje ir tik vienu laiku – t. y. beprarandęs savo autentiškumą ir savo aurą¹³. Mechaninė reprodukcija išlaisvina meno kūrinį iš jo priklausymo ritualui – savasties kriterijus nebėra pritaikomas meno kūrinui, pati meno funkcija apverčiama, vyksta „menas menui“ reiškinys, kuris atima iš meno jo socialinę reikšmę. Meno kūriniai nebetenka sąlyčio su unikaliu laikiniu ir lokaciniu jų panaudojimu ir yra pradedami matyti kaip kone išskirtinai skirti demonstruoti, perteikti; kultūros produktai įtraukiami į laisvo disponavimo, (iš)naudojimo santykius, tarytum tampa kultūros industrijos nuosavybe ir nebeskleidžia savo pirminės unikalios dvasios, įžemintos lokacijoje, laike ar santykyje su auditorija (jei tokią dvasią apskritai turėjo)¹⁴. Gauname tai, kad ritualinis pagrindas – o kartu ir meno kūrinio aura – menksta; menas tarsi pasiduoda jo eksponavimo pradui, dėl kurio nebelieka autonomijos žymens, meno kūrinio unikalumo, menas tampa paremtas ne savo unikaliu ritualu, o politika, kuri, turėdama savo atskirus tikslus, manipuliuoja ir disponuoja meno kūriniais¹⁵. Eksponavimo dėmens augimas signalizuoja, kad meno kūrinių meninė vertė yra padedama į šoną, o jos vietą perima labiau instrumentinė

13 *Ibidem*, 1236–1238.

14 *Ibidem*, 1236–1237.

15 *Ibidem*, 1237.

funkcija – dabar svarbesnis atrodo ne kūrinių ir kūrybos meninis, ceremoninis pradai, o jų produktyvumas, praktinis, paveikusias panaudojimas ar finansinis rezultatas.

Atsižvelgiant į šią W. Benjamino perspektyvą, *semplinimas* gali būti suvokiamas kaip praktika, kuri pažeidžia meno kūrinių autentiškumą ir naikina jų aurą. *Semplinimą* galima suprasti kaip tam tikrą mechaninę reprodukciją, nes kūrybos procese yra reprodukuojamas ir į naują dainą įtraukiamas kitos dainos fragmentas. Tačiau ši reprodukcija yra dalinė, nes yra reprodukuojamas ne visas kūrinys, o tik jo fragmentas – vyksta tam tikra kvazireprodukcija, kuri iškreipia ne tik reprodukcijos, bet ir autentiškumo sampratą. Naujas (pop)muzikos kūrinys panaudoja senesnio kūrinio fragmentą ir techniškai tas fragmentas turi savo originalą (t. y. dainą, iš kurios buvo paimtas), o tai yra kūrinio autentiškumo sąlyga. Vis dėlto naująjį kūrinį vadinti autentišku būtų neteisinga – kalbėti apie galimą vieno kūrinio autentiškumą, kartu referuojant į visai kitą kūrinį, būtų ganėtinai paradoksalu. Muzikos kūrinys su *semplu* pasitelkia visai kito kūrinio dalį, ją išima iš senesnės dainos konteksto, pernaudoja saviems tikslams. Tokiu atveju gali kilti klausimas, ar kūrinio, kurį gaminant yra naudojamas *semplas*, atsiradimą apskritai galima vadinti kūryba, nes vyksta labiau ne kūrimas, o perkūrimas, ne naujo, autentiško produkto gamyba, o muzikos kūrinio *sufrankenšteininimas*, kai į vienį sujungiami keli iš pirmo požiūrio nesusiję elementai.

Semplinimo praktika, iškreipdama ir slopindama (pop)muzikos kūrinio autentiškumą, naikina ir aurą. Kuriant naują, į originalumą pretenduojančią dainą, yra mėginama įtraukti visai kitos dainos (ir jos auros) dalį, kas pažeidžia tiek *semplintos*, tiek *semplą* naudojančios dainos aurą. *Semplinta* daina netenka auros, nes dalis jos savasties yra ištraukiama, atplėšiama nuo dainos „kiauto“, ji netenka unikalaus ryšio su savo kontekstu, vieta ir (ar) laiku. Nors *semplintos* dainos originalas iš esmės egzistuoja, tačiau faktas, kad

jo aura buvo pažeista dėl naujosios dainos, lemia, kad aura pradeda slopti ir nykti, o kartu nyksta ir kūrinio autentiškumas. Tuo tarpu *semplą* naudojanti daina netenka auros, nes į naujai kuriamą dainą siekiama įpinti kito kūrinio fragmentą – kitaip tariant, prie naujai steigiamos auros mėginama „prilipdyti“ kito kūrinio auros dalį. Tokiu atveju auros savitumo netenka tiek *semplinto* kūrinio aura (nes jį nebėra vientisa, ji yra išskirta, padalyta), tiek *semplą* naudojančio kūrinio aura (nes ji nebėra savita, nes savyje naudoja kito kūrinio aurą). Apskritai vargu ar aura gali būti dalijama ir skirstoma – aura yra kūrinio ir jo autentiškumo vienis, tad jei dalis jos yra sunykusi arba jei ji pradeda naudoti kitos dalį, sunyksta ir pati aura.

Maža to, *semplinimas* sukuria unikalias meno kūrinio lokacijos ir laiko iliuziją: klausydamas dainos, kurioje yra *semplina* senesnė daina, žmogus (pa)sąmoningai pradeda mąstyti apie tą senesnę dainą, jam gali kilti nostalgijos jausmas ir taip žmogus įsivaizduoja esąs toje neva unikaloje senesnio kūrinio vietoje ir laike, nors iš tikrųjų jis klauso visai kitoje lokacijoje ir laike sukurtą kūrinio. *Semplinimas* visiškai atskiria originalų muzikos kūrinį nuo jo auditorijos – jis yra išplėšiamas iš savo laiko terpės ir yra susintetintai patalpinamas į visai kito laikmečio plotmę. Nors tam tikra dalis auditorijos ir gali sutapti, tačiau būtų sunku paneigti, kad *semplinimas* nepakeičia meno kūrinio auditorinio santykio. Šis aspektas dar labiau prisideda prie auros nykimo, nes klausytojai, nežinodami senesnės dainos, kurios *semplas* naudojamas, gali pradėti matyti naująjį kūrinį kaip visiškai originalų, taip nesąmoningai paneigdami ar paslėpdami senesniojo kūrinio aurą.

Vadinasi, žvelgiant iš W. Benjamino perspektyvos, *semplinimas* naikina (pop)muzikos kūrinio aurą, emancipuoja (pop)muzikos kūrinius iš jų ritualinės dermės ir padaro juos atvirus disponavimui (įskaitant ir politinį), manipuliacijoms ir instrumentiniam panaudojimui.

2. DIDESNIO PRODUKTYVUMO IR KŪRYBIŠKUMO GALIMYBĖ (J. FISKE)

Johnas Fiske yra labiausiai žinomas kaip populiariosios kultūros teoretikas. Jis populiariąją kultūrą pateikia kaip priklausomųjų kultūrą, kurioje visada glūdi tam tikri galių santykių ženklai, dominavimo ir subordinacijos pėdsakai, įvairiausios pasipriešinimo galiai ar jos ignoravimo formos. J. Fiske pabrėžia, kad populiarioji kultūra privalo būti gyvas ir aktyvus, su žmonių interesais susijęs procesas, kurio elementai apima tiek vyraujančias galias, tiek galimybes joms priešintis ar jas ignoruoti¹⁶. Ši ypatybė signalizuoja, kad populiariosios kultūros vartotojai nėra tik vartotojai – jie kartu yra ir perdirbėjai, su populiariąja kultūra besielgiantys kaip su kultūriniu ištekliumi, kurį naudodami konstruoja savų socialinių patirčių ir ryšių prasmes, jas keičia, pildo, modifikuoja ir taip kuria savo kultūrą¹⁷. Tokiu būdu dominuojančių struktūrų engiami dalyviai gali kurti nuosavą kultūrą, naudodamiesi ištekliais, kuriuos pateikia vyraujanti sistema (kuri apskritai yra vienintelė šiuos išteklius patiekianti sistema) – populiarioji kultūra išskyla kaip „menas pasitenkinti tuo, kas prieinama“¹⁸.

Tam, kad kūrinys priklausytų populiariajai kultūrai, jis turi transliuoti žinutes, kurias kūrinio auditorija norės išgirsti, tačiau tuo pačiu metu duoti jiems galimybę pasirinkti, konstruoti ir atliepti jų socialinę padėtį atspindinčias išraiškas¹⁹. Pasak J. Fiske'ės, dėl šios savybės populiariosios kultūros kūriniai turi neatitiktį, prieštaravimų ir trūkų, tačiau būtent tai ir leidžia populiariosios kultūros kūriniams konstruoti produktyvias interpretacijas, t. y. „skirtingai „kalbėti“ skirtinguose kontekstuose skirtingais inter-

16 John Fiske, *Populiariosios kultūros supratimas* (Vilnius: Žara, 2008), 12–17.

17 *Ibidem*, 29.

18 *Ibidem*, 21.

19 *Ibidem*, 124.

pretavimo momentais²⁰. Vis dėlto populiariosios kultūros kūriniai ne visada yra matomi kaip produktyvių interpretacijų šaltiniai – dažnai teigiama, kad populiarieji kūriniai yra „paviršutiniški“, „nusaldinti“, „lėkšti“, „melodramatiški“, jų kalbos sudėtingumas ar rišlumas neprilygsta „aukštesniajai kultūrai“ (grožinei literatūrai, poezijai), o potėpiai yra pernelyg platūs, paviršiniai ir negeba perteikti unikalių, individualių jausmų niuansų. Tačiau populiariosios kultūros kūrinių užuominos, dideli paviršiai ar plačiausi potėpiai prisideda prie populiariosios kultūros stiprybės, nes tai provokuoja auditoriją užpildyti kūrinių trūkumus ir spragas savomis reikšmėmis, socialine patirtimi ir kurti savus ryšius su kūriniais ar apskritai populiariąja kultūra²¹.

J. Fiske populiariosios kultūros kūrinius mato ir kaip politinės kovos lauką, kuriame subordinuojamieji kovoja su dominuojančiais sluoksniais, vengia galingųjų jėgos, stengiasi transformuoti galių pasiskirstymo struktūrą, plėtoti pasipriešinimą socialinės tvarkos viduje ir įprasmingi socialinius skirtumus²². Tiesa, ši politinė kova vyksta ne makro-, o mikropolitikos lygmeniu, subordinuojamieji renkasi ne konfrontacinę, o partizanišką taktiką, nes priešingu atveju engiamieji sluoksniai nesugebėtų tvariai ir produktyviai priešintis galingiesiems. Toks priešinimosi būdas reikalauja imtis kūrybiškesnių, įvairesnių ir platesnių šaltinių populiariajai kultūrai kurti – tuomet gaunama išsamesnė, gausesnė ir produktyvesnė paletė, kurią savo prasmėms kurti ir trūkiams užglaistyti gali naudoti engiamieji²³.

Pasitelkiant čia aprašytą J. Fiske'ės perspektyvą, *semplinimas* tampa vienu iš būdų gauti tuos kūrybiškesnius, įvairesnius ir platesnius šaltinius populiariajai kultūrai (per)kurti. Savo kūrinio-

20 *Ibidem*, 110.

21 *Ibidem*, 101–107.

22 *Ibidem*, 25.

23 *Ibidem*, 24, 52.

se naudodami įvairius *semplus*, dainų autoriai gali pateikti naujų reikšmių ir dimensijų auditorijai, besiklausančiai tų dainų, o tai prisideda prie dar didesnio populiariosios kultūros kūrinių produktyvumo. Be to, kūriniai, naudodami senesnių dainų *semplus*, gali apeliuoti į dar platesnę auditoriją (iš dalies apima ir naujosios, ir senesnės dainų klausytojus) ir kartu prisidėti prie didesnio populiariosios kultūros, kaip kovos, pasipriešinimo ar išsilaisvinimo, užtaiso, nes didėja ją naudojantis ir (per)kuriantis engiamųjų sluoksnius.

Semplinimas nenaikina populiariosios muzikos ir jos savasties – priešingai, jis ją papildo, stiprina ir turtina, nes suteikia kur kas platesnį paviršių, ant kurio galima (per)kurti, interpretuoti reikšmes, jomis keistis ir kuriuo gali plačiau pasinaudoti konkrečiam kūriniai aktualios subordinuojamos visuomenės grupės. Dėl *semplinimo* atsiranda daugiau medžiagos, daugiau šaltinių, kuriuos subordinuojamieji gali naudoti savoms prasmėms kurti, (pop)muzikos trūkiams ir skylėms užpildyti. Vienas iš to pavyzdžių galėtų būti 2022 m. Beyoncé daina „BREAK MY SOUL“, kurioje yra *semplinamas* Big Freedia kūrinys „Explode“. Jau pati Beyoncé's daina (kartu turint omeny viso albumo „RENAISSANCE“ prasmes) skleidžia idėją apie LGBTQ+ bendruomenės emancipaciją, išsilaisvinimą iš išorinės neapykantos ar nerimo, tačiau „Explode“ *semplas* šią žinutę dar labiau pastiprina, prideda paviršių, ant kurio galima kurti papildomas prasmes (pavyzdžiui, apie juodaodžių LGBTQ+ bendruomenę, *house* ir *bounce* muzikos žanrus ir jų reikšmę bendruomenei). Kitaip tariant, *semplinimas* duoda populiariajai muzikai kur kas įvairesnę paletę, kaip skleisti idėjas, emancipuoti(s) iš subordinuojančios sistemos ar jai priešintis.

Tiesa, svarbu signalizuoti, kad, kaip ir minėjo Fiske, už populiariosios kultūros kūrinių interpretacijas, prasmių (per)kūrimą ir produktyvumą yra atsakinga auditorija, todėl būtent jos rankose yra jėga užtikrinti populiariosios kultūros prasminį užtaisą ir po-

tencialiai jį stiprinti panaudotais *semblais*²⁴. Ši užduotis neturėtų būti paliekama vien dainų autoriams, nes tokiu atveju rizikuojama per dideliu interpretacijos vienakryptiškumu ir moralizavimu, o tai menkina populiariosios kultūros politišumą bei emancipacinį ar pasipriešinimo pradą.

IŠVADOS

Semplinimo technika / praktika nėra naujas reiškinys (pop)muzikos industrijoje, tačiau dėl sparčios technologijų pažangos *semplinimas* vis dažniau pasitelkiamas kuriant naujus (pop)muzikos kūrinius, taip, be kita ko, didinant jų pažįstamumą, nostalgijos užtaisą ir galimus finansinius rezultatus. Rašto darbe aptariamų autorių perspektyvos *semplinimą* vertina kardinaliai skirtingai. Walteris Benjaminas daug dėmesio skyrė meno kūrinių autentiškumui, originalumui ir aurai, kuri unikaliai įvietina ir įlaikina kūrinius, todėl jo perspektyvoje *semplinimo* praktika, kai vieno muzikos kūrinio fragmentas yra integraliai panaudojamas kito kūrinio visete, tampa abiejų muzikos kūrinių aurų pažeidimo ir nykimo būdu, nenatūraliu kultūros iškraipymu ir *sufrankenšteininimu*. Interpretuojant Johno Fiske'ės idėjas, *semplinimas* gali būti suvokiamas kaip papildomas (pop)muzikos prasmų šaltinis, kuris išplečia populiariosios kultūros paviršius, suteikia įvairesnę reikšmės trūkių gamą ir užtikrina didesnę auditorijos įsitraukimą, produktyvumą ir kūrybiškumą (per)kuriant prasmes.

Lyginant abiejų autorių sampratas, ryškėja jų skirtingas požiūris į meną ar kultūrą apskritai. W. Benjaminas meną ir kultūrą mato gana konservatyviai – jam šie reiškiniai yra ritualūs, jis nori matyti kultūrą ir meną, turinčius savitą aurą, įžemintus į savąjį unikalių kontekstą, ir todėl į mechaninę reprodukciją ar jos išraiškas

24 *Ibidem*, 44.

(pavyzdžiui, *semplinimą*) jis žiūri nepalankiai, nes taip nyksta pats kultūros ir meno audinys. J. Fiske savo ruožtu meną ir kultūrą mato pliuraliai – jis palaiko skirtingų meno kūrinių (per)panaudojimą, pritaikymą, nes tada engiamos grupės, pasinaudojančios dominuojančios sistemos teikiamais šaltiniais, gali geriau siekti savų tikslų; apskritai J. Fiske kultūros veikimą vertina kaip ciklišką ir transformatyvų.

Vis dėlto yra reikšminga paminėti ir keletą kritikos autorių perspektyvoms taškų. W. Benjamino meno ir kultūros suvokimas yra gana siauras – jie matomi kaip tarytum išskirtinai autoriui paliekami dalykai. Nors auditorijai paliekama galimybė klausytis, stebėti, pajauti tą meną ir kultūrą, bet jie įgyja kažko neliečiamo, elitistiško statusą. Meno ar kultūros kūrinys, atrodo, automatiškai tampa laike ir vietoje užkonservuotu, nepajudinamu dalyku, tačiau kyla klausimas – ar galima meną ir kultūrą išpausti, užspausti, užkonservuoti? Tai tam tikra prasme kertasi su svarbia meno ir kultūros savybe – gebėjimu plisti per žmones, per kitas kultūras. J. Fiskeės perspektyvoje visa meno ir kultūros arena tampa ydingu asambliažu, dėlione, kurios detalės tarsi susijungia, bet vaizduoja visai skirtingus paveikslėlius. Šis suvokimas gali kirstis su autoriaus teisių, autorinio darbo įprasminimo aspektais, nes, pavyzdžiui, klausant dainą su *semplu* gali atrodyti, kad konkretus ritmas, melodija ar žodžiai priklauso tai dainai, nors iš tikrųjų tai tėra *semplas*. J. Fiske apskritai skiria daugiau dėmesio (pop)muzikos panaudojimui, išnaudojimui, vartotojams, bet ne autoriams – jam svarbu, su kokiais trūkiais, žinutėmis ir medžiaga ateina autoriai, tačiau kur kas svarbiau, kaip tas žinutes panaudoja, trūkius užpildo ir medžiagą transformuoja vartotojai.

Galiausiai reikšminga paminėti, kad abiejų autorių požiūriai į kultūros ir meno (per)kūrimą skatina manyti ir apie bendrą kultūros gyvybingumą. Kultūros auros saugojimas kartu saugo autentiškumą, o pliuralus *semplinimas* didina pasiekiamąją kultūros galią

ir tai, galima sakyti, stiprina kultūros gyvybę. Tačiau vis tiek išlieka pavojus, kad kultūros plotmė – priešingai – tampa mažiau gyvybinga, nes tiek perdėtas plotmės konservatyvumas, tiek platus jos pliuralizmas kultūrą pasyvina, mažina inovatyvumą ar iškreipia jos savininkiškumo sampratą.

Miesto „kitų“ vaizdavimas V. Alesiaus fotografijoje

Rugilė Zmitrevičiūtė

Prof. dr. Natalijos Arlauskaitės komentaras:

Rugilės Zmitrevičiūtės darbe siūloma pažvelgti į gatvės fotografiją, konkrečiai – Vinco Alesiaus, kaip į praktiką, kurioje susitinka pati fotografijos medija, socialiniai tinklai, vaizdų vartojimas ir įvairios galios formos. Kaip į tokią vaizdų gamybą ir cirkuliaciją, kurioje socialinės skirtys išryškėja, o kartais sustiprėja. Todėl svarbia darbo tema tampa pažeidžiamumas ir skurdas, jų vaizdinių apykaita ir išnaudojimas. Teorinėje plotmėje Rugilės analizė dalyvauja diskusijoje apie „pilietinę fotografijos kontraktą“, kaip ją vadina Ariella Azoulay. Toks žvilgsnis į fotografiją aptaria ją ne vien kaip atvaizdus, o kaip veiksmą, kuriame dalyvauja ne tik fotografės (-ai) ir jų objektai, bei ir daug kitokių veikėjų (pirmiausiai mes – žiūrovai ir žiūrovės) ir kuris nuolat užklausia visų dalyvių subjektiškumo apimtį ir laipsnį, o galiausiai – pilietybės paskirstymą.

ĮVADAS

Žymus Lietuvos gatvės fotografas Vincas Alesius itin aktyviai fotografuoja ir socialiniame tinkle „Facebook“ skelbia Vilniaus žmonių atvaizdus. Šios fotografijos atskleidžia miesto veidą – dažnai gražų, laisvą, spalvingą. Tačiau V. Alesius žinomas ir dėl to, nes „pagauna“ žmones nepatogiais kampais – nuo nedėkingo kadro¹ iki, pavyz-

1 Pavyzdžiui, ši apkūni mergina nufotografuota prie „Hesburger“ greitojo maitinimo restorano, kas sukėlė įvairių komentarų iš „Facebook“ auditorijos: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=391380911240680&set=a.397381893973915>

džiui, vėjo apnuoginto moteriško kūno eksponavimo². Kai kuriais atvejais Alesiaus nuotraukos sulaukia prieštaringų auditorijos reakcijų, patyčių ar net neapykantą skatinančių komentarų fotografijoje užfiksuoto asmens atžvilgiu. Pats fotografas taip pat nevengia savo nuotraukų pažymėti prierašais, kurie dar labiau sustiprina auditorijos reakcijas³. Kai kurie vilniečiai netgi patys vengia šio gatvės fotografo – „Facebook“ socialiniame tinkle egzistuoja grupė „Pranešk, kur Alesius“, kurios tikslas yra padėti vieni kitiems „išvengti bėdos“, o ir pats fotografas savo paskyroje dalijasi ekrano nuotraukomis, kuriose vilniečiai prašo, kartais net grasindami, ištrinti jų nuotraukas. V. Alesius kaip miesto dalį savo fotografijose įamžina ir benamius, moteris, užsiimančias prostitucija, asmenis, turinčius priklausomybių. Analizei pasirinktos būtent šių pažeidžiamų asmenų fotografijos, kurios fotografo socialinių medijų galerijoje sukelia didžiausią kontrastą tarp centrinėse miesto gatvėse fotografuojamų įžymybių ar nuomonės formuotojų ir kuria savitą miesto „kitų“ vaizdinį. Verta pažymėti, kad pats fotografas turi neigiamą požiūrį į benamius bei prostitutes, pavyzdžiui, interviu metu yra išsakęs minčių, kad prostitutės nieko kito ir nenori veikti, todėl dirba gatvėje⁴, o prieš benamius yra tiesiogiai skatinęs smurtą⁵. Darbo tikslas yra išanalizuoti, kaip šios pažeidžiamos grupės yra vaizduojamos V. Alesiaus miesto fotografijoje, pasitelkiant Ariellos Azoulay ir Susan Sontag idėjas.

2 Pavyzdžiui: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=2025225477856207&set=a.137053076673466>

3 Pavyzdžiui, prie nuotraukos, kurioje vaizduojami tamsaus gymio asmenys prirašydamas „jie jau čia“: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=296725977372841&set=a.137053076673466>

4 Laida „Bus visko“, LNK TV, <https://www.facebook.com/watch/?v=208803804732487>, 2021.

5 Vienas iš pavyzdžių – „seek and destroy him“ <https://www.facebook.com/100011063237238/posts/225964277782345/?rddid=TydDhYeoA5qhoCVk>

Prostitucijos atveju, asmenų, užsiimančių šia veikla, vaizdinys dažniausiai yra kuriamas žurnalistų, aktyvistų ar meninkų – dažnai hiperseksualizuotai, išryškinant jų arba kaip aukų, arba kaip veikiančiųjų (angl. *agent*) aspektus, todėl akademiniame lauke skiriama dėmesio nagrinėti meninių projektų, kai sekso industrijos darbuotojos pačios įamžina savo kasdienybę, svarbai⁶. Galimybė reprezentuoti save per fotografiją sekso industrijos darbuotojoms suteikia įgalinimą, leidžia peržvelgti ir perteikti jų kolektyviškai patiriamą stigmatą patirtį ir naudoti savireprezentaciją pasipriešinti šiai stigmai⁷. Benamių fotografija apskritai stebima kaip įprasta urbanistinės fotografijos tema, visgi dažniausiai tokiose fotografijose jie vaizduojami ir konstruojami kaip miesto „kiti“ (angl. *Urban Other*)⁸. Savireprezentacijos per fotografiją metodai naudojami ir tyrimuose, susijusiuose su benamių patirtimis. Per pačių benamių įamžinamą savo kasdienybę fotografijose atskleidžiamas ryšys su susvetimėjimo ir atskirties problemomis ir įvairūs būdai, kuriais benamiai bando ne tik išgyventi, bet ir „susikurti namus“ mieste⁹. Apskritai pažeidžiamų asmenų fotografiją būtina analizuoti kritiškai, t. y. ši praktika tuo pačiu gali ir suteikti erdvę reprezentacijos stokojančioms asmenims, bet tuo pačiu atskirtyje esančių socialinių grupių patirtis gali būti tiesiog komercializuojama.

6 Sealing Cheng, „Private lives of public women: Photos of sex workers (minus the sex) in South Korea“, *Sexualities* 16.1-2(2013): 30–42.

7 Moshoula Capous Desyllas, „Using photovoice with sex workers: The power of art, agency and resistance“, *Qualitative Social Work* 13.4 (2014): 477–501.

8 Katharina Schmidt, „Seeing the ‘homeless city’? Some critical remarks on the visual production of homelessness through photography“, *European Journal of Homelessness* 9.2 (2015): 283–303.

9 Alan Radley, Darrin Hodgetts ir Andrea Cullen, „Visualizing homelessness: A study in photography and estrangement“, *Journal of Community & Applied Social Psychology* 15.4 (2005): 273–295.

Akademiniam lauke dažnai nagrinėjamos meninės benamių ir prostitutijos fotografijos, į jas žvelgiama per įgalinimą, kuris gali kurti nepalankaus egzistuojančio diskurso pokytį. V. Alesiaus nuotraukos prilygsta paparacio kadrams, tik čia „gaudomos“ ne tik įžymybės, bet ir Vilniaus „kiti“ – be jų sutikimo, žinios apie tai, kad yra fotografuojami, ir akių kontakto. Šių nuotraukų stilius labiau publicistinis nei meninis. Šios nuotraukos verčia galvoti apie fotografo ir fotografuojamo subjekto ryšį, apie jų tarpusavio galios santykius bei apie fotografuojamų miesto „kitų“ padėties išnaudojimą. V. Alesius yra linkęs demaskuoti šiuos asmenis itin jautriais momentais. Kritškai nagrinėti šias fotografijas bus pasitelkiamos Ariella Azoulay pilietinio fotografijos kontrakto ir Susan Sontag, nagrinėjusios šoko elementą fotografijoje, idėjos.

1. PILIETINIO FOTOGRAFIJOS KONTRAKTO IDĖJA IR PROSTITUCIJOS VAIZDAVIMAS

Ariella Azoulay į fotografijas žiūri kaip į kelių veikėjų interakciją – daugiausia fotografo ir nuotraukos subjekto, tačiau tuo pačiu fotoaparato ir žiūrovo. Azoulay kritikuoja išorinį žvilgsnį į nuotraukas, t. y. kai kokia nors katastrofa ar nelaimė nuotraukoje traktuojama kaip nutikusi „jiems“ ir kaip „jų“ politinis bruožas, nereflektuojant ir nekonceptualizuojant „jų“ ir savo pačių, kaip žiūrovų, statuso kaip valdomų galios struktūrų (angl. *governed*). Visgi Azoulay pažymi, kad fotografas, kaip vienas iš veikėjų, turi privilegijuotą poziciją ir iš esmės yra atsakingas už nuotraukos ribų nustatymą, tačiau ne jis vienas nusprendžia, kokios reikšmės bus įrašytos kadre ir kokios jos gali būti rekonstruotos. Azoulay siekia pakeisti fotografijos ontologiją įtraukiant politiškumo dėmenį – nuotraukos neturi būti suvokiamos kaip išoriškos žvelgiančiojo kontekstui ir turinčios uždaras reikšmes. Naudotis savo pilietine vaizduote reiškia atsisakyti vieno

suverenaus žiūrėjimo taško ir generuoti daugiau požiūrio krypčių¹⁰. Anot A. Azoulay, nuotrauka yra fotografijos kaip įvykio įrodymas, o šis įvykis suponuoja sekantį – nuotraukos skaitymą ir dalyvavimą kuriant jos prasmę¹¹. Šioje analizėje itin svarbi A. Azoulay sąvoka yra pilietinis fotografijos kontraktas, kuris yra tarsi susitarimas tarp fotografo, nuotraukos subjekto ir žiūrovo. A. Azoulay rūpi politinis nuotraukų aspektas – jų suteikiama galia formuoti ir kvestionuoti socialinius santykius, esamus naratyvus, galios struktūras ir svarbiausia – pilietybės idėją. Azoulay pilietinis fotografijos kontraktas rūpi kaip bandymas įtvirtinti žiūrovo pareigą fotografuojamiesiems. A. Azoulay itin svarbi ir galia – fotografija jai yra apie galios balansą arba jo nebuvimą, apie tam tikrų pozicijų įtvirtinimą¹².

Turint omenyje kontekstą, susijusį su prostitucijos vertinimu Lietuvoje, yra aišku, kad su šia veikla susieta daug stigos, teisimo ir išankstinių įsitikinimų, o sekso industrijos darbuotojų išnaudojimo problema nėra sprendžiama, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Seime siūlymai kriminalizuoti naudojimąsi prostitucijos paslaugomis ir nebebausti prostitučių nebuvo priimti¹³, nepaisant akivaizdaus galios disbalanso. Verta paminėti, kad net pats seksualinio smurto suvokimas, atpažinimas ir baudimas Lietuvoje vis dar nėra pakankamas. Pati Azoulay kelia klausimą, ar pastangos panaikinti prostitutas iš viešosios erdvės iš tiesų nesudaro prielaidos smurtui – nes šiuo atveju jos suvereno suponu-

10 Ariella Azoulay, „What is a photograph? What is photography?“, *Philosophy of Photography* 1.1 (2010): 9–13.

11 Ariella Azoulay, „Potential history: thinking through violence“, *Critical Inquiry* 39.3 (2013): 548–574.

12 Ariella Azoulay, *The civil contract of photography*, (New York: Zone Books, 2008): 9–30.

13 BNS, „Teisingumo ministerija siūlo palikti baudas už vertimąsi prostitucija“, LRT.lt, žiūrėta 2024 m. birželio 7 d. <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1139912/teisingumo-ministerija-siulo-palikti-baudas-uz-vertimasi-prostitucija>

jamos kaip bepilietės, nelygiavertės ir yra marginalizuojamos¹⁴. Akivaizdu tai, kad prostitutės nelaikomos lygiavertėmis pilietėmis ir Lietuvoje – atspindi ir V. Alesiaus nuotraukose. Anot Azoulay, nuotraukos iš esmės turėtų leisti fotografui, jo subjektams ir žiūrovams, kurie kuria santykį su šiomis nuotraukomis, egzistuoti bendroje pilietinėje erdvėje. Visgi V. Alesiaus nuotraukose fotografijos subjektai (prostitutės) yra pateikiamos atitinkamame kontekste, kuris išryškina jų atskirtį ir pilietybės trūkumą. Nors prostitucija iš esmės baudžiama ir smerkiama visuomenės, fotografas pasirenka prostitutes fotografuoti ko ne slapta – šiose nuotraukose niekada nepastebėsime moterų ir merginų tiesioginio kontakto su fotografu, taigi ir galėjimo pasakoti savo istoriją – jos pateikiamos pažeidžiamoje pozicijoje – tiesiog medžiojamos gatvėje netoli Vilniaus stoties, kurioje dirba.

1 PAV. „Motinos diena. Vilnius, 2021“

- 14 Ariella Azoulay, „The Tradition of the Oppressed“, *Qui Parle* 16.2 (2007): 73–96.

2 PAV. „Nes klientas čia karalius“

Toks prostitučių vaizdavimas savaime neskatina žiūrovų kritiškai permąstyti savo pačių įsitikinimų bei atsakomybės ir žvelgti į sekso industrijos darbuotojas mažiau kaip į „kitą“, o vertinti jas kaip lygiavertes pilietes. V. Alesius, kaip fotografas, nustato tokius rėmus, kuriuose nekvestionuojami esami naratyvai ir galios struktūros. Alesiaus nuotraukos, kuriose prostitutės negali kontroliuoti savo ir fotografo santykio bei nuotraukų cirkuliacijos ir negali pačios pateikti savęs, t. y. savęs reprezentuoti, išryškina galios disbalansą tarp fotografo ir jo fotografuojamų subjektų, negana to nuotraukos paties fotografo dar ir pažymimos prierašais „mąstoma“. Be šių pavyzdžių (1 ir 2 pav.), fotografas prostitučių bei asmenų, turinčių priklausomybių, benamių asmenų nuotraukas dažnai pažymi fraze „darbas be išieginii“, kas leidžia suvokti paties fotografo poziciją, reiškiamą jo nuotraukomis. Galios disbalansą gerai iliustruoja fotografo sprendimas uždengti automobilių numerius, kurių savininkai greičiausiai naudojasi prostitucijos paslaugomis, bet

neuždengti pačių prostitučių veido (2 ir 3 pav.), kurios lygiai taip pat yra baudžiamos už šią veiklą ir negana to, patiria daug didesnį visuomenės smerkimą nei tie, kurie naudojami jų paslaugomis.

3 PAV.

V. Alesiaus būdas fotografuoti ir pateikti prostitutas iš esmės reprodukuoja smurtą prieš jas – čia skatinamas smerkiantis žvilgsnis, kuris suponuoja, kad prostitutės nėra lygiavertės visuomenės narės, o toks jų pilietybės atmetimas paverčia jas nematomomis, taigi nematomos tampa ne tik jų asmeninės patirtys ir gyvenimo istorijos, bet ir jų teisių pažeidimai, galima kančia ar (ir) smurtas prieš jas. Anot Azoulay, pilietinis fotografijos kontraktas turėtų leisti žiūrovams atpažinti savo pilietinę pareigą tiems, kuriuos suvereno galia yra pavertusi „kitais“ ir kuri nurodo, kas yra piliečiai ir nepiliečiai, tačiau V. Alesiaus nuotraukos išsitraukia į šį diskursą ir reprodukuoja prostitutas kaip ne pilietes. Vis dėlto, kaip ir nurodo Azoulay, kritiškai mąstanti auditorija gali kurti savo požiūrio taškus, todėl ir po V. Alesiaus nuotraukomis socialiniuose tinkluose pasirodo ne tik prostitutas smerkiančių komentarų, bet ir komentarų, smerkiančių fotografo žvilgsnį.

Fotografijų ginčijimas ir kritiškas žvilgsnis gali tapti pilietiniu aktu. A. Azoulay nurodo, kad kiekvienas turime teisę įsikišti į smurtinį fotografijos įvykį ir transformuoti fotografuojamą subjektą į pilietį, į lygų – tik taip ir mes patys visiškai išnaudojame savo pilietybę¹⁵. Taigi, pilietinė vaizduotė gali kurti kitas reikšmes ir pasipriešinimą galios suponuojamam diskursui. Sekant Azoulay idėjas, svarbiausia ne-žvelgti į fotografijas išorišku žvilgsniu, jų subjektus patvirtinant kaip „kitus“, „juos / jas“ ir suvokti fotografijos subjektų patirtis ne tik kaip nutinkančias „jiems“, neapmąstant konteksto ir kaip galios struktūros veikia tiek „jų“ patirtis, tiek savo, kaip žiūrovo, vertinimą.

2. ŠOKO ELEMENTO VAIDMUO VAIZDUOJANT BENAMIUS

Anot Susan Sontag, nuotraukos suponuojamos reikšmės gali iškraipyti įvykusį dalyką, kuris užfiksuotas nuotraukoje, tačiau ji vis tiek yra įrodymas, kad tas įvykis iš tiesų įvyko¹⁶. Analizuodama fotografijos temą, Sontag kritikuoja šoko, dramatizmo elementus, kurie yra fotografijos verslo pagrindas, nes šokiruojanti emocija yra tapusi pagrindiniu vartojimo stimulu ir nuotraukos vertės šaltiniu. Tai lemia kančios, ypač tolimos, „kitų“ kančios, komercializaciją¹⁷. Iš esmės kančia tampa reginiu, o pačios nuotraukos objektyvizuoja, taigi kančia paverčiama tam tikra preke. Objektyvizuojantis fotografijos poveikis ir nuotraukų virtimas prekėmis daro jas banalias, o vaizdų išnaudojimas lemia, kad diskurse mažėja empatijos – auditorija, savo ruožtu, tampa apatiška¹⁸. Sontag išties rūpi empatijos klausimas –

15 Azoulay, „Potential history: thinking through violence“, 548–574.

16 Susan Sontag, *On Photography*, (London: Penguin, 1977), 5.

17 Susan Sontag, *Regarding the Pain of Others*, (Farrar, Straus and Giroux, New York: Picador, 2003), 18–103.

18 Wai-Kit Ow Yeong, „‘Our failure of empathy’: Kevin Carter, Susan Sontag, and the problems of photography“ *Think Pieces: A Journal of the Arts, Humanities, and Social Sciences* 1.1 (2014): 9–17.

„empatijos nesėkmė“ yra tada, kai auditorija nesugeba jausti šio jausmo toliau už savo pačių ribų¹⁹. Susijęs aspektas yra ir cenzūra – Sontag kritikuoja tai, kad cenzūra iš esmės valdoma ekonominių tikslų ir paiso tik „savųjų“ teisių, t. y. kalbant apie karo padarinių, mirusių asmenų nuotraukas – kuo tolesnė ir egzotiškesnė aukos kilmė, tuo mažesnė cenzūra yra naudojama. Sontag daugiausiai kalba apie karo fotografiją, čia svarbus ir vizualus režimas – tik tokia nuotrauka, kuri atitinka esamą suvokimą, kaip turi atrodyti karas, bus produkuojama. S. Sontag rūpi tai, kaip vaizduojamos kenčiančios, marginalizuotos grupės, ji kritikuoja auditorijos ir nuotraukų produkuotojų bei platintojų žvilgnį į save, todėl jos sąvokos ir idėjos tinkamos analizuoti ir benamių bei asmenų, turinčių priklausomybių, nuotraukas.

Benamių vaizdavimas Lietuvos viešajame diskurse dažnai sensacingas, retai kada atliepia realias asmenų patirtis ar tuo labiau gilinasi į struktūrines benamystės priežastis. Dažniausiai benamiai arba yra kaltinami dėl tokios savo padėties, jų vengiama, bijoma, arba, atvirkščiai, – jų itin gailimasi, pamirštant jų, kaip asmenų, orumą²⁰. Benamiai urbanistinėje fotografijoje yra dažna tema – V. Alesiaus nuotraukose pastebima, kad benamiai ir asmenys, turintys priklausomybių, dažniausiai vaizduojami itin pažeidžiamose pozicijose – prašantys išmaldos, miegantys, sukniubę, vartojantys alkoholį ar psichotropines medžiagas. Kalbant apie vizualų režimą – kaip įprasta vaizduoti tam tikrą fenomeną, Alesiaus nuotraukos atitinka egzistuojantį benamystės vaizdavimo režimą ir, kaip įprasta, nekvestionuoja struktūrinių veiksnių ir neskaitina kritinio žvilgsnio į šios socialinės grupės vertinimą. Taigi, reprodukuoja tokį diskursą, kuris benamius dar labiau atskiria ar net sugrėsmina.

19 Sontag, *On photography*, 110–117.

20 15min, „Benamių kasdienybę tyrusi mokslininkė: „Buvo sunku suvokti, kodėl su tokiu šviesiu žmogumi susitinkame gatvėje“, 15min.lt, žiūrėta 2024 m. birželio 8 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/benamiu-kasdienybe-tyrusi-mokslininke-buvo-sunku-suvokti-kodel-su-tokiu-sviesiu-zmogumi-susitinkame-gatveje-56-1022242>

V. Alesiaus nuotraukose, kuriose vaizduojami benamiai, nestinga šoko elemento, kuris galimai naudojamas sensacingumo, populiarumo tikslais, kad nuotraukos būtų vartojamos.

4 PAV. „#VilniusCityVibes“

5 PAV. „Vilnius dabar“

Šioje nuotraukoje (5 pav.) matome asmenis, kurie vartoja narkotines medžiagas, o nuotraukoje (4 pav.) – negalią turintis asmuo šlapinasi tiesiog gatvėje, be abejo, šie vaizdai kelia stiprias emocijas. Galima teigti, kad V. Alesius siekia šokiruoti, o šie vaizdai reprodukuoja tai, kaip suvokiamos benamių patirtys, nors iš tiesų jos nėra vienodos. Toks vaizdavimas taip pat nesudaro prielaidų auditorijai jausti empatijos, bet greičiausiai sukelia kitų stipresnių jausmų – šoko, pasišlykštėjimo ar net pykčio. Vaizdavimas pasitelkiant šokiravimą sumažina auditorijos jautrumą ir tuo norą įsigilinti ir apmąstyti benamių padėtį. Šie vaizdai tampa tiesiog vartojami, jie neleidžia auditorijai jausti empatijos ar šios socialinės grupės supratimo. Toks esamo nekritinio diskurso apie benamius reprodukavimas sukelia „empatijos nesėkmę“, kas neleidžia žvelgti į sisteminės problemas, kurios prisideda prie benamystės.

6 PAV. „Benamis „užbaigia“ maistą lauko kavinėje“

7 PAV. „Vilnius Street Life“

Paveiksluose 6 ir 7 benamiai vaizduojami itin pažeidžiamose pozicijose, šiose nuotraukose atsiskleidžia kontrastas su įprastu vilniečių miesto gyvenimu – prašantys išmaldos, „vagiantys“ maistą benamiai vaizduojami šalia skubančių ar kartu pietaujančių žmonių. Cenzūra iš esmės nurodo, kokie vaizdiniai yra priimtini, o kurie diskvalifikuojami kaip negalintys patekti į viešąją erdvę. Šiuo atveju benamiai, analizuojant sąsajoje su A. Azoulay, neturi pilietybės, todėl jų vaizdiniai itin pažeidžiamose situacijose naudojami viešojoje erdvėje be cenzūros. Čia vėlgi ryškus ir galios disbalansas, kuris taip pat rūpi Sontag, nes ji kalba apie marginalizuotas, ken-

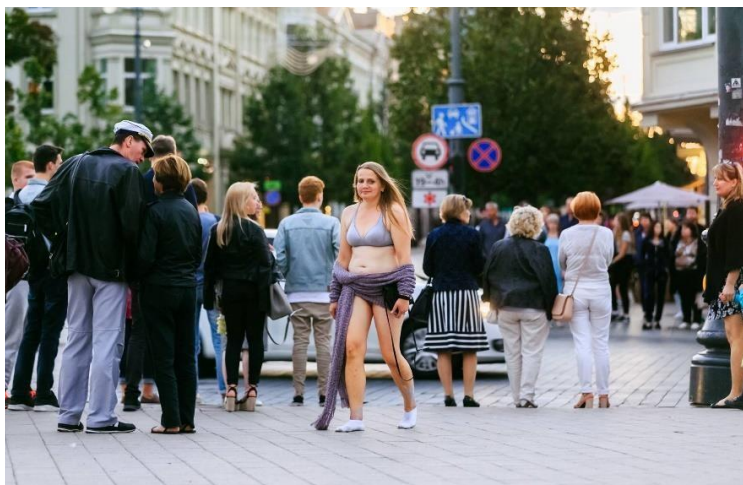
čiančias grupės ir kaip joms netaikoma tokia cenzūra, kuri taikoma kitoms grupėms. Šiuo atveju kuriami benamių vaizdiniai suponuoja juos kaip „svetimus“, kaip miesto „kitus“, todėl jų vaizdams, nepaisant to, kad jie šokiruojantys ir pažeidžia jų orumą, sudaromos galimybės plisti be cenzūros.

Sontag kalba apie tai, kad fotografavimas gali būti ne tik pasyvumo ženklas, bet ir gestas, kuris, kad ir netiesiogiai, sustiprina *status quo*²¹. Alesiaus benamių vaizdavimas stiprina esamą poziciją, kuri marginalizuoja, atskiria šią grupę, paverčia ją miesto „kitais“, be to, stebint fotografo nuotraukas kyla klausimas – ar fotografas neturėjo įsikišti į tam tikrą situaciją, o ne tik ją fiksuoti? Pavyzdžiui, 8 ir 9 paveiksluose, kuriuose matomiems asmenims galimai reikalinga skubi pagalba – 8 pav. matome sukniubusį, pamėlusį vyrą, o 9 pav. – merginą, kuri eina suplėšytais drabužiais, basa, su mėlyne po akimi.

8 PAV. „Pirmoji Velykų diena, stotis“

- 21 Ow Yeong, „Our failure of empathy’: Kevin Carter, Susan Sontag, and the problems of photography“.

9 PAV. „Lost #VilniusCityVibes“

Nors Sontag nurodo, kad fotografai yra pasyvūs stebėtojai, o momento fiksavimas gali būti laikomas pakankamu jų veiksmu, tačiau vis dėlto autorė kritikuoja tai, kai fotografo ir auditorijos žvilgsnis į situaciją tampa itin išoriškas, susvetimėjęs. Kančios užfiksavimas fotografijoje gali būti teigiamas dalykas, jei sukuria pagrindą kurti ar inicijuoti pokyčius, tačiau čia atkreiptinas dėmesys į pasyvumą, kurį žiūrovams sukelia nuolatiniai šokiruojantys kančios vaizdiniai – jie iš esmės sumažina auditorijos jautrumą, taigi egzistuojantis diskursas benamių atžvilgiu paverčia auditoriją jų skausmo ir padėties vartotojais. V. Alesius benamius ir asmenis, turinčius priklausomybių, linkęs vaizduoti sensacingai, paversti jų situaciją reginiu savo sekėjams. Taigi, fotografas išnaudoja savo fotografijų subjektus siekdamas, kad jo fiksuojami šokiruojantys vaizdai būtų vartojami. Vis dėlto, kaip nurodo Sontag, nuotraukos prasmę kuria ne tik fotografas, nuotraukos gali būti pritaikomos prie auditorijos siekių ir tikslų. Kritiškai mąstanti auditorija, neturinti siekio žvelgti į benamystės problemą, kaip nutinkančią kaž-

kam svetimam ir išoriškam nuo jų pačių, šias nuotraukas gali pasitelkti kritikuoti egzistuojantį naratyvą benamių atžvilgiu.

IŠVADOS

Susan Sontag ir Ariella Azoulay ragina permąstyti fotografiją kaip politinį veiksmą, kuris įtvirtina tam tikras reikšmes bei nurodo galios (dis)balansą. Azoulay kviečia pažvelgti į galios santykius, kuriuose egzistuojame, ir žvelgiant į fotografijas ne tik apmąstyti jose esančių subjektų pilietybės lygį, ryšį su fotografu ir kontekstu, kuriame yra, bet ir savo pačių pilietybę ir santykį su buvimu valdomiems. Sontag kviečia apmąstyti „empatijos nesėkmę“ – pasyvų ir nejautrų šokiruojančių vaizdų vartojimą. Sontag, kaip ir Azoulay, rūpi galios aspektas, kuris itin svarbus kalbant apie marginalizuotų grupių vaizdavimą fotografijoje.

Šiame darbe buvo siekiama išanalizuoti, kaip V. Alesius vaizduoja Vilniaus „kitus“ – pažeidžiamas, atstumtas visuomenės grupes. V. Alesiaus fotografijos, vaizduojančios prostitutes, iš esmės reprodukuoja išorinį žvilgsnį, suponuoją prostitutes kaip svetimas. Alesiaus nuotraukose atsiskleidžia smerkiantis žvilgsnis, kuris palaiko požiūrį, kad sekso industrijos darbuotojos nėra lygiavertės visuomenės narės. Šiose nuotraukose nesuteikiama erdvės sekso industrijos darbuotojoms pačioms save reprezentuoti, o ryškus galios disbalansas tarp jų ir fotografo rodo pilietybės trūkumą, kuris neleidžia matyti ir spręsti galimo smurto prieš jas ir jų teisių pažeidimų. Benamius vaizduodamas V. Alesius dažnai stengiasi šokiruoti, fiksuoja juos itin pažeidžiamais momentais. Tokiu būdu fotografas išnaudoja savo fotografijų subjektus, siekdamas, kad jo nuotraukos sulauktų didesnio matomumo ir populiarumo iš socialinių tinklų auditorijos. Taigi, V. Alesiaus fotografijose nepaisoma subjektų orumo ir sutikimo, nesuteikiama galimybė jiems patiems save reprezentuoti, čia itin aiškus fotografo ir jo subjekto galios dis-

balansas. Tokios nuotraukos prisideda prie viešojo diskurso, kuris atskiria pažeidžiamas socialines grupes ir nesudaro prielaidų gilintis į jų asmenines patirtis bei sistemines benamystės ir prostitucijos problemas. Pasitelkiant A. Azoulay ir S. Sontag idėjas, reikia pažymėti, kad fotografija galėtų būti pasitelkiama siekti teigiamų pokyčių, jei pats vizualus vaizdavimas būtų įtraukėsnis – toks, kuris neapsiriboja vien šokiruojančiu reginiu ar esamų galios struktūrų diskurso reprodukcija, toks, kuris skatina empatiją ir pilietinę vaizduotę. Šių autorių išvalgos verčia permąstyti ne tik tai, kaip įprasta fiksuoti benamystę ir prostitucija užsiimančius asmenis ir kokią reikšmę, susijusią su šiomis grupėmis, tai kuria viešajame disкурse, bet ir kaip vertiname šią visuomenės dalį kaip auditoriją – ar žiūrime į šias grupes pakankamai kompleksiskai? Ar išgirstame jų istorijas? Ar yra sudaromos sąlygos jas išgirsti? Ką galime padaryti, kad būtų kitaip?

Successful Integration and its Impediments: Perceptions of Ukrainian Refugees in Lithuania

Iryna Huliuk

Dr. Vainius Bartasevičius' comment:

Iryna's work has all the ingredients of a good scientific study – a relevant and important research question, a clear theoretical basis and an analysis based on original data. Most importantly, the work helps to better understand the features and challenges of the integration of refugees from Ukraine in Lithuania.

INTRODUCTION

Russian aggression against Ukraine caused the biggest displacement and refugee crisis since the Second World War, as millions of Ukrainian people were internally displaced, and millions more crossed the border to find refuge abroad¹. The European Union and its members showed unprecedented solidarity by hosting nearly 6 million Ukrainian refugees². As of September 2023, 4.2 million people benefited from the temporary protection mechanism activated by the corresponding directive for the first time since its

1 The term 'refugee' is used to circumvent the differences in protection schemes and legal definitions while referring to any people displaced from Ukraine independent of their status either in EU or non-EU countries.

2 UNHCR, "Ukraine Refugee Situation," data.unhcr.org (UNHCR, 6 December 2022), <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

adoption in 2001³. Being part of the *Common European Asylum System* (CEAS), this directive was developed after the conflicts in Bosnia and Kosovo to prepare for events of mass influx of displaced people. The *Beneficiaries of Temporary Protection* (BTPs) are bestowed with a number of rights that extend to the residence status as well as access to social welfare, employment, education, medical care, and banking services⁴. Not only did these rights help with the immediate needs and accommodation of Ukrainian BTPs, but they also put them on the faster track to integration. Additionally, many European and other OECD countries, including Lithuania, have largely provided Ukrainian refugees with access to many other integration measures, for instance, language, vocational training, job assistance, or even civics education⁵.

At the same time, one of the key distinctions of temporary protection is its limit in time. While, not without hurdles, Ukrainian people are gradually integrating into their host societies, it is not yet known what will happen after the maximum period of its applicability (3 years) will finish in March 2025. Lithuania currently hosts around 50 thousand displaced people from Ukraine, even though slightly more than 80 thousand have applied for either TP or some other type of protection up to date⁶. Together with those Ukrainians who already resided in Lithuania before the full-scale war, it makes them one of the largest foreign groups in a country with less than 3 million citizens. However, neither the EU in gen-

3 “Refugees from Ukraine in the EU,” Council of the European Union, n.d., <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/ukraine-refugees-eu/>.

4 European Commission, “Temporary Protection,” home-affairs.ec.europa.eu, 2022, https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/common-european-asylum-system/temporary-protection_en.

5 OECD, “Rights and Support for Ukrainian Refugees in Receiving Countries” (Paris: OECD Publishing, 2022), <https://doi.org/10.1787/09beb886-en>.

6 UNHCR, “Ukraine Refugee Situation,” data.unhcr.org (UNHCR, December 6, 2022), <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

eral nor Lithuania in particular seem to have a clear long-term plan of how to integrate this group of people in case the war is further protracted. Moreover, multiple recent studies have shown that a portion of Ukrainian refugees are already considering permanent residence or even citizenship in their host countries⁷.

To effectively tackle the challenge, Lithuania and other European states should invest in long-term participation and integration of Ukrainian refugees that would include setting up new or expanding the already existing services⁸. Potential policies need to be carefully developed since many Ukrainians want to return as soon as possible. Dual intent integration which accounts for the possibility of them staying in the host countries long-term and simultaneously does not put barriers on their return may well be the way to proceed, although it also requires new approaches to integration⁹. Therefore, there is a need for extensive research on the integration of Ukrainians in Lithuania that would look at the process from the perspective of state institutions, the receiving society, and, of course, the Ukrainian refugees themselves. This paper aims to address the latter by delving into their experiences. Mainly, its goal is to determine the successful areas of integration and the major challenges arising in the process. It does so by answering the question: *How do Ukrainian refugees in Lithuania perceive their integration?*

To answer it, we used the data from 11 qualitative interviews conducted with Ukrainian refugees in Lithuania in the summer and autumn of 2023. Guided by the integration framework devel-

7 See, for example, research by Ida Kjeøy and Guri Tyldum on early intents of Ukrainian refugees in Norway, Herbert Brücker et al. on the integration of Ukrainian refugees in Germany, or recent research in Lithuania by Janeliūnas et al.

8 Asscher, "Integration of People Fleeing Ukraine in the EU," European Commission, 2023, <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=26894&langId=en>.

9 OECD, "Working towards Dual Intent Integration of Ukrainian Refugees" (Paris: OECD Publishing, 2023), <https://doi.org/10.1787/dc825602-en>.

oped by Strang et al., we analyzed the responses of the interviewees to four questions which we list in the section on methods. Reflexive thematic analysis was instrumentalized as the main data analysis method that helped us to identify the recurring themes: education, healthcare, social bonds, social bridges, safety, language, culture, distance as a factor, impediments of integration, and belonging. Some of these themes involve additional subthemes.

LITERATURE AND THEORY REVIEW

The topic of integration is fraught with debates, ambiguities, and multiple related concepts. As many researchers admit, integration can and should be discussed not as an isolated phenomenon, but with the view of immigration, citizenship, and nationhood. As difficult as it makes any research or policy analysis, it allows us to account for numerous factors that can come into play. For instance, even though the process of integration starts, as a rule, after the fact of migration, in the cases when certain states have distinct integration policies¹⁰, it also starts from abroad, before migration. At the same time, some would argue that integration from abroad is not integration but a way of controlling unwanted immigration¹¹. Therefore, policies on both immigration and integration are often co-dependent, as restrictions on migration can be caused, among other factors, by concerns about the success of integration¹².

10 Denmark and Germany are the main examples of countries carrying out such policies of integration and language courses and tests from abroad.

11 Joppke, "Civic Integration in Western Europe: Three Debates," *West European Politics* 40, No. 6 (10 April 2017): 1153–1176, <https://doi.org/10.1080/01402382.2017.1303252>.

12 Bonjour and Duyvendak, "The 'Migrant with Poor Prospects': Racialized Intersections of Class and Culture in Dutch Civic Integration Debates," *Ethnic and Racial Studies* 41, No. 5 (19 June 2017): 882–900, <https://doi.org/10.1080/01419870.2017.1339897>.

Citizenship that commonly entails rights and responsibilities and serves as the sign of legal membership needs to be likewise taken into consideration since it is viewed either as the fact of successful integration or as a precipitant of it¹³. It is one of the reasons why citizenship and integration policies may be developed and viewed in conjunction. Finally, the prevailing conception of nationhood and the shared sense of national identity may determine how integration is defined and how outsiders are viewed by the members of a national community, thereby affecting the nationwide integration policies and their outcomes¹⁴. Altogether, it makes integration both complex and context-specific.

Another important distinction comes with how we view integration: whether we perceive it as a one-sided adaptation of a foreign group into the host society or we see it as a two-way process of constant adjustment. While both views have their proponents, this study endorses the idea that integration can affect equally the insiders and the outsiders as they integrate with each other¹⁵. To avoid conceptual ambiguity and to take into account the two-sidedness of integration, we shall use the latest version of the conceptual framework for the main integration domains. Widely published in 2008, this framework, as developed by Ager and Strang, aims to create an operational definition of integration that would acknowledge all sides of the discussion on integration¹⁶ and be possible to

- 13 Gathmann and Garbers, "Citizenship and Integration," *Labour Economics* Vol. 82 (June 2024), <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0927537123000180#bib0042>.
- 14 Ager and Strang, "Understanding Integration: A Conceptual Framework," *Journal of Refugee Studies* 21, No. 2 (18 April 2008), 166–191, <https://doi.org/10.1093/jrs/fen016>.
- 15 Klarenbeek, "Reconceptualising 'Integration as a Two-Way Process,'" *Migration Studies* 9, No. 3 (16 August 2019), 902–921, <https://doi.org/10.1093/migration/mnzo033>.
- 16 By all sides, we mean policy makers, representatives of civil society, academia, and refugees themselves.

use in different contexts, which makes it highly applicable for our case of Ukrainian refugees in Lithuania.

The updated version of the framework is even more operationalized, as it introduces indicators of integration structured into 14 key domains identified as the ones of central importance to integration. It allows to actually measure integration, defined as a “multi-directional process involving multiple changes from both incoming and diverse host communities”¹⁷. In the same place, the authors additionally emphasize that integration is multi-dimensional, context-specific, and dependent upon everyone taking responsibility – newcomers, receiving communities, and governmental structures. As this study, being limited in its focus, zooms in on the experiences of Ukrainian refugees presented from their subjective and personal perspectives, the analysis and discussion will be guided only by the main domains and not by numerous indicators which would be more fitting for research employing the quantitative methodology.

The creators of the framework arranged the domains in groups/headings according to their main functions and what they represent. The group with Markers and Means includes the domains that are recognized as key areas of integration critical to the whole process: work, housing, health and social care, education, and leisure. The group with Social Connections aims to shed light on different relationships that facilitate integration: those that happen among those with a shared identity (social bonds), those that happen among people of different backgrounds (social bridges), and those that connect people and the institutions of the receiving society vertically (social links). Another group of domains is known as Facilitators, as they are meant to remove barriers to inte-

17 Strang et al., “Home Office Indicators of Integration Framework 2019” (Crown, OGL, 2019), 11

gration, thereby facilitating it. We can notice that the domains under this heading are quite distinct: language and communication, culture, digital skills, safety, and stability. Finally, the foundation for integration consists of rights and responsibilities – the main components of the most widespread understanding of citizenship. Interestingly, in the previous version of the framework, the same domain was titled “rights and citizenship,” even though the purpose of it remained the same: to measure perceptions of both migrants and the receiving communities towards the rights and responsibilities in a particular state or society. Altogether, the domains allow us to look at integration as a two-way or even three-way process if we take into account the governmental structures.

Having outlined the details of the framework, we will now describe how it will be applied to our case in the section on methods. Meanwhile, it is necessary to briefly discuss both the recent studies on the integration of Ukrainian refugees across different EU countries as well as the already existing research on their integration, along with integration in general in Lithuania. First of all, we can see that the research is most actively conducted in the European states which accepted the largest numbers of displaced Ukrainians, specifically, Poland and Germany. In Poland, the main research emphasis seems to be on education and the labor market where not merely the question of integration but also that of assimilation or acculturation is being raised. It is most visible in education where many Ukrainian children, often encouraged both by the Polish education system and by their parents, actively learn the linguistically similar Polish language so that to study in Polish classes, which, according to Polish scholars, does not only integrate but assimilate and acculturate¹⁸. Another study on the topic

18 Bobryk and Kochan, “Between Integration and Assimilation. Ukrainian Students in Polish Schools,” in *Człowiek W Przestrzeni Życia Społecznego*, ed. Kochan and Czykwin (Warszawa: ChAT, 2023), 51–81.

highlights the tremendous challenge that the Polish education system has been facing as well as the lack of solutions when it comes to effective support of Ukrainian children, highlighting that the current path leads to more assimilation and not integration¹⁹. Additionally, the impact of the similarity between the Ukrainian and Polish languages on the integration of Ukrainian refugee children has received special attention in the context of education²⁰.

Early research in relation to the Polish labor market showed that Ukrainian refugees actively used migration networks and mainly chose the locations of pre-war economic migrants as their destinations²¹. Moreover, it recorded a high level of employment despite the major challenges that this group faced, such as language barriers, the need for childcare, and a mismatch between the skills of the forced migrants and the jobs available. More recent research found that, in the months after February 2022, Ukrainian refugees were more visible as compared to other migrants in gastronomy and domestic services as well as in many high-skilled jobs such as IT and communication, education, finance, and banking²². In addition, there were several studies in early 2022 which were aimed to discover information about Ukrainian refugees (their composition in terms of age, gender, language skills, etc.) and challenges

19 Pacek, "Integration Policy of Immigrants with Particular Emphasis on Ukrainian Children in Poland," *Studies in European Affairs* 26, No. 2 (2022), doi: 10.33067/SE.2.2022.3.

20 Saturno, "Bliskość Pomiędzy Językami Słowiańskimi a Integracja Uchodźców Z Ukrainy W Polsce," *Poznańskie Studia Polonistyczne* 30, No. 1 (28 September 2023): 153–176, <https://doi.org/10.14746/pstpsj.2023.30.1.9>.

21 Gromadzki and Lewandowski, "Refugees from Ukraine on the Polish Labour Market," *Social Insurance. Theory and Practice* 155, No. 4 (2022): 29–40, <https://ustip-journal.com.pl/resources/html/article/details?id=235118&language=en>.

22 Duszczyk et al., "War Refugees from Ukraine in Poland – One Year after the Russian Aggression. Socioeconomic Consequences and Challenges," *Regional Science Policy & Practice* 15, No. 1 (9 February 2023), <https://doi.org/10.1111/rsp3.12642>.

that both sides – Ukrainians and the receiving community – were facing²³.

In Germany, the country that already had to tackle numerous issues connected to integration way before February 2022, there is more comprehensive but not necessarily more recent research on the integration of Ukrainian refugees. An extensive study based on 11,000 responses similar to the Polish findings revealed the importance of migrant networks and personal connections in choosing Germany as the destination country in addition to the favorable impact of temporary protection measures²⁴. In this respect, language programs and job placements proved to be central to integration and participation, although the authors point out that these areas are still the areas where Ukrainian refugees need more support, in particular with finding jobs, housing, healthcare services, and further language learning. Integration into the labor market is also one of the more researched subjects, but it mostly covers the prospects of integration as they were assessed in 2022, and not yet more tangible early results of such integration. The results obtained at the time point out that the intention to return to Ukraine or to move to another country within 2 years significantly affected plans for employment, as those who intended to stay in Germany longer had much higher rates of employment, which signifies a greater motivation to integrate into the job market²⁵.

23 See the report on Ukrainian refugees in the largest Polish cities titled *Urban Hospitality: Unprecedented Growth, Challenges, and Opportunities* or the report *Refugees from Ukraine in Kraków*.

24 Brückner et al., “Ukrainian Refugees in Germany: Evidence from a Large Representative Survey,” *Comparative Population Studies* 48 (2023), <https://doi.org/10.12765/CPoS-2023-16>.

25 Panchenko, “Prospects for Integration of Ukrainian Refugees into the German Labor Market: Results of the Ifo Online Survey” (Munich: IFO Institute, 2022), <https://www.cesifo.org/en/publications/2022/article-journal/prospects-integration-ukrainian-refugees-german-labor-market>.

Finally, it is indispensable to take a closer look at the case of Lithuania. During the last decade, Lithuania has been improving its integration policies after the adoption of the *Lithuanian Migration Policies Guidelines* in 2014. As a result, action plans were developed to first implement the policies and then to improve on their implementation. The initial stage included the establishment of integration centers where foreigners would be able to receive a wide selection of services: Lithuanian language and civic orientation courses as well as social, psychological, and legal assistance²⁶. The latter plan already had 34 specific measures to improve the legislation and integration processes across a number of sectors such as the labor market, education, and healthcare. Moreover, it had some very valuable measures which would promote the two-way integration we earlier mentioned, as some of them were related to the encouragement of interaction between local communities and foreigners in addition to reducing discrimination against the latter. However, we may ask the question: *how do these policies work in practice?*

When it comes to the topic of integration and, hence, immigration, Lithuanian scholars have started to research it more actively only in the last couple of years. For a long time after the country's accession to the European Union, immigration and then return migration received prominently more attention. As Lithuania started to slowly turn into a country with higher immigration because of, primarily, work migrants, we can see that not only the government but also the academia started to take an interest in their integration. Thus, the majority of research was conducted on work migration and related integration²⁷, and, only in 2022, the discussion on integra-

26 "Integration of Foreigners," Ministry of Social Security and Labour, n.d., <https://socmin.lrv.lt/en/activities/social-integration/integration-of-foreigners>.

27 See, for example, *Darbo migrantai iš ne Europos Sąjungos šalių Lietuvoje: migracijos struktūra ir apklausos organizavimo iššūkiai* by Petrušauskaitė and Batuchina (2015) or *Darbo migracijos procesai Lietuvoje* by Žibas and Lekavičiūtė (2017)

tion became wider in scope, which is only natural after the country experienced a large influx of foreign population. From the period before 2022²⁸, it is noteworthy to mention a study on social integration which focused on migrants from Ukraine and Belarus and revealed the importance of language and social networks for social integration²⁹. The same study also found that this group of migrants had difficulties in successfully entering the Lithuanian labor market but demonstrated a generally high level of life satisfaction in Lithuania.

The latest research is more varied, as it also touches upon questions of education, language, and culture. A major survey of 2631 respondents working in Lithuanian pre-schools and general education schools was conducted by IOM Lithuania in order to determine the competencies that educators lack to make the school culture more inclusive of foreign students³⁰. The main findings highlight, as it was in the Polish case, the issue of language since the most needed competency was to have practical tips for working with children who speak other languages. The other two competencies were related to developing new methods of working with Ukrainian students and learning about the good practices of other countries having migrant students involved in their systems of education. Another recent research looks into how Lithuanian municipalities integrated Ukrainian children into their educational institutions by focusing on psychological, material, and linguistic support provided³¹. The importance of language support along with

28 The research was published in 2022, but the data was gathered in 2021.

29 Skučienė, Poškus, and Kazakevičiūtė, “Migrantų Iš Ukrainos Ir Baltarusijos Socialinė Integracija Lietuvoje,” *Socialinė Teorija, Empirija, Politika Ir Praktika* 25 (2022): 37–49, <https://doi.org/10.15388/STEPP.2022.45>.

30 Bečys and Kvieskienė, “Švietimo darbuotojų tobulinimas, siekiant pilietinės brandos ir migrantų integracijos,” *Socialinis Ugdymas* 59, No. 1 (2023), 52–67, <https://hdl.handle.net/20.500.12259/258300>.

31 Jakavonytė-Staškuvienė, “Models for Organising the Education of Ukrainian Children Who Have Fled the War in Lithuanian Municipalities: Psychological,

culture courses is also highlighted by other researchers in the context of social inclusion and integration³².

Thus, the existing research in Lithuania, just like some of the research in Poland and Germany, has only specific areas of integration in focus. However, there has been a very recent attempt to change that by surveying Ukrainians on their integration and adaptation in Lithuania with particular attention to the labor market, healthcare, education, and social sectors. Research findings underline the most common challenges that Ukrainians face, such as difficulties in accessing language courses and medical care, as well as the feeling of social isolation³³. Additionally, the research points out that Ukrainian refugees are denoted by high motivation to learn the Lithuanian language and that more than half of them would not exclude the possibility of applying for Lithuanian citizenship in the future. Although rich in valuable insights, the research is based on survey data from more than 200 participants and only 8 qualitative interviews, which highlights the need for more qualitative research on the topic since it would allow the uncovering of new angles of how Ukrainian refugees experience their integration.

DATA AND METHODS

This paper is guided by the qualitative research methodology. The research is of an exploratory nature; therefore, qualitative methodology that focuses on intangible and non-quantifiable elements can

Material, and Linguistic Support,” *Social Sciences* 12, No. 6 (2023), <https://doi.org/10.3390/socsci12060334>.

32 Pivorienė, Merfeldaitė, and Dominguez, “Lithuanian Language and Culture Course as a Key Factor in Ukrainian Refugees’ Inclusion,” (ICERI 2022: 15th annual international conference of education, research and innovation, 2022).

33 Janeliūnas, Kostrykina, and Tkachuk, “Migrantų Iš Ukrainos Adaptacija Ir Integracija Lietuvoje” (Vilnius: Rytų Europos Studijų Centras, November 2023).

help to uncover the experiences of displaced Ukrainians in Lithuania. Qualitative semi-structured interviews allow us to reflect different opinions of 11 Ukrainian refugees: 10 females and 1 male. They all belong to the same age group of 25 to 64 years old, and more than half of them have children under the age of 18. The majority live in Vilnius, but their prior location in Ukraine is greatly varied. Almost all of them have higher education, but some were forced to switch to jobs below their skill level, or even to undertake menial jobs after their arrival in Lithuania.

Given that the interviews are originally part of a broader research, we will take into account answers only to four questions most related to the integration experience of Ukrainian refugees in Lithuania:

1. What was the reason for you to choose Lithuania as your destination country?
2. How do you feel in Lithuania?
3. What do you think about Lithuania's efforts to integrate Ukrainians?
4. What connections, if any, do you have to the Ukrainian diaspora in Lithuania?

Transcription of data was conducted manually due to the intricacies of the Ukrainian spoken language and the presence of conversational *surzhyk*³⁴. Transcripts are further analyzed with the help of reflexive thematic analysis which requires multiple readings of the same text, highlighting recurring statements, and establishing codes that will further be grouped into themes and sub-themes. Most of the grouping will be carried out taking into account the main integration headings and domains from the framework by Strang et al. to enable theory-driven analysis.

34 Mix of two or more languages, in this case Ukrainian and Russian, that are artificially united. Often also referred to as *pidgin language*.

RESEARCH RESULTS

Markers and means

Under this heading, we were able to identify only two themes/domains present: *education* and *healthcare*. The interviews did not mention housing and leisure enough for us to be able to count those as separate themes, although, in the case of housing, it played a role in creating social bonds with other Ukrainian refugees, which will be further discussed in the section on social connections. As for the work theme, this topic was referred to in some conversations, but more in the context of professions or social connections made through work, which was not sufficient to define it as a separate theme under the present heading.

The theme of healthcare was brought up by a few participants and is distinguished by a high degree of ambiguity. While long waiting times and the general inefficiency of healthcare were among the factors that caused dissatisfaction with the Lithuanian healthcare, there was also one interviewee who mentioned healthcare as one of the main things they liked about Lithuania.

The theme of education is much more varied and has two sub-themes. The first one – Ukrainian school as a facilitator of integration – reflects the importance of Ukrainian schools in Lithuania. Interestingly, according to the participants, Ukrainian schools can facilitate both integration and national identity preservation. The fact that Ukrainian children are able to study in their native language in a few schools, mainly in Vilnius, was designated by one participant as “additional integration” because parents do not need to worry about any potential conflicts in school. This interviewee and some other participants recognize that it is a sign that Lithuania puts a lot of effort into integration, as other countries do not have any or as many such schools. One of the interviewees was a Ukrainian teacher who commented on how important

these schools are to preserve the Ukrainian language and identity. At the same time, she expressed her fears about the future of such schools, as they were created *ad hoc* to deal with a large number of Ukrainian students, and the policy may be reverted. The second sub-theme – the Lithuanian school as a tool for integration – points out that, despite all the challenges, Lithuanian schools are seen as a place where Ukrainian children can learn the local language faster, which can in turn contribute to their faster integration. One of the interviewees insists on her child going to the Lithuanian school despite his desire to attend a Ukrainian school with the purpose of better integrating him.

Social connections

The themes of both social bonds and social bridges can be traced all throughout the interviews. Meanwhile, the interviewees did not refer to anything that can be regarded as social links. The social bonds that presuppose connections with the members of the same groups seem to be much stronger, as our interviewees interacted with their families as well as other Ukrainian refugees co-nationals the most. According to the integration theory, such bonding capital positively influences their quality of life and the feeling of being ‘settled’, even though they may not yet interact with the local communities as much³⁵. The most common reason to choose Lithuania as a destination country was the existence of personal connections – either familial or work-related ones. Some of the interviewees had husbands who were work migrants in Lithuania before the full-scale war, or else they had more distant relatives residing in Lithuania since its independence. A few more participants were related to Lithuania through work networks, as they had already vis-

35 Ager and Strang, “Understanding Integration: A Conceptual Framework,” 178.

ited the country for work-related projects or already worked with Lithuanian companies remotely.

All the participants mentioned that they have Ukrainian refugees in their circle of communication, and therefore interactions inside the group happen quite often. Interestingly, language classes were mentioned as a way to meet others. Residing together with other Ukrainians was also something that allowed them to bond and have more interactions, as some participants had social housing where they needed to share space with other Ukrainian refugees. Meanwhile, the role of the diaspora in creating social bonds was relatively strong, but it depended on individual cases. Some participants had barely any contact or no contact at all due to differences in views, lack of time and need, or because of perceiving the diaspora as something old and stuck in the past. The other half was relatively actively involved in the activities of the Lithuania diaspora by attending events organized by various organizations of Ukrainians in Lithuania, collaborating on projects, or taking part in church meetings.

Social bridges as connections with people of different backgrounds were mostly present in the workplace. Multiple respondents mentioned that they work with Lithuanians, and spend a lot of time with them during work hours. Acts of friendliness that facilitate social bridges were emphasized in the context of support, understanding, and pro-Ukrainian attitudes which the Lithuanian society has been demonstrating. Shared activities, such as sports and religious worship, also helped to build social connections. One of the participants shared her volunteering experience in a project that brings together Ukrainian and Lithuanian families to interact and get to know each other. The project is entirely dependent on donors, but its success could be studied to evaluate possibilities for similar state-funded projects which would help with social integration and inclusion.

Facilitators

Under the heading of facilitators, we grouped three themes: safety, language, and culture. The other two domains from the framework, specifically, digital skills and stability, were missing in the interviews. While digital skills may be something obvious given the high level of education of most participants, the absence of any mentions of stability can be alarming. Safety was highlighted by a few interviewees, and it included both physical and emotional safety. If the connotation of physical safety is pretty straightforward, emotional safety was understood as the absence of discrimination, which was important for some of the participants, as well as the sense of acceptance.

The theme of language can be further split into two sub-themes: language as an issue and language as an opportunity. The inability to speak Lithuanian can cause issues when trying to get a job according to one's qualifications, as it happened with some participants. Since a lot of Lithuanians speak either Russian or English (or both), the knowledge of these languages greatly simplifies both communication and access to services. However, when one does not want to speak Russian and a civil worker cannot speak English, not only the advantage is lost, but it may further complicate access to services. Interestingly, language is also seen as an opportunity – either to get a desired job, or to demonstrate appreciation and respect for Lithuania.

The Lithuanian culture and mentality have similarities with Ukrainian due to the shared historical past. This aspect facilitates the integration since many interviewees emphasized that they feel more comfortable due to these similarities. Ukrainian refugees receive a lot of support and understanding from the host society, which can even be seen, as one of the participants noticed, in the number of Ukrainian flags displayed in public places. Some participants mentioned that they are trying to deepen their cultural

knowledge of Lithuania by learning more about its history and traditions.

Additional / independent themes

Apart from the themes or domains presented by the framework, we were able to identify three additional themes that are also – to a varying degree – related to integration. The first of them is about the factor of distance. Even though distance was not as important in choosing to go to Lithuania compared to some other reasons, it seems to be of greater importance now that the participants are staying in the host country long-term. A few of them mentioned that Lithuania is relatively not distant from Ukraine, which allows them to visit their close relatives if needed. Some interviewees already went to Ukraine due to important personal reasons. The possibility to lead a safe life in Lithuania and at the same time to be able to travel to Ukraine may have an effect on integration, but it is hard to determine the nature of this effect.

The topic of distance brings us to another interesting theme of impediments to integration. The subtheme of uncertainty is prominent here: some research participants feel lost, and they do not know what to do with their future. It particularly relates to any long-term prospects of staying in Lithuania or to returning back to Ukraine. Either not being able to work within the same field or not having any work-related potential in Lithuania contributed to the sense of uncertainty and even to the loss of professional identity among the Ukrainian refugees interviewed. One of the interviewees described her experience of uncertainty and homesickness (female, 38):

I like it here, but I still want to go home a lot. No matter how much I like it, I still do not see myself here. But the scariest part is that I do not see myself there either. I want to go home a lot, but I well un-

derstand that in the town where I lived... it would be already good if my house is still standing.

As a few participants came to Lithuania from either occupied areas or territories located close to the frontline, they may be particularly affected by uncertainty, and may face the need for psychological help. Homesickness, however, is another common subtheme that is either directly or indirectly mentioned. Similarly to the participant above, another Ukrainian refugee shared that they feel unhappiness due to being outside of Ukraine. Comments on how Ukraine is more known or how something is “not like in Ukraine” can also be interpreted as signs of homesickness. Both uncertainty and homesickness can impede integration, although the sense of uncertainty could at least partially be reduced through the development of particular programs and the careful design of integration policies. Finally, there was a third impediment to integration identified, as Ukrainian refugee women who needed to support children often had much less time and resources to integrate. Some women shared that they simply do not have time to attend any events or even interact with more Ukrainians due to long work hours and lack of energy. However, it is not only a problem of Ukrainians in Lithuania but rather a common integration challenge that refugee women are facing³⁶.

The final additional theme that we will briefly mention is the theme of belonging. Even though the participants did not talk about rights and responsibilities, such as the foundation of integration, it was distinguishable that the sense of belonging was quite diverse. On one side of the spectrum, there is a complete lack of it

36 OECD, “What Are the Integration Challenges of Ukrainian Refugee Women?,” OECD (Paris, May 2023), <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/bb17dc64-en.pdf?expires=1702661974&id=id&accname=guest&checksum=8959680A575C231BC2257469E1CD6D87>.

in the answers of an interviewee who kept referring to Lithuania as 'there' and called herself only a guest with no rights. On the other side of this spectrum, a different participant confidently stated that they are almost Lithuanian now, and have made great progress in integration. Such a stark contrast can partially be attributed to differences in personalities. At the same time, it should be further studied from different angles: national belonging, belonging to the host society, and the interaction between the two.

CONCLUSION

Ukrainian refugees in Lithuania perceive their integration through daily lives fraught with integration challenges as much as integration successes. We had a chance to delve into the main themes and subthemes that emerged from how this group of people experiences integration. As a result of this research, a number of insights can be derived.

First, healthcare and education received the most attention from the interviewees with quite a mixed feedback in the case of the former. The theme of education, on the other hand, showed the importance of careful integration policies within this area. Ukrainian schools were pointed out as one of the most successful integration projects, but Lithuanian schools were equally seen as the ones facilitating integration, which highlights that both can be key to how integration through education is perceived. Second, social connections mostly happen horizontally within the refugee community, while social bridges are not as developed, and they mostly entail work relations, whereas social links are practically absent. Third, facilitators such as safety, language, and culture positively affect the integration process, so more language and culture courses as well as campaigns that would prevent discrimination can all be valuable. Last, uncertainty, homesickness, and issues that particu-

larly Ukrainian refugee women are facing can be major integration challenges. If, in the case of homesickness, it is hard to think of any strategies for change, taking the first steps in the direction of dual intent integration and paying special attention to the needs of refugee women can potentially reduce uncertainty and contribute to successful integration.

The results of this study confirm some of the findings of previous research as well as uncover new topics that should be further discussed and researched. The importance of personal connection in choosing a destination country and the role of pre-existing migrant networks is among the most consistent of such findings, as researchers in Poland, Germany, and Lithuania, have already been able to establish it. Similarly, the feeling of uncertainty has been brought up in some studies, although the subject requires further research. We also could see that some of the challenges found in this study, especially when it comes to language and healthcare, have been determined by another recent research on the integration of Ukrainian refugees in Lithuania.

The limited number of questions is probably the biggest limitation of the conducted research. Due to this fact, a lot of topics were overlooked and not fully covered. Additionally, the qualitative methodology can also be seen as a limitation, as there is a bigger chance of bias on the side of the research when it comes to interpretation and analysis. Therefore, further research on the integration experience of Ukrainian refugees in Lithuania is greatly encouraged. Potential avenues for research may include the topic of Ukrainian schools in Lithuania to determine if and how it contributes to integration as well as the topic of integrational challenges particular to Ukrainian refugee women. Social connections and various facilitators of integration should also be further researched.

Russian Migration to Georgia: Explaining Government's Response and its Impact on EU Accession

Ignas Bernotas

Dr. Ramūnas Vilpišauskas' comment:

The work applies the concept of interdependence to the scarcely examined, but topical issue of the consequences of migration from Russia to Georgia. This may in the future affect Georgia's integration into the EU and relations with Western partners, including Lithuania.

INTRODUCTION

According to estimates from August 2023, since the beginning of the full-scale Russian invasion of Ukraine in February 2022, around 900,000 Russians fled their homeland in opposition to the war, avoiding military drafting, seeking a better economic situation or other reasons¹. Georgia, offering a one-year visa-free stay², emerged as one of the top destinations for such migrants, welcoming around 112,000 new Russian citizens within seven months after

1 The Economist, "Russians have emigrated in huge numbers since the war in Ukraine," *The Economist*, 23 August 2023, <https://www.economist.com/graphic-detail/2023/08/23/russians-have-emigrated-in-huge-numbers-since-the-war-in-ukraine>

2 State Commission on Migration Issues, "Who can travel visa-free to Georgia", accessed 12 November 2023, https://migration.commission.ge/index.php?article_id=160&clang=1

the start of the war³. In September 2022 alone (the month of the announced partial military mobilization in Russia) 222,274 Russians entered Georgia, which is six times more than in September 2021⁴. For a country of 3.5 million population, this influx of migration has a significant impact on its economy, and especially on the national security, considering the fact that 20% of the country's territory was already annexed by Russia in 2008.

Not surprisingly, according to public opinion polls conducted in March 2022, two-thirds of Georgians are in favor of introducing a visa regime for Russian citizens⁵. However, the Georgian Government seems to disregard this public opinion by arguing that Russian civilians do not pose a threat to Georgia, and that the situation is under control⁶. Thus, no additional visa restrictions were introduced for the arriving masses of Russians. Moreover, despite the widespread public support for Ukraine, Georgia has refused to impose stronger sanctions on Russia⁷. All of this caused some friction with the European Union (EU), and could potentially impact Georgia's road to the EU.

This raises some important questions: why is there such a population's opposition to Russian immigration and what explains the Georgian Government's response (or lack of response)? Moreover,

3 Kakachia and Kandelaki, 2022, "The Russian Migration to Georgia: Threats or Opportunities?," PONARS Eurasia Policy Memo No. 818, <https://www.ponarseurasia.org/the-russian-migration-to-georgia-threats-or-opportunities/>

4 *Ibid.*

5 Caucasus Barometer, "Public attitudes in Georgia, March 2022," accessed 23 November 2023, <https://caucasusbarometer.org/ge/nm2022ge/RUVISRG/>

6 Chanadiri, "Russian migration during the war in Ukraine: reality and challenges in the host countries," *New Eastern Europe*, 21 September 2023, <https://neweasterneurope.eu/2023/09/21/russian-migration-during-the-war-in-ukraine-reality-and-challenges-in-the-host-countries/>

7 Aljazeera, " 'Another provocation!': Georgia balks as Russia ends visa regime," *Aljazeera*, 10 May 2023, <https://www.aljazeera.com/news/2023/5/10/another-provocation-georgia-balks-as-russia-ends-visa-regime>

it is important to discuss how all of this can impact the country and its EU accession plans. Although each of these questions would deserve separate research to answer them, this essay seeks to provide an overview of the described situation and provide preliminary answers by employing the theory of interdependence, specifically by looking into Georgia's dependency on Russia. The essay will start by introducing the economic and national security threats that are mostly highlighted by political opposition and the Georgian public. After this, the core analysis part will dive into the Georgian-Russian economic relations and their asymmetric nature. Lastly, the essay will conclude with the implications of such dependency on Georgia's EU accession road.

1. PUBLIC CONCERNS TOWARDS RUSSIAN MIGRANTS

The influx of Russian migrants in Georgia has stirred anger and fear in the general public. Many Georgians have voiced their discontent with the Government's liberal position towards Russia and its migrants: there were numerous protests, petitions to institute a visa regime for Russians, anti-Russian graffiti throughout the cities, and even Russian bans from bars and other establishments⁸.

Many in Georgia, including the political opposition, proposed introducing short-term visas in response to perceived economic or security threats the new arrivals may pose⁹. In addition to introduc-

8 Kucera, " 'Ruzzki not welcome': the Russian exiles getting a hostile reception in Georgia" *The Guardian*, 8 August 2023, <https://www.theguardian.com/world/2023/aug/08/ruzzki-not-welcome-the-russian-exiles-getting-a-hostile-reception-in-georgia>

9 Zanatta, "The Impact of Russian Migration in Georgia," *ISPI*, 6 November 2023, <https://www.ispionline.it/en/publication/the-impact-of-russian-migration-in-georgia-151256>

ing visas, the opposition party Lelo for Georgia proposed demanding written confirmation that the entrant recognizes the Russian occupation and Georgia's territorial integrity, whereas Georgia's largest opposition party – the United National Movement – proposed that Russians entering Georgia should pay an 'occupation tax' of GEL 1,000 (around USD 350) for this reason¹⁰.

Therefore, this section of the essay seeks to explain this negative position towards Russian migrants by describing the perceived economic and national security threats. This will later help to highlight the contrasting Government's position and the reasons behind it.

1.1. Economic threats

The most evident negative economic impact of the new Russian migrants is the skyrocketing prices of goods, services, and housing due to the highly increased demand¹¹. While bringing higher profits to some, this has significantly harmed economically disadvantaged people living in Georgia, especially in its capital Tbilisi. For example, according to TBC Capital, the real estate sale prices in Tbilisi were 28% higher on average in December 2022 compared to the year prior, while the average rent prices increased by around 103%, all of which is attributed to the arrival of Russians¹². Other examples include the increased prices for food products, electric-

10 Gabritchidze, "Georgia struggles to cope with another wave of Russian emigres," *Eurasianet*, 4 October 2022, <https://eurasianet.org/georgia-struggles-to-cope-with-another-wave-of-russian-emigres>

11 Avetisyan and Shoshiashvili, "Evictions surge as rents skyrocket in Yerevan and Tbilisi," *OC Media*, 17 March 2022, <https://oc-media.org/features/evictions-surge-as-rents-skyrocket-in-yerevan-and-tbilisi/>

12 Kvakhadze, Maisuradze, and Mzhavanadze (2022), "Residential real estate in Tbilisi," TBC Capital, <https://tbccapital.ge/static/file/202301302900-tbilisi-residential-market-monthly-watch-30.12.2023.pdf>

ity, and fuel, which led to unemployed people and students being unable to meet their basic needs¹³. It is suggested that this has contributed to more than 100,000 Georgians emigrating since the beginning of the war¹⁴.

Moreover, it is feared that Russians who obtain residence permits and socially integrate could put the local population in danger in terms of job opportunities. According to statistical data, 6,400 Russian companies and entrepreneurs were registered in Georgia during the first four months since the beginning of the war (which is 7 times more compared to the year before)¹⁵, while looking at the data 18 months since the war, this number stood at around 21,000¹⁶.

1.2. National security threats

The second most prominent reason for public concerns is the potential national security threats. As the country faced the Russian occupation of Abkhazia and South Ossetia regions in 2008, many Georgians (including President Salome Zourabichvili)¹⁷ expressed their fear that supposed discrimination against the Russian minority in Georgia could be used as a pretext for another military intervention¹⁸. The Government even banned some Russian opposition

13 Menagharishvili, "What's in it for students — studies are starting, and apartments are still expensive" *Netgazeti*, 15 September 2022, <https://netgazeti.ge/life/627826/>

14 Alfonsi et al., "Georgians fear influx of migrants from Russia after Ukraine invasion," *CBS News*, 29 October 2023, <https://www.cbsnews.com/news/russian-migration-to-georgia-60-minutes/>

15 Arabuli, "Sorry, I can't speak Georgian – Russian businesses without Georgian language" *Radiotavisupleba*, 18 October 2022, <https://www.radiotavisupleba.ge/a/32089408.html>

16 Alfonsi et al., Georgians fear influx of migrants.

17 Zanatta, The Impact of Russian Migration in Georgia.

18 Kakachia and Kandelaki, The Russian Migration to Georgia.

figures from entering the country fearing that it could irritate the Kremlin¹⁹.

Moreover, Georgians are concerned about the Russification and a declining national identity. For example, since March 2022, five new Russian-only schools have been launched, however, none of them are licensed by Georgia's Department of Education²⁰. In general, there is a risk of propaganda and an increased Russian soft power. As there has also been a rise in the number of residence permits issued as a result of marriages, the Russian influence could even be directly used in the elections if the newcomers decided to obtain the Georgian citizenship²¹.

In terms of more immediate risks, there is a chance of sabotage and espionage activities. There have been cases when Russians confessed to the journalists that they had been sent as spies²². It is being argued that such secret agents, besides collecting intel, could also try to cause provocations, recruit Georgians, and harm Georgia's image²³. Also, as more than 160,000 Ukrainians have entered Georgia since 2022, there is a risk of violent confrontations between Russian immigrants and Ukrainian refugees²⁴. In addition, potential criminal activity could also rise if Russians failed to secure jobs and resorted to other means of survival.

19 Atasuntsev, "Is Georgia's Ruling Party Really Pro-Russian?" *Carnegie Politika*, 5 May 2023, <https://carnegieendowment.org/politika/89655>

20 Alfonsi et al., Georgians fear influx of migrants.

21 IDFI, "Residence permits issued to Russian citizens (March–July)," *IDFI*, 30 September 2022, https://idfi.ge/ge/residence_permits_issued_to_citizens_of_russia

22 Menagharishvili, What's in it for students.

23 Kakachia and Kandelaki, The Russian Migration to Georgia.

24 *Ibid.*

2. GEORGIA'S DEPENDENCE ON RUSSIA AND ITS MIGRANTS

As was mentioned in the introduction part, the Georgian Government seems to disregard these depicted public concerns towards Russian migrants. Overall, Georgia's position towards Russia is mixed. On the one hand, Georgia has had no formal diplomatic relations with Russia since the 2008 war and supports Ukraine's sovereignty and territorial integrity against Russia's aggression. On the other hand, Georgia has liberal visa requirements for Russians who can stay for up to a year without a visa, and it benefits from the trade with Russia and tourism revenues from Russian visitors. Since 2012, Georgia has been ruled by *Georgian Dream*, founded by the oligarch Bidzina Ivanishvili who is often associated with the Kremlin. The ruling party has taken a pragmatic stance towards Russia: it has been trying to avoid antagonizing Moscow and has not fully joined the sanctions imposed by the West²⁵. Interdependence theory comes in handy in this case as it offers a good explanation for such, at first sight, strange position of the Government.

According to Keohane and Nye (2012), interdependence is a situation characterized by costly reciprocal effects among countries or actors in different countries²⁶. It results from international transactions of money, goods, people, messages, etc. In the context of such transactions, the power comes from asymmetrical interdependence, where one country is more dependent on the other, meaning that the latter has the ability to get/enforce the former to do something it would otherwise not do on its own²⁷. This is due to the sensitivity and vulnerability of the more dependent country:

25 Atasuntsev, Is Georgia's Ruling Party Really Pro-Russian?

26 Keohane and Nye Jr., *Power and Interdependence. Fourth Edition* (Boston: Longman, 2012).

27 *Ibid.*, 10.

changes in such bilateral relations would be more costly to it than to its partner. While sensitivity refers to the degree of responsiveness within the existing policy framework (how quick and dire are the effects?), vulnerability is the country's liability to suffer costs imposed by external events even after policies have been altered (how much investment is needed to reduce the costs of the cut trade?)²⁸. Thus, following this theory, we could predict that the Georgian Government's relatively favorable actions towards Russia (despite the public discontent) can be explained by the asymmetric interdependence in these bilateral relations.

2.1. Trade dependence

According to the *National Statistics Office of Georgia*, Russia is one of top Georgia's trading partners (after Armenia and Azerbaijan), accounting for around 11.5% of the country's total exports in 2022 (around USD 642 million)²⁹. Looking at the data from the first half of 2023, Georgia's total exports to Russia stood at USD 344 million, which is 1.3% higher compared to the same period the previous year. Overall, the share of Russia in Georgia's total trade has increased to 12.4%, which is the highest rate in the last 16 years³⁰.

While Russia is one of Georgia's top trading partners, the situation is not reciprocal. Having a relatively small economy, Georgia's exports are insignificant to Russia. Similarly, Russian exports to Georgia are merely a tiny fraction of its total exports. In fact, in 2022, Georgia accounted for only about 0.3% of both Russia's im-

28 *Ibid.*, 11.

29 Transparency International Georgia, "Georgia's Economic Dependence on Russia Continues to Grow: January-June 2023," Transparency, 29 September 2023, <https://www.transparency.ge/en/post/georgias-economic-dependence-russia-continues-grow-january-june-2023>

30 *Ibid.*

ports and exports³¹. Considering the previously presented statistics from Georgia's side, this shows a clear asymmetry in the Georgian-Russian relations.

Speaking of specific exported Georgian products, wine claims the top position among the exported Georgian products to Russia (value of around USD 82 million). The asymmetric interdependence has been already previously subjected to Russian threats. In March 2006, Russia banned the import of Georgian wines, which is thought to be a strategic move to hinder Georgia's efforts to get closer to the West³². Although the ban provided an opportunity to reduce this dependence, starting from 2013 (when the ban was lifted), the exports began to grow annually by 8.2% on average, reaching 66% of all wine exports in the first ten months of 2023³³. This, again, gives Russia a potential leverage to use wine as an economic weapon.

At the same time, imports of Russian goods increased by 31% to around USD 927 million, which makes up around 12.9% of Georgia's total imports. This marks a two-fold increase compared to the first six months of 2021, making it the highest share of Russian imports into Georgia since 2007³⁴. Russian import of oil products ac-

31 International Trade Centre, "List of supplying markets for the product imported by Russian Federation in 2022," *Trademap*, https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1%7c643%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1

International Trade Centre, "List of importing markets for the product exported by Russian Federation in 2022" *Trademap*, https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry.aspx?nvpm=1%7c643%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1

32 Bakradze, "Georgian wine industry seeks to reduce risk of Russian economic bullying" *Eurasianet*, 26 January 2022, <https://eurasianet.org/georgian-wine-industry-seeks-to-reduce-risk-of-russian-economic-bullying>

33 Commersant, "Russia accounts for 66% of Georgia's wine exports," *Commersant*, 22 November 2023, <https://commersant.ge/en/news/business/russia-accounts-for-66-of-georgias-wine-exports>

34 Transparency International Georgia, Georgia's Economic Dependence on Russia.

counted for around USD 321 million in the first half of 2023, which is five times higher than in the same period in 2021³⁵. This rise can be explained by the significant Russian discounts on its products after the West-imposed sanctions³⁶. Moreover, Georgia is highly dependent on Russian wheat imports, which made up around 97% of the total wheat products in Georgia in 2022³⁷. This puts the country in a particularly dire situation: if Russia decided to cease wheat exports, Georgia would likely run out of wheat products before the new supplies from the US or Canada would arrive as it takes around 30 days in the best-case scenario³⁸.

To sum up, as long as Georgia is dependent on such Russian products as oil and wheat, the Government avoids risking irritating Russia by placing more restrictions towards Russia and Russian migrants.

2.2. Economic contribution of Russian migrants

Georgian economic growth is mainly supported by the service sector, which makes up around 60% of the country's GDP³⁹. The majority of these services are linked to tourism; hence, it is likewise important to look at the data on Russian visitors in Georgia.

35 *Ibid.*

36 JAMnews, "The Georgian economy is increasingly dependent on Russia. Numbers and analysis," *JAMnews*, June 12, 2023, <https://jam-news.net/dependence-of-the-georgian-economy-on-russia/>

37 Transparency International Georgia, Georgia's Economic Dependence on Russia.

38 Tanchum, "Georgia Can End Russia's Stranglehold Over its Wheat Supply with NATO Assistance," *The Central Asia-Caucasus Analyst*, 8 September 2023, <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13764-georgia-can-end-russia%E2%80%99s-stranglehold-over-its-wheat-supply-with-nato-assistance.html>

39 Kacher, "Georgia: its hands tied by its economic dependence on Russia," *Regard Sur L'est*, 27 March 2023, <https://regard-est.com/georgia-its-hands-tied-by-its-economic-dependence-on-russia>

After the end of the COVID-19 pandemic and the start of the Russo-Ukrainian war, Georgia recorded a rise in Russian visitors – the number stood at around 1.1 million in 2022, which accounted for 20% of the total number of visitors⁴⁰. This was the most sizable share since 2011 when the *National Tourism Administration of Georgia* started to collect such data. However, it is worth noting that the total number of Russian visitors was higher before the pandemic in 2019 (at around 1.5 million)⁴¹. Moreover, the number of long-term Russian residents in Georgia accounted for 62,300 in 2022 (the first available year of such data)⁴². Such an increase in the numbers of Russian visitors was a direct effect of the Russo-Ukrainian war, after which, many Russians decided to move visa-free to Georgia. In addition, in May 2023, Vladimir Putin signed a presidential decree lifting a 2019 flight ban to Georgia (imposed due to anti-Kremlin protests in Georgia)⁴³. This can further contribute to the increase in Russian visitors; however, it is difficult to determine its exact effect yet.

In terms of the economic impact, it is reported that Russian visitors spent USD 482 million in Georgia during the first half of 2023 (which constitutes 26.7% of the total tourism income of Georgia), which is more than twice as much compared to the same period in 2022⁴⁴. Data from the *National Bank of Georgia* shows that, in 2022, Georgia received approximately USD 3.6 billion from Russians via money transactions, tourism spending and the export of goods, which accounts for 14.6% of Georgia's economy⁴⁵. At the

40 Transparency International Georgia, Georgia's Economic Dependence on Russia.

41 *Ibid.*

42 *Ibid.*

43 Aljazeera, Another Provocation.

44 Transparency International Georgia, Georgia's Economic Dependence on Russia.

45 Khayrutdinov, "The Price of Russian Migration," *Novaya Gazeta Europe*, 21 July 2023, <https://novayagazeta.eu/articles/2023/07/21/the-price-of-russian-migration-en>

same time, the country's GDP grew by 10.1%, which is 4.6% more than it was predicted in the World Bank forecast⁴⁶. This economic growth allows the Georgian Government to portray Russian immigration as an economic opportunity⁴⁷.

Furthermore, as mentioned in the first section of the essay, around 21,000 companies were registered by Russians in Georgia⁴⁸. The majority of such companies have sole proprietors (99%) and are connected to the IT sector (around 80%)⁴⁹. It is difficult to say to what extent this contributes to the Georgian economy, but there are no doubts that the effect on the GDP is positive. In addition, this brings innovation to the country, especially in the digital sector.

And all of this is happening amid a labor shortage in Georgia. According to one survey, in the last quarter of 2022, two-thirds of companies had trouble recruiting staff (which is 15% more than a year prior), with the main reported issue being in the segment of finding highly skilled employees, including IT specialists⁵⁰. Knowing that the majority of Russian migrants in Georgia are young and well-educated, of whom, a substantial portion are employed in the IT sector⁵¹, this provides an opportunity to fill in these labor shortages.

All in all, due to the significance of Russian visitors and migrants to the country's economy, the Georgian Government might not want to restrict visa requirements, contrary to the public opinion and political opposition.

46 *Ibid.*

47 Zanatta, The Impact of Russian Migration in Georgia.

48 Alfonsi et al., Georgians Fear Influx of Migrants.

49 Transparency International Georgia, Georgia's Economic Dependence on Russia.

50 Investor, "PMC Research: Georgian Labor Market Tightens as Concerns of Labor Shortage Grow," *Investor*, 2023, <https://www.investor.ge/2023/04/09/pmc-research-georgian-labor-market-tightens-as-concerns-of-labor-shortage-grow/>

51 Zanatta, The Impact of Russian Migration in Georgia.

3. IMPACT ON THE EU ACCESSION ROAD

This dangerous level of dependency on Russia and its migrants not only disregards public concerns but could also hinder Georgia's chances of joining the EU. The pro-European Georgian President Salome Zourabichvili has been long criticizing the Government for appeasing Russia and drifting away from Europe⁵². As the President notes, it would be a big victory for Russia if Georgia's EU membership bid was denied⁵³.

In terms of a broader context, although the Prime Minister Irakli Garibashvili (who has executive control over Georgia's borders) has publicly supported the country's decision to move away from Russia and join the EU, his actions tell otherwise. Garibashvili is criticized for being a puppet of the oligarch Bidzina Ivanishvili who aided him in the elections. Meanwhile, the EU has expressed the need for sanctions against the domestic oligarch due to his connections to the Kremlin, which is one of the aspects (along with the general levels of corruption) that endanger Georgia's EU bid⁵⁴. Aside from the foreign policy issues, earlier this year, the ruling party *Georgian Dream* also tried to pass a very controversial law to require internationally funded entities to register as foreign agents (similarly as in Russia), which is incompatible with EU norms and practices⁵⁵.

52 Meduza, "Georgian President Salome Zourabichvili Criticizes Government for Appeasing Russia and Drifting away from Europe," *Meduza*, 26 May 2023, <https://meduza.io/en/news/2023/05/26/georgian-president-salome-zourabichvili-criticizes-government-for-appeasing-russia-and-drifting-away-from-europe>

53 Alfonsi, "Denial of Georgia's EU Membership bid would be "a Big Victory for Russia," President Zourabichvili says" *CBS News*, 29 October 2023, <https://www.cbsnews.com/news/georgia-eu-bid-russia-tensions-60-minutes-transcript/>

54 *Ibid.*

55 Lomsadze, "Georgia Recommended for EU Membership Candidate Status," *Eurasianet*, 8 November 2023, <https://eurasianet.org/georgia-recommended-for-eu-membership-candidate-status>

Nevertheless, the European Commission recommended Georgia for the membership candidate status on 8 November 2023⁵⁶. However, Georgia lags behind its two fellow Eastern Partnership countries – Ukraine and Moldova – which were already recommended by the Commission to start accession negotiations. Besides the above-mentioned oligarchy, corruption and some other conditions, one commonly highlighted contributing factor to this lag in Georgia is its economic orientation towards Russia. Georgia has not aligned itself with the EU's restrictive measures against Russia, which is necessary for showing unity and common values and making progress towards membership⁵⁷. Moreover, looking specifically at Georgia's migration policy, the Commission accentuated that Georgia's visa-free regimes for non-EU countries, including Russia, are not fully aligned with the EU's visa policy⁵⁸. Therefore, a recommendation has been issued to Georgia to align its visa policy with the EU.

And all of this to some extent can be explained by Georgia's asymmetric economic relations with Russia, as shown in the previous section of the essay. As the country's economic performance relies on trade with Russia and Russian citizens' spending, the Government permits economic rapprochement with Moscow, which is criticized by the EU.

56 DG NEAR, "Commission adopts 2023 Enlargement package, recommends to open negotiations with Ukraine and Moldova, to grant candidate status to Georgia and to open accession negotiations with BiH, once the necessary degree of compliance is achieved," European Commission, 8 November 2023, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/commission-adopts-2023-enlargement-package-recommends-open-negotiations-ukraine-and-moldova-grant-2023-11-08_en

57 European Commission (2023), "Georgia 2023 Report," Commission Staff Working Document SWD (2023) 697, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_697%20Georgia%20report.pdf

58 *Ibid.*, 51.

Reconsidering the first part of the essay, besides showing resentment towards Russian migrants and criticizing the Government's inaction, the Georgian public has also been protesting against the Government for how it deals with Russia. In fact, some even say that it is thanks to the Georgian people that the country has managed to take a step towards the EU⁵⁹. Many have shown their position in mass protests against the aforementioned proposed law of foreign agents and other issues related to the EU. In general, around 80% of Georgians support the country's accession to the EU and NATO, according to a poll conducted in December 2022⁶⁰. This support is likewise voiced by President Zourabichvili, who took the initiative to start discussions with EU officials in various meetings; yet, as Georgia is moving towards a parliamentary system, her position has evolved into a more ceremonial role⁶¹.

CONCLUSIONS

The surge of Russians to Georgia after the beginning of the Russo-Ukrainian war in February 2022 has caused further tensions between the Georgian public and the Government. On the one hand, people are concerned about the negative impact of this migration wave on the regular people (especially the economically disadvantaged ones) due to skyrocketing prices of goods and housing. Also, considering the occupation which Georgia experienced in 2008, many are worried about the national security risks which the new migrants bring. On the other hand, the pro-Russian Government

59 Lomsadze, Georgia Recommended for EU.

60 Akita, "Vladimir Putin Turns Georgia into a 'Hybrid Warfare' Test Ground" *Nikkei Asia*, 19 June 2023, <https://asia.nikkei.com/Spotlight/Comment/Vladimir-Putin-turns-Georgia-into-a-hybrid-warfare-test-ground>

61 Alfonsi et al., Georgians Fear Influx of Migrants.

portrays Russian migrants rather as an economic opportunity and disregards these public concerns, while also refusing to adopt stronger sanctions against Russia.

This discrepancy between the general public and the Government can be untangled by the asymmetric economic dependency in Georgia-Russia relations. Russia is one of the top trading partners of Georgia, providing the majority of oil and wheat products (whereas, for Russia, trade with Georgia is insignificant). Moreover, Russian visitors and migrants bring wealth to the country – the unexpected double-digit GDP growth in 2022 has been explained by the arrival of newcomers. This explains why the Georgian Government is very reluctant to introduce publicly demanded measures to limit Russian migration. However, this also harms relations with the Western partners and the EU, who are worried about Georgia's dependency on Russia and its lax visa policy. All of this causes trouble for Georgia in its EU accession road. At the same time, a decrease in Western assistance would further create risks of increasing the Russian influence in Georgia.

Therefore, Georgian authorities should reevaluate the aforementioned risks for the economy, national security, and EU accession as they could outweigh the potentially short-term and limited positive economic effects of Russian migrants. One of the first specific actions could be a reconsideration of the visa-free policy for Russians.

Lietuvių kalbos redaktorė *Danutė Petrauskienė*
Anglų kalbos redaktorius *Armandas Rumšas*
Maketuotoja *Vida Vaidakavičienė*

Vilniaus universiteto leidykla
Saulėtekio al. 9, III rūmai, LT-10222 Vilnius
info@leidykla.vu.lt, www.leidykla.vu.lt
Knygos internete: www.knygynas.vu.lt
Mokslo periodikos žurnalai: www.zurnalai.vu.lt
10,9 aut. l.

VU TSPMI

STUDENTŲ MOKSLINĖ DRAUGIJA

2003 m. balandžio 2 d. įkurta Studentų mokslinė draugija (SMD) yra akademinė organizacija, vienijanti mokslinę veiklą besidominčius Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto studentus ir kelianti šiuos tikslus:

- gilinti politikos mokslų žinias, ugdyti studentų kritinį mąstymą, skatinti jų mokslines ambicijas ir formuoti mokslinio darbo įgūdžius;
- plėtoti TSPMI dėstytojų ir studentų dialogą;
- puoselėti tarpinstitucinius ir tarptautinius akademinis studentų ryšius;
- populiarinti politikos mokslą ir ugdyti jo svarbos suvokimą visuomenėje.

Siekdama įgyvendinti išsikeltus tikslus, SMD rengia metines studentų mokslinių darbų konferencijas, diskusijas, atlieka politinių įvykių analizę, mokslo tiriamuosius darbus, organizuoja mokslinius seminarus, viešąsias kviestinių lektorių paskaitas.

Geriausių 2023–2024 m. rašto darbų almanachas yra vienas iš Draugijos projektų.